

PETR FIDELIUS / Stát jako bojovník proti kouření?

JIŘÍ PŘIBÁŇ / Bez zapomnění není paměti

JIŘÍ HANUŠ / Desatero problematických představ
o školství (a jeden bonus navíc)

DANA HAMPLOVÁ / Rodina jako hodnota
a jako zdroj hodnot

Kontexty

časopis o kultuře a společnosti

Portrét R. I. MALÉHO

MICHAEL KUŽ / Představují suverénní státy nebezpečí?

FRANÇOISE THOMOVÁ / Globalizace putinismu

PETR KRÁL / Sanitky projížděly bez zastavení

Petrkovské souznění J. ŠKOCHA a B. REYNKA

Ročník IX. (XXVIII.) • cena čísla 100 Kč • Vydává Centrum pro studium demokracie a kultury

3/2017

h
host
literární revue

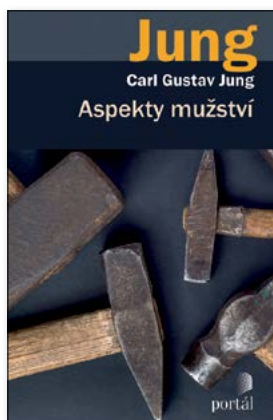
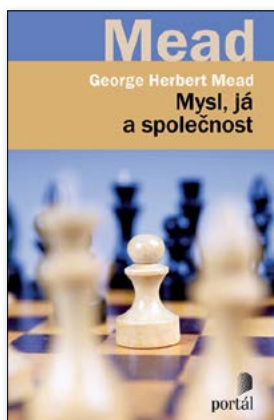
Rozhovory s autory
Česká i překladová beletrie
Recenze knižních novinek
Eseje o kultuře a literatuře
Tematické bloky
Aktuální reflexe a reportáže
Literární historie
Nezavedená literatura
Soutěže pro předplatitele

www.hostbrno.cz

Objednávejte naše
výhodné přeplatné
na www.hostbrno.cz

získejte slevu 15 %
na knihy z produkce
nakladatelství Host

Novinky z Portálu

KNIHKUPECTVÍ PORTÁL: Praha 1, Jindřišská 30 / Praha 8, Klapkova 2

obchod.portal.cz

portál

Mnozí si dnes myslí, že spor levicového a pravicového světonázoru je už překonaný a že to, co schází v politice, je morálka. Ale je to naopak. Přiznejme, že skutečnost politického pravolevého sporu zaznamenala jisté trhliny. Dlouhodobě jsou mi však podezřelí ti, kteří urputně tvrdí, že tento spor patří pouze minulosti. Jsou snad přesvědčeni, že již došlo ke světové harmonii a o ničem není třeba vést spory? Že lidé přestali mít rozdílné názory na svobodu, bezpečnost, válku, daně, chudobu nebo školství? Pak mám vážný důvod pochybovat o jejich úsudku. Právě v těchto oblastech se totiž mezi občany (a proto i mezi politiky) dodnes projevuje spor mezi individuálním a kolektivním principem.

Zkusme tedy přijmout jako východisko fakt, že tento spor ještě existuje. V čem je dnes tedy rozdíl mezi pravici a levicí nejviditelnější? Dovolím si vyslovit banální tezi, že právě v obsahu a rozsahu politiky: pravici zajímá politika jako přesně vymezená oblast lidské činnosti, která je odlišná od oblasti společenské morálky. (Dále by ji měly zajímat i osobní ctnosti, ale to nyní nechme stranou.) Pro pravicového politika, pokud chce dostát této zásadě, je politika prostorem, v němž mají stát i společenské instituce přesně definované funkce a jediné v těchto mantinelech má smysl se pohybovat zodpovědně a (v kritických případech i) ctnostně.

Levicového politika oproti tomu zajímá oblast společenského pokroku a spravedlnosti, které se dosahuje důrazem na společenskou změnu. Levici zajímají primárně chudí lidé, což by se mohlo zdát v pořádku. Ale není. Proč? V našich zeměpisných souřadnicích se totiž chudí lidé sice vyskytují, ale není jich tolik. Proto bylo třeba definici chudoby rozšířit. Chudý už není jenom ten, kdo zápasí o holé živobytí, jak tomu bylo v Evropě ještě před sto padesáti lety. Výraz chudý dnes přešel k pojmenování jakékoli společenské menšiny (ženy, homosexuálové, náboženské subkultury, etnické skupiny), která se určuje pomocí kategorie obětí. V rámci sociálního inženýrství je možné

donekonečna vymýšlet další menšiny, a vyrábět tak nové chudé, jimž je třeba pomáhat.

Pokud vím, nej přesněji to vyjádřil Kenneth Minogue, který před lety napsal: „Francouzská vláda zahajuje kampaň, která říká Francouzům, že musejí být zdvořilejší k cizincům. Americká vláda má hlavního lékaře, který říká Američanům, co mají jíst a pít. Ve všech zemích vlády předepisují vzdělávací politiku na základě toho, že se rodiče nevyznají v tom, co je pro jejich děti nejlepší. Legislativa v mnoha zemích se týká i takových věcí, jako jsou vtipy, které lidé smějí a nesmějí říkat. Německá vláda má zákony pro přinucení Němců, aby věřili v holocaust, britská vláda poskytuje užitečné vedení v oblasti bezpečného sexu.“ Už je zřejmý rozdíl? Pravici by nenapadlo nebo by napadnout nemělo, aby stát ovlivňoval každý detail lidského života. Levice to má v programu.

Moralistická levicová agenda nakazila politiku takovým způsobem, že se dnešní situace rovná celkové otravě. Není proto divu, že této tendenci občas podlehnou i některý pravicový politik. Trend je tak silný, že kdo proti němu vystoupí, riskuje veřejnou popravu. Nepochybně to je tendence velmi nebezpečná, protože zaprvé vytváří nové a nové skupiny závislé na spravedlnosti určované moralistní doktrínou a zadruhé dělá z lidí hlupáky. Je tu stát proto, aby nám vysvětloval, že se například nemáme přejídat? Na co máme rodiče, učitele a kamarády?

Lidé jsou přesvědčeni, že politika je demoralizovaná. Opak je pravdou. Politika je přemoralizovaná. Vlády opouštějí úkoly, které jsou jejich doménou, a naopak si přivlastňují cíle, které jim nepřísluší. Pokud se stát příliš stará o to, aby občané nekouřili, nebude se adekvátním způsobem starat o obranu vlastních hranic v případě napadení. Není sebemenší pochybnost, že je to jeden z výsledků levicové politiky. Možná ten vůbec nejničivější.

Jiří Hanuš

Texty /

PETR FIDELIUS

Stát jako bojovník proti kouření?

Na okraj protikouřáckého zákona 3

JIRÍ PŘIBÁŇ

Bez zapomnění není paměti.

O neurotické kolektivní paměti

v postkomunistické společnosti 13

PAVEL ŠVANDA

Žil Bedřich Smetana v „době postfaktické“? . . 19

JIRÍ HANUŠ

Desatero problematických představ o školství

(a jeden bonus navíc) 23

DANA HAMPLOVÁ

Rodina jako hodnota a jako zdroj hodnot . . . 28

MACIEJ SZYMANOWSKI

Orbán jako zástupný problém Evropské unie . . 32

MICHAŁ KUŹ

Představují suverénní státy nebezpečí? 35

FRANÇOISE THOMOVÁ

Globalizace putinismu 40

Téma /

Petrkovské souznění Jiřího Škocho

a Bohuslava Reynka 49

Petrkov Jiřího Škocho.

Rozhovor s fotografem J. ŠKOCHEM. 57

Vzpomínka /

BEDŘICH LOEWENSTEIN

Válka: zárodečná katastrofa 62

Portrét /

FILIP HYNEK

Filosofické spisy R. I. Malého.

Poznámky k osudu filosofa v Čechách 66

Z knih R. I. Malého a I. R. Malé 72

Literatura /

JOSEF MLEJNEK

Josef Florian – učitel a nakladatel

aneb Moje cesta do Staré Říše 2 76

PETR KRÁL

Sanitky projížděly bez zastavení 80

Recenze /

LUCIE TUČKOVÁ

Na dlouhý nádech pod vodou 84

TOMÁŠ MAZAL

Mžítka 86

Polemika /

Ad Moje léta učednická 90

Kontexty

časopis o kultuře a společnosti

Vydává **Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK)**

Venhudova 17, 614 00 Brno, tel./fax 545 213 862, e-mail: cdk@cdk.cz, <http://www.cdk.cz>

Ročník IX. (v návaznosti na časopis *Proglas* ročník XXVIII.) • Vychází šestkrát ročně • **Editoři** Stanislav Balík, Petr Fiala, Jiří Hanuš, František Mikš (šéfredaktor) • **Redakce** Kateřina Mikšová (jazyková redaktorka), Lenka Váchová (výkonná redaktorka) • **Celoroční předplatné** 500 Kč • **Sponzorské předplatné** 1 000 Kč • **Objednávky předplatného** Venhudova 17, 614 00 Brno, tel./fax: 545 213 862, e-mail: objednavky@cdk.cz • **Bankovní spojení** 120 402 514 / 0600 • Nevyžádané rukopisy se nevracejí • **Tisk** Reprocentrum, Blansko • **Registrace MK ČR** E 18685 • **ISSN** 1803w988 • **Na obálce** Jiří Škoch: Pión, fotomontáž, 1982 • Vychází s finanční podporou Statutárního města Brna, Ministerstva kultury ČR a Státního fondu kultury ČR.

Stát jako bojovník proti kouření?

Na okraj protikuřáckého zákona

PETR FIDELIUS

Kdybych měl shrnout své stanovisko k nově přijatému zákonu do jedné věty, řekl bych, že je to špatný zákon: špatný ne proto, že omezuje kouření, nýbrž proto, jakým způsobem to dělá. Velkým omylem by byla domněnka, že postihuje pouze kuřáky; vpravdě jsou jím postiženi všichni občané, kuřáci i nekuřáci, a to právě jako členové občanské společnosti. Exemplárně se nám tu připomíná otázka po vlastní úloze státu a legitimním rozsahu jeho mocenských intervencí. K náležitému posouzení dotyčného legislativního aktu je nezbytné zasadit jej do těchto širších souvislostí.

Bylo nového zákona skutečně zapotřebí?

Nikomu, kdo žije v Praze, nemohl v posledních letech ujít jeden nápadný jev: nekuřácké restaurace a kavárny se množí dříve nevídaným tempem. Kromě nových podniků tohoto druhu přibývá zejména restaurací, které se po rekonstrukci mění z kuřáckých na nekuřácké. Podobná situace bude nepochybně i v jiných velkých městech. Potvrzují to aktuální odhady Asociace hotelů a restaurací, podle nichž je už nyní přes šedesát procent hostinců nekuřáckých.

Za tohoto stavu věcí působí vyhlášení nového zákona asi tak, jako kdyby stát zaváděl prohibici v době, kdy spotřeba lihovin trvale klesá. Nelze se ubránit dojmům, že skutečným účelem zákona není proklamovaná ochrana nekuřáků před nedobrovolným vdechováním tabákového dýmu, nýbrž programové vytlačení kuřáků z prostoru veřejného pohostinství. Avšak jakou to úlohu si stát v takovém případě přisvojuje?

Zdá se, že doba se opravdu mění. Jako kuřák mohu kvalifikovaně dosvědčit, že ve srovnání se situací před deseti či dvaceti lety je dnes tolerance vůči tomuto zlovyku všeobecně mnohem nižší. A jak se ukazuje, restauratéri na změnu nálady odpovídajícím způsobem reagují. Volná hra nabídky a poptávky, tento klíčový princip tržní ekonomiky, tady skutečně funguje! Li-

berálové by z toho měli mít radost. Přesto naše vláda, jakkoli se formálně hlásí ke konceptu liberální demokracie, považuje za nutné mocensky intervenovat do tržního procesu nekompromisním, totálním zákazem.

Proč? Je tady akutní nebezpečí z prodlení? Dá se takovýto brutální zásah do společenského vývoje, resp. do svobody podnikání ospravedlnit bezprostředním smrtelným ohrožením života občanů? A pakliže ne, co to naše zákonodárce posedlo? K adekvátní odpovědi bude zapotřebí důkladněji přezkoumat oficiální argumenty, které jsou na podporu tohoto zákazu uváděny.

Protikuřácký diskurs

Ale než se k tomu dostaneme, podívejme se na některé rysy protikuřáckého diskursu, jak jej můžeme sledovat v projevech politiků či žurnalistů. Ukáží se při tom, obávám se, jisté skličující paralely s oficiálním diskursem někdejšího komunistického režimu.

„Pokud jde o omezení kouření na veřejnosti, zařazujeme se konečně mezi civilizované země,“ prohlásil po přijetí zákona premiér Sobotka. Na téže stránce *Lidových novin*, kde se cituje tento premiérův výrok, nacházíme přehled o situaci v jednotlivých evropských zemích, z něhož kupodivu vyplývá, že poměr „civilizovaných“ zemí (tj. zemí s totálním zákazem) a zemí

„necivilizovaných“ (kde stále platí podobná pravidla jako dosud u nás) je 18 ku 15. Ano, v patnácti evropských zemích je i nadále zachována možnost vyčlenit v restauracích zvláštní oddělené kuřácké místnosti, anebo si menší podniky mohou vybrat, zda budou kuřácké, nebo nekuřácké. K těmto – podle Sobotky necivilizovaným – zemím patří například Itálie, Německo, Rakousko či Švýcarsko. Někde byl původní totální zákaz po čase zmírněn: tak třeba v Nizozemsku bylo po dvou letech povoleno kouření v barech o rozloze pod 70 metrů čtverečních, Chorvatsko dokonce původní omezení pro restaurace ještě podstatněji zmírnilo již po půl roce (poučení pro české zákonodárce: příznat chybu není nic zahanbujícího).

Jsme tedy svědky pozoruhodného jevu: předseda vlády si osobuje právo rozhodovat o tom, která země je civilizovaná a která nikoliv. Pamětníkům se pravděpodobně vynoří v mysli vzpomínka na dobu, kdy straníční pohlaváři rozhodovali o tom, která země (vláda, třída, společenská vrstva) je „pokroková“ a která „reakční“.

Jiný vládní úředník se zase pokouší vnucovat veřejnosti své představy o „normalitě“. „*Normální je nekouřit*“, suverénně prohlašuje ministr zdravotnictví Ludvík a k tomu ještě dodává, že „*normální je nepít*“. Zřejmě si neuvědomil, že v dané situaci nemluví jako soukromá osoba ani jako lékař, nýbrž jako státní činitel. Jeho výrok by byl plausibilní ještě tak v ústech občanského aktivisty, ale v ústech představitele státní moci se mění v něco hrozivě nehorázného. Nezapomněli jsme snad ještě docela, jak se nás komunistický režim pokoušel „normalizovat“. Co s člověkem, který odmítá být „normální“? Nejspíš bude třeba předat ho do péče psychiatrů...

Arogantním politikům přizvukují i někteří žurnalisté. V tomto ohledu se zvláště vyznamenává Martin Zvěřina, redaktor *Lidových novin*. V úvodníku z 10. prosince 2016 píše: „*Zákaz kouření je restriktcí, nepochybně i omezením svobody. Avšak ve veřejných prostorech je omezením svobody jednoho zabítet spolubližní vedlejším produktem jeho vlastní závislosti*.“ Pamatujme si jeho tezi: Kdo kouří (ve veřejných prostorech), zabíjí své spolubližní. A vedle toho postavme dva jiné citáty z téhož listu. V článku „Paříž se dusí“ (21. března 2015) čteme: „*Podle údajů Světové zdravotnické organizace*

způsobují exhalace z naftových motorů rakovinu plic, podle průzkumů jsou nebezpečnější než pasivní kouření.“ – V příloze *Česká pozice* z 31. ledna 2015 se dovidáme, že *primárním zdrojem vysoce toxických oxidů dusíku jsou motorová vozidla* (materiál má sugestivní titulky: „Jedy, které dýcháme“).

Nuže, v duchu páně Zvěřinovy teze bychom mohli formulovat tvrzení: Je třeba potírat automobilismus, neboť motoristé zabíjejí spolubližní vedlejším produktem své závislosti. (Závislosti? Nu ano, stačí postát chvíli u libovolné silnice, abychom zjistili, že většina aut je obsazena jedinou osobou, totiž řidičem; proč ti lidé nevyužívají dobře fungující veřejné dopravy?) Nabízí se otázka, zda by byl autor úvodníku ochoten podepsat i takovéto prohlášení. Jestliže ano, pak je vše v pořádku, pan Zvěřina má nárok na svůj radikalismus. Pakliže ne, museli bychom usoudit, že jeho slova o „zabíjení spolubližních“ svědčí o ztrátě soudnosti a smyslu pro míru, nebo že je vyřkl pod vlivem nějakého mentálního úrazu.

Ve zmíněném sloupku se dále píše: „*Zákaz kouření je vyjádřením společenského odsudku masově rozšířené závislosti*.“ – Tedy společnost, podle pana Zvěřiny, odsuzuje kouření jakožto určitou masově rozšířenou závislost. Je krajně ošidné přisuzovat takovým kolektivním entitám, jako je společnost, národ nebo lid, nějaké pocity, postoje či volní akty. Otvírá to prostor k všelijakému kouzlení s jazykovou referencí. Neboť kdo vlastně tvoří onu „společnost“, která odsuzuje? Zřejmě do ní nepatří kuřáci, ledaže by odsuzovali sami sebe. Rozsah pojmu je tedy v tomto případě určován postojem ke kuřáctví: ten, kdo mu holduje, nebo je třeba jen toleruje, ztrácí nárok na členství ve „společnosti“. Přesně řečeno, sám se z ní vylučuje. Byť bylo kuřáctví třeba i „masově rozšířené“, stále tu zůstává intaktní zdravá společnost, která odsuzuje... Už zase ty truchlivé paralely! Vzpomínáte? To přece byla příslouchá figura oficiální rétoriky komunistického režimu: náš lid (naše společnost) podporuje, nepřipustí, rozhodně odsuzuje – a tak dále, ad libitum.

Výrazným rysem protikuřáckého diskursu je manipulace se slovem *závislost*. Tento obecný (přesněji: rodový) pojem umožňuje ve vši počestnosti hodit do jednoho pytle nejrůznější druhy návyků či náruživostí,

čehož se dá příhodně využít i k pochybným účelům pragmatickým. Termín „závislost“ je totiž v obecném povědomí spjat především s návykem na požívání drog v užším smyslu, tedy s tím, čemu se říkávalo narkománie. A tak se kuřák, mocí pojmové abstrakce, rázem ocitá takříkajíc na jedné lodi nejen s alkoholikem, ale i s fetišákem. Prostě drogově závislý jedinec. V boji proti „závislostem“ netřeba pedantsky rozlišovat. (Jak se tu krásně hodí to množné číslo: závislosti.)

Tomuto jazykovému triku napomáhá všeobecně rozšířená záliba v obecných pojmech a abstraktních výrazech, která vůbec charakterizuje moderní dobu a ještě se stupňuje v době postmoderní. Všiml si toho již Tocqueville, bude tomu bezmála dvě stě let:

„Lidé demokratických období mají rádi obecné ideje, protože je osvobozují od nutnosti zkoumat jednotlivé případy; [...] zařadí je všechny pod stejný vzorec a spěchají dál.“ (Demokracie v Americe II, Praha 1992, s. 20) „Demokratické společnosti vášnivě milují obecné termíny a abstraktní slova [...]. Tato abstraktní slova, [...] jichž se užívá při každé příležitosti, aniž by byla vztahována k nějakému zvláštnímu případu, rozšiřují a zároveň znejasňují myšlenku; činí vyjádření rychlejší a myšlenku méně zřetelnou. Demokratické národy však, pokud jde o jazyk, mají raději nejasnost než pracnost.“ (s. 53) Tocqueville samozřejmě dobře ví, že obecné a abstraktní termíny jsou pro lidské myšlení nepostradatelné. Říká jen, že „lidé mají v těchto dobách rovnosti tendenci obzvlášť rozšiřovat počet slov tohoto druhu, používat jich vždy izolovaně v jejich nejabstraktnějším významu, a to při všech příležitostech, i když to není přímo zapotřebí.“ (s. 54)

Jako by tu francouzský historik popisoval myšlenkové klima naší současnosti, není-liž pravda? Tak vezměme například obecné termíny „vývoj“ a „pokrok“: natolik jsme si je navykli užívat absolutně – bez upřesnění, co se vlastně vyvíjí, resp. čeho se ten pokrok týká –, že nikoho už ani neudiví běžná fráze „vývoj se nedá zastavit“ nebo „jít s pokrokem“, „bránit se pokroku“ atp. Snad právě otřelost takovýchto frází nás milosrdně chrání před děsivou představou, kterou by musely vyvolat, kdybychom je na chvíličku vzali vážně.

Podobně „řízení“ se osamostatnilo od předmětu řízení a žije svým životem v abstraktní sféře obecných

idejí. Jako zvláštní obor se ustavila „teorie řízení“. Ve speciálních kursech je možno získat universální kvalifikaci pro řízení čehokoli, ať je to slepičí farma, kulturní středisko, hutní kombinát nebo supermarket. Do seznamu povolání tak přibyla nová profese: manažer bez přívlastku, odborník na řízení. Vedle létajících profesorů máme také létající manažery.

Nuže, v tomto myšlenkovém klimatu připravuje vláda zákon o „ochraně zdraví před škodlivými účinky návykových látek“. Jistěže každá „závislost“ má nějaké škodlivé účinky; avšak přestaneme-li se řídit zdravým rozumem, ztratíme-li schopnost rozlišovat mezi konkrétními případy a situacemi, pak se časem dočkáme třeba i zákazu prodeje alkoholických nápojů na veřejných slavnostech, jako jsou trhy, poutě, posvícení, historické jízdy atd. Pro pana Zvěřinu již dnes znamená prodej alkoholu při podobných příležitostech jen zhůvěřilou „svobodu intoxikace“. Tož tedy, pryč s tradičním svařákem o vánočním trhu! Závislosti je třeba potírat a basta. Vývoj se nedá zastavit.

„Kouření zabíjí“

Protikuřácká kampaň přirozeně vychází z argumentů lékařských, které dokládají, že kouření jako takové je zdraví škodlivá náruživost. Ovšem při zdůvodňování nového zákona se hlavní důraz kladé na argument sociální: kouřit ve společnosti znamená nejen poškozovat své vlastní zdraví, ale působit újmu na zdraví také ostatním. Rozsah a závažnost této újmy bude tedy pro posouzení zákona rozhodující.

Věnujme však nejprve pozornost argumentaci čistě lékařské. Že je vědecky podložená, o tom nelze pochybovat. Stejně tak bylo vědecky zjištěno, jak víme, že neblahé zdravotní následky má mnoho jiných životních návyků – tak třeba náruživé požívání lihovin, kávy, ale i cukrovinek či uzenin. Stěžejní otázkou pak je, co tyto teoretické poznatky lékařské vědy znamenají – jaké závěry z nich vyplývají – pro náš praktický život. Kuřákovi přinášejí jistě užitečné varování: svou zálibou v tabáku se vystavuje riziku, že onemocní rakovinou nebo nějakou srdečně-cévní chorobou. Na druhé straně ovšem každý zkušený lékař dobře ví, že na vzniku rakoviny jakož i chorob kardiovaskulárních

se podílí celá řada různých příčin, z nichž na jednom z čelných míst stojí příčiny psychické. V jednotlivých, konkrétních případech je proto důležitá nejen ta okolnost, zda pacient kouří, či nekouří, ale také jeho mentální ustrojení, jeho vztahy rodinné a sociální, celkový přístup k životu.

Význam zdraví pro kvalitu života je nade vši pochybnost. V kontextu protikuřáckého tažení se však bere v úvahu výlučně zdraví tělesné – jako by člověk byl tvorem veskrze jen biologickým. Tato nápadná jednostrannost nás nutí tělesné zdraví zdravě relativizovat, totiž uvést je zase do onoho přirozeného, intimního vztahu ke zdraví duševnímu, na nějž (totiž na ten vztah) se dnes tak často zapomíná. Pojem duševní zdraví, jak ho zde užíváme, nemá ovšem co dělat s tím, co psychiatři nazývají „normalitou“. Abych přiblížil, co mám na mysli, načrtnu schematicky dva povahové prototypy, z nichž jeden (typ A) bude představovat duševně zdravého jedince, druhý pak (typ B) duševního neduživce.

Pro typ A jsou charakteristické takové vlastnosti jako například projasnělá pohoda myslí, velkodušnost v přístupu k druhým, vstřícnost vůči světu, odvaha a chuť do života. Pro typ B je příznačná zejména uzavřenost myslí, podezřívavost, nepředmětná zloba, zatrpkllost, závistivost, malomyslnost a z ní plynoucí úzkost ze života a smrti. Povahovým rysům typu A se přirozeně daří, je-li život prožíván ve společenství a pro společenství; matečnou půdou neduhů typu B je život v osamělosti.

Jak souvisí načrtnuté schéma s úvahou o škodlivosti kouření?

Člověk typu A si dokáže pochutnat na dobrém jídle, aniž při tom počítá alergeny v něm obsažené, a po večeri si u sklenky portského s gusem zapálí dýmku či doutník. Je si vědom toho, že každý požitek s sebou nese určité riziko a že jednou z hlavních věcí v životě je znát (a dodržovat) míru; ne nadarmo se v církevním sedmeru hlavních (kardinálních) hříchů uvádí také nestřídmost. Kuřák typu A si nezastírá, že stane-li se otrokem své náruživosti, riskuje mj. rakovinu plic, podobně jako ten, kdo holduje promiskuitnímu sexu, riskuje, že chytí AIDS. Člověk tohoto typu (nazvěme si ho třeba životním gurmánem) si s potěšením vypije tu a tam sklenku vína nebo holbu piva prostě proto,

že miluje život v jeho opojné barvitosti. Nepotřebuje poučování hlasatelů abstinence, kteří spatřují v každém doušku lihoviny zrůdný akt sebeintoxikace, aby věděl, že překročí-li míru, může skončit jako notorik; nebere však příliš vážně notorické „ochránce zdraví“, pokud se mu snaží sugerovat, že nevyhnutelným důsledkem konzumace alkoholických nápojů je delirium tremens nebo že nevyhnutelným důsledkem kouření je infarkt.

Naproti tomu povahové rysy, jimiž jsme charakterizovali člověka typu B, představují ucelený soubor rizikových faktorů pro některou z chorob, jimž se dnes právem říká „civilizační“. Takový duševní neduživec může být třeba i nekuřák a abstinents; přesto má přímo skvělé předpoklady k tomu, aby získal anginu pectoris nebo rakovinu (ne-li plic, tedy žaludku nebo tlustého střeva).

Domněle nevývratným argumentem, jehož se v protikuřácké kampani bohatě využívá, je statistika. Leč jako v mnoha jiných oblastech, i zde se význam statistiky přeceňuje. Statistika totiž může procentně vyčíslit jen počet případů, kdy se kuřáctví spolupodílí na onemocnění jako jeden z rizikových faktorů. Tak například u chorob kardiovaskulárních je podíl ten (15 %) údajně o něco vyšší než podíl cukrovky (10 %) či obezity (8 %) a o něco nižší než podíl takových faktorů, jako je vysoký krevní tlak (20 %) nebo vysoká hladina cholesterolu (24 %). Za ta čísla nemohu ručit, vzájemný poměr rizikových faktorů bude se jistě v různých statistikách jevit vždy trochu jinak, ale o to nejde. Ne nadarmo vznikl bonmot, že statistika se zakládá na přesném součtu nepřesných čísel. Podstatné je, že statistika nepodchycuje procento kuřáků, kteří rakovinu ani infarkt nedostanou. Ne že by to snad bylo zcela nemožné, ale určitě by to bylo dost pracné a hlavně není předem zaručeno, že by se výsledek dal využít jako „ideová zbraň“ pro potřeby kampaně. Jisté naopak je, že statistickými metodami se nedá určit podíl rizikových faktorů povahy psychické, na něž jsme před chvílí poukázali.

Škodlivost kouření je samozřejmě mimo diskusi. Předmětem sporu však je a musí být ono hrubé zjednodušování, kdy se z komplexu nejrůznějších příčin, jak fyzických, tak psychických, jež mohou v zásadě

nepředvídatelné, vždy jedinečné interakci vyvolat onemocnění, vytrhává příčina jedna a ta se pak účelově absolutizuje. Tímto způsobem se totiž z vědeckého poznatku stává ideologické heslo. Takovou proměnu symbolizuje gradace varovných nápisů na obalech tabákových výrobků, od původního věcného upozornění *Kouření škodí zdraví* přes naléhavější, leč stále ještě poměrně zdrženlivé *Kouření může zabít* až k apodiktickému *Kouření zabíjí*. S tím už lze vytáhnout do boje. Vyjadřuje-li se takto lékař, pak nemluví jako představitel lékařské vědy, nýbrž jako ideologicky zapálený aktivista.

Tady musíme učinit malou odbočku, aby se nezdálo, že bereme slovo *ideologie* nadarmo.

Exkurs o ideologii

Tímto slovem je dnes možno označit prakticky jakýkoli soubor názorů a přesvědčení, ať politických, sociálních, ekonomických či náboženských, jimž nelze přisoudit status čistě vědecký ani čistě filosofický. V takovémto vágním, nezávazném významu může pojem ideologie plnit všelijaké úlohy, ale rozhodně nemůže sloužit jako nástroj kritického myšlení. Musíme mu tedy především vrátit jeho specifickou sémantickou hodnotu.

Vynikající analýzu tohoto pojmu podala v 50. letech Hannah Arendtová v knize *Původ totalitarismu* (česky Praha 1996, s. 618, 631–637). Připomeňme si v stručné rekapitulaci hlavní body jejího rozboru, pokud se vztahují k našemu tématu.

Podstatným a nezaměnitelným rysem ideologického myšlení je, že se nějaká idea přijme jako samozřejmá, nevývratná premisa, od níž se pak s železnou logikou vše ostatní odvozuje. Ideologická argumentace je určitým druhem logické dedukce, kdy se myšlení odpoutává ode vsí zkušenosti, od prožívané reality, vymykajíc se kontrole zdravého rozumu. Ideologické konstrukce vždy zdůrazňují svůj vědecký základ, avšak jejich moc a svůdnost nespočívá v ideji samé, nýbrž v logickém postupu jejího rozvíjení. Ideologie tak nabízejí jednoduché vysvětlení složité skutečnosti: cokoli se děje, děje se podle logiky jediné „ideje“. Na základě totálního vysvětlení přítomnosti lze pak s jistotou předpovědět budoucnost.

Ideologie jsou vynálezem 19. století a v politickém životě hrály dlouho víceméně zanedbatelnou úlohu. Jejich zhoubnost vyšla plně najevo až ve 20. století, kdy totalitní hnutí, respektive režimy využily některé z nich (zejména rasismus a komunismus) jako užitečný nástroj k realizaci svých cílů. Ideologie samy však nejsou totalitní svou povahou. Představují vlastně jen neškodné pověry, nekriticky přijímané domněnky – dokud se v ně nezačne vážně věřit. „*Ve chvíli, kdy je jejich nárok na všeobecnou, celkovou a úplnou platnost vzat doslova, stávají se zárodkem logických systémů, v nichž jakmile je přijata první premisa, vše další se již jako v systémech paranoiků odvíjí s imperativní a neovlivnitelnou nutností. [...] Podivná logičnost všech -ismů, jejich prostoduchá důvěra ve spásonosnou hodnotu tvrdošíjně oddanosti doktríně bez ohledu na specifické, proměnlivé faktory, chová již v sobě prvotní zárodky totalitního pohrdání realitou a zřetelem k faktům.*“ Potud Arendtová.

Výchozí premisou ideologického myšlení se může stát prakticky cokoli: nejen idea panské rasy, respektive „přírodní“ zákon o přežití nejzdatnějších, idea „třídního boje“ jakožto zákona dějinného vývoje či představa světodějného poslání určitého národa, ale také třeba bohulibý koncept ochrany přírody, „neviditelná ruka trhu“ anebo – idea „zdravého života“ jednotlivce. Nuže podívejme se z tohoto zorného úhlu ještě jednou na naši protikuřáckou kampaň.

Na počátku je nesporný vědecký poznatek: kouření je jedním z rizikových faktorů, jež se podílejí na vzniku některých smrtelných nemocí. Avšak tato formulace právě proto, že je vědecká, musí být obecná; nutně nás ponechává v nejistotě o faktickém podílu kuřáctví v jednotlivých konkrétních případech; zůstává tu otevřena celá řada možností, záviselých na proměnlivých a těžko předvídatelných vztazích mezi různými faktory, takže odtud nelze vyvodit žádný absolutně platný závěr. Z hlediska vědy je kuřáctví faktorem podstatně relativním, podobně jako všechny faktory ostatní.

Smyslem kampaně ovšem není poznání, nýbrž boj, a každá nejistota, každá relativnost bojové odhodlání přirozeně podlamuje. Proto je za účelem boje proti kouření především nutno vědecky poznanou skutečnost zjednodušit – abstrahovat od všech ostatních činitelů, aby ve hře zůstalo samotné kouření, které se

pak logicky stane faktorem absolutním. Odtud se již může – bez rušivých vnějších vlivů – odvíjet řetěz logických dedukcí.

Jestliže poškozování zdraví vede v konečném důsledku ke smrti a jestliže kouření poškozuje zdraví, pak tedy kouření musí vést, samo o sobě, nevyhnutelně ke smrti. Jinými slovy: *kouření zabíjí*. Tato věta, která by v normální řeči mohla sloužit jako lehce hyperbolická rétorická figura, je v ideologickém myšlení vzata doslova, představujíc tak neotřesitelnou jistotu. Musí platit vždy a všude, neboť deduktivní logika nepřipouští výjimky: jestliže z A vyplývá B, musí to platit vždy, a ne jenom někdy. Každý kuřák, kterého v reálném světě kouření nezabije, představuje pohoršlivou anomálii; je to jen zdánlivý fakt, jenž si nezaslouží sebemenší pozornost. Takováto nežádoucí fakta, fakta nezařaditelná do logického schématu, se v ideologickém diskursu komunistického režimu nazývala „holými fakty“ – a „vyzdvihovat holá fakta“ platilo za jednu z nejhorších úchylek.

Jestliže kouření zabíjí, plyne z toho také, že *kuřáci umírají předčasně*, jak varuje ministerstvo zdravotnictví na krabičkách s tabákem. Ani toto tvrzení se zjevně nezakládá na obecné zkušenosti, získané v reálném světě našeho života. Víme totiž, že kuřák může zemřít mlád z mnoha jiných příčin, než je jeho kuřáctví, a naopak že mnozí kuřáci se dožívají osmdesáti i více let. Ale to jsou zase ta „holá fakta“, s nimiž u protikuřáckých aktivistů pochopitelně nepochodíme. Položme si tedy otázku, co tu má znamenat ona „předčasnost“. Poukaz na statisticky vypočítaný průměrný věk úmrtí nám k pochopení sotva pomůže. Neboť „průměrný věk úmrtí“ je stejně abstraktní pomysl jako „průměrná mzda“: empiricky se s ničím takovým nesetkáme. Doba je žel taková, že statistické konstrukty váží mnohdy víc než empirická fakta. V kontextu kampaně může „předčasnost“ znamenat jen jedno: kuřák umírá (rozuměj: musí umřít) *dříve, než by byl umřel, kdyby byl býval nekouřil*. Jisté že se to může stát (ale to už bychom relativizovali: někteří kuřáci za jistých okolností umírají předčasně); tady se však postuluje obecná zákonitost, výjimky nejsou přípustné. Pravdivost věty *Kuřáci umírají předčasně* je absolutní, protože jde o pravdu logické dedukce. A tak můžeme každému

kuřákovi s jistotou předpovědět budoucnost. Autosugestivnost této prognostické jistoty je tak mocná, že na jedné z varovných nálepek, jež hyzdí obaly tabákových výrobků, se dokonce úpěnlivě volá: *Přestaňte kouřit – zůstaňte naživu pro své blízké!* To už by se dalo označit jako ideologická kýčovitost. V herectví se takovému projevu říká, tuším, šmíra.

Podobně z teze „kuřák způsobuje zdravotní újmu svým bližním“, jestliže ji vytrhneme ze všech konkrétních souvislostí, jež páchanou újmu relativizují, a přisoudíme jí absolutní platnost, vyplyne nutně logický důsledek: „kuřák zabíjí své spolubližní“ (Zvěřina dixit). Kuřák je tak demaskován jako ekvivalent traviče studní. Z toho pak dále vyplývá, že kuřáky (coby veřejné škůdce) je třeba nekompromisně zlikvidovat; zatím ještě ne fyzicky, ale sociálně. Novináři ve věčné honbě za senzačními titulky dobře vycítili, kam „směřuje vývoj“, a tak *Mf Dnes* v den schválení zákona Senátem dává na první stranu úderný headline: **Kladivo na kuřáky**. Ovšem v porovnání s některými „civilizovanými“ zeměmi jsme ještě stále pozadu. Na stránkách *Lidových novin* se 11. února t. r. objevil palcový titulek **Sever Evropy likviduje kuřáky**: ve Finsku se rozjíždí akční plán, který si údajně klade za cíl, že nejpozději do roku 2040 kuřáky prakticky vymýtí z populace. Tomuto státem řízenému a placenému programu se prý říká *endgame*; můžeme se jen dohadovat, zda zjevná narážka na nacistickou *Endlösung* je tady vědomá, či nevědomá. Doufejme, že se čeští zákonodárci nevydají cestou takovéto státní finlandizace.

Nerad bych, aby vznikl dojem, že se tu pokouším konstruovat jakousi „protikuřáckou ideologii“. Nic takového jsem neměl v úmyslu. Chtěl jsem jen ukázat, kam to vede, když se svobodné myšlení a usuzování zamění za svěrací kazajku logiky. Soudím ostatně, že tendence k ideologickému myšlení, jak tu bylo definováno, patří k největším sociálním hrozbám naší doby.

„Pasivní kouření“

Máme-li tento argument nezaujatě uvážít, musíme v prvé řadě přejít z roviny abstraktních hesel, proklamujících „ochranu zdraví“ a „právo nekuřáků na

čistý vzduch“, do reálného světa naší zkušenosti. Aby se nám o věci lépe přemýšlelo, vyjděme si za jasného, slunného dne na některé z vyhlídkových míst nad levým břehem Vltavy, třeba na Dívčí hrady nebo na Barrandov, a popatřme na pražské panorama, které se nám tu otevírá. Při pohledu na příkrov špinavě naoranžovělého smogu, pod nímž se metropole dusí, získáme správné měřítko pro posouzení zdravotní újmy, kterou působí kuřáci nekuřákům. Neboť i v této věci je žádoucí zachovat si zdravý smysl pro proporce. Kdyby si někdo dal tu práci, mohl by myslím snadno spočítat, že půlhodinovou procházkou po některé z pražských dopravních tepen uškodí nekuřák (a nejen on) svému zdraví mnohem víc než stejně dlouhým pobytem v kuřácké restauraci (zvláště mají-li tam účinnou vzduchotechniku).

Chceme-li tedy postulovat „právo na čistý vzduch“, musíme zároveň volky nevolky konstatovat, že *všichni* pražští občané jsou tohoto práva zbaveni. Mohou se jen modlit, aby jim pánbůh seslal alespoň snesitelné rozptylové podmínky. A na jejich situaci by se nezměnilo zhora nic, i kdyby kuřáků vůbec nebylo.

Nejde ovšem jen o Prahu (o Ostravsku snad radši nemluvit). Z vrcholků Krkonoš za téhož jasného dne můžeme pozorovat, jak se nám celá česká kotlina ztrácí v zašedle starorůžovém oparu – a dozajista to nemají na svědomí kuřáci. Po této stránce patříme již dávno mezi „civilizované“ země, premiér Sobotka může být spokojen.

Takže, co kdybychom nechali té demagogie a spíše než o „poškození zdraví“ mluvili prostě o *obtěžování* spoluobčanů? Tím bychom problému nijak neubrali na vážnosti. V mnoha případech a situacích mohou být kuřáci skutečně druhým na obtíž. Je to jistě vážný problém, k jeho pojmenování však nepotřebujeme sporné lékařské statistiky. Problém spočívá především v deficitu občanské slušnosti a ohleduplnosti.

Je nesporně žádoucí a správné, aby stát tento deficit vhodnými zásahy kompensoval. Tak nelze rozumně nic namítat proti zákazu kouření na krytých nástupištích a ve vozech veřejné hromadné dopravy, v nádražních halách a čekárnách, ve státních školách a nemocnicích, na úřadech a v dalších uzavřených veřejných prostorách, kde by mohl být tabákový dým

občanům na obtíž. Zmíněná opatření představují legitimní ochranu veřejného zájmu, a stěží mohou být předmětem sporu. O vhodnosti či oprávněnosti státních zásahů lze naproti tomu pochybovat v některých speciálních případech, kdy je těžké přesně stanovit hranici mezi sférou veřejnou a soukromou. V takových případech, na onom neurčitěm pomezí, kde se stýká nějaký veřejný zájem se zájmy soukromými, je vždy lépe ponechat rozhodování v rukou komunity, které se problém bezprostředně týká; intervence státní moci zde natropí zpravidla více škody než užítku. Není vskutku žádný rozumný důvod, proč by právě státní direktivy měly určovat režim (ne)kouření na půdě soukromé kliniky či vzdělávacího ústavu anebo university jakožto autonomní instituce. Rovněž v soukromé firmě je to zásadně věc dohody mezi zaměstnavatelem a zaměstnanci. Zkrátka a dobře, oblast „veřejného zájmu“ nelze libovolně rozšiřovat. Měli bychom na to být citliví, z historické zkušenosti přece víme, že rušení hranice mezi veřejnou a soukromou sférou patřilo k podstatným znakům totalitních režimů.

Dosavadní předpisy a vyhlášky jistě potřebují v lecčems doladit, upravit, modifikovat. Kvůli tomu však nebylo nutno vydávat zbrusu nový zákon. Je zřejmé, že nový zákon byl vyhlášen především proto, aby mohl být zaveden totální zákaz kouření v restauracích a jiných hostinských podnicích. Přejdeme tedy rovnou k jádru věci.

Na podporu tohoto požadavku se pořád setrvačně omílá jeden a týž argument: tabákový dým nekuřákům znepříjemňuje pobyt v restauraci, veřejně to přístupném prostoru; vyžadovat po nich, aby tuto skutečnost tolerovali, by znamenalo upírat jim právo dýchat čistý vzduch; toto právo má evidentně přednost před „právem vzduch znečišťovat“, ergo: kuřáci musí vyklidit pole.

Jenomže tento argument již delší dobu neodpovídá aktuálnímu stavu věcí. Ve skutečnosti si totiž nekuřáci mohou vybrat z poměrně bohaté (a stále rostoucí) nabídky čistě nekuřáckých podniků, a k tomu ještě skoro ve všech větších restauracích mají k dispozici oddělené nekuřácké místnosti (jejichž rozloha leckdy přesahuje rozlohu místností kuřáckých). Restauratěři je nezřizují proto, že by jim to ukládal zákon; ukládá

jim to poptávka zákaznictva. Jinými slovy: vede je k tomu jejich podnikatelský zájem. Z vlastní zkušenosti vím, že v některých pražských čtvrtích už začíná být problém najít vůbec nějakou kuřáckou restauraci.

Za této situace působí naprosto nevěrohodně, zdůvodňuje-li se totální zákaz ochranou nekuřáků před pobytem v zakouřeném lokálu. Spíše se potvrzuje dojem, který jsem vyjádřil hned na začátku, že totiž pravým účelem tohoto nařízení je prostě vyloučit kuřáky z prostoru veřejného pohostinství. Obhájci zákona se tím ostatně ani netají: „*Náš požadavek, aby restaurace byly absolutně nekuřácké, bude naplněn,*“ dal se slyšet jeden poslanec již v květnu loňského roku.

Jeden detail tu ještě stojí za pozornost. Odpůrci kouření jako by mlčky předpokládali, že kuřácké restaurace jsou nutně jakési nevětrané špeluňky, kde se lidé dusí v oblacích dýmu tak hustého, že by se dal krájet. Odtud zřejmě ty stereotypní řeči o „zdravotní újmě“, která zde hostům hrozí. Kdo chová takovéto pitoreskní představy, ten zřejmě není častým návštěvníkem pražských hostinců. Jinak by musel zaznamenat nebetyčný rozdíl mezi starými, předpotopními větráky, které ještě přežívají v některých hospodách nižšího řádu a které opravdu jen rozhánějí znečištěný vzduch po místnosti, a mezi moderní, výkonnou vzduchotechnikou, která se dnes už stává normou ve slušných podnicích a která snižuje nepříjemný efekt tabákového dýmu na minimum. Dobrý restauratér ví, že se mu vyplatí investovat do nákladného, zato však účinného zařízení – v zájmu spokojenosti hostů, neboť ani kuřákům není milé, když sedí v nevětraném sále. Namítne-li někdo, že ani nejlepší ventilace jedovaté zplodiny *dokonale* neodstraní, nadhazuje de facto scholastickou otázku, kolik molekul tabákového dýmu stačí k vyvolání „zdravotní újmy“...

Účel světí prostředky?

Můžeme tedy začít odpovídat na otázky položené v úvodu. První otázka zní: Opravdu bylo nezbytné zavádět ve jménu „práva nekuřáků na čistý vzduch“ totální zákaz kouření ve všech hostinských podnicích? Odpověď musí být záporná, neboť je naprosto zřejmé, že i bez takového zákazu lze v restauracích snadno zařídit,

aby nekuřáci nebyli tabákovým dýmem obtěžováni. Máme tu ukázkový případ pohrdání realitou, v nejlepší tradici ideologického myšlení: k čertu s fakty, předem určeného cíle musí být dosaženo za jakoukoliv cenu.

Otázka druhá: Co to naše zákonodárce posedlo? – Zdá se, že naši zákonodárci (ne všichni, abychom nekřivdili těm rozumnějším) propadli pokušení vzít vývoj do svých rukou a drobátko jej urychlit. Staré to pokušení všech totalitních hnutí, máme po této stránce jisté historické zkušenosti z doby poválečné. A jako tehdy, i nyní se ovšem klade otázka po legitimitě použitých prostředků.

Podle všech statistik tvoří u nás kuřáci necelou čtvrtinu dospělé populace. Představují tedy výraznou menšinu. V důsledku nově přijatého protikuřáckého zákona bude muset restauratér odepřít přístup do svého podniku některým hostům jen proto, že jejich způsob života se od toho většinového v jednom speciálním bodě odlišuje. Představme si, že by byli takto postiženi příslušníci jiných menšin, třeba cikáni nebo barevní přistěhovalci. Náramný skandál, což? Média by se zalýkala rozhořčením. Ale že jde „jenom“ o kuřáky, hlídací pes demokracie nehne ani brvou. Nicméně, i za převládajícího nezájmu médií je třeba trvat na tom, že toto zákonné ustanovení je svou podstatou diskriminační.

Je tu však ještě další důvod, proč nový zákon dlužno v tomto ohledu považovat za legislativní přehmat. Představuje totiž nedomyšlený, leč fatální zásah do svobody soukromého podnikání.

Jakmile padne stěžejní argument újmy, kterou v hostinských podnicích nutně trpí nekuřáci (a ten je, jak jsme viděli, vskutku neudržitelný), vyrojí se mračno nepohodlných otázek. Majitel restaurace nabízí své služby veřejnosti. Součástí veřejnosti jsou (i když se to někomu nemusí líbit) také kuřáci. Nuže, jakým právem chce stát restauratéra nutit, aby určitou část veřejnosti z okruhu své klientely předem vyloučil? Hrozí tu snad nebezpečí, že bude nějak poškozen veřejný zájem, jestliže se pro kuřáky vyhradí stavebně oddělená místnost, kde by se mohli oddávat své zálibě, aniž by to obtěžovalo hosty, kteří nekouří?

Anebo: proč by majitel hotelu či pensionu nesměl pro své hosty zařídit kuřácký salónek, podobně jako pro ně zřizuje třeba saunu nebo biliár? Jaká újma by

z toho mohla vzniknout pro hosty nekuřáky? A proč by se tak nesmělo zachovat dejme tomu vedení divadla nebo hudebního klubu?

Od milovníků plošných zákazů bychom asi marně očekávali rozumnou odpověď. Zvykli si reagovat po způsobu rozmazlené slečinky, která si prostě dupne řkouc: Já to tak chci – a basta. Tož nechme tedy slečinku slečinkou a zamysleme se nad tím, co se stalo. Stát se chystá diktovat soukromému podnikateli v pohostinství, komu smí, respektive nesmí své služby poskytovat. Ve svobodné společnosti je to stejně absurdní, jako kdyby stát předpisoval obchodníkovi, komu smí, respektive nesmí prodávat své zboží, nebo advokátovi, koho smí, respektive nesmí zastupovat. A postižen bude i majitel nekuřácké restaurace, nemylme se. Neboť jeho volba přestane být jeho svobodným rozhodnutím a stane se (nezamýšleným) aktem podřízením státnímu nátlaku.

Zdá se mi, že stížnost k Ústavnímu soudu by mohla mít slušné vyhlídky na úspěch.

Úloha státu

Zákaz kouření v restauracích představuje krajně znepokojivý precedens. Lze se obávat, že nebude-li intervenčním choutkám našeho až hyperaktivního státu učiněna přítrž, dočkají se hostinští co nevidět toho, že jim státní úředníci budou cenzurovat jídelní lístky vyškrtávající z nich „zdravotně závadné“ pokrmy (ovšemže, jak jinak, s patřičným vědeckým zdůvodněním).

Je-li opravdu třeba proti kouření bojovat, nu prosím, ať se tedy bojuje. Avšak přirozeným kolbištěm pro tento zápas je půda občanské společnosti, nikoli ministerské kabinety či parlamentní kuloáry. Nejde tu o věc, která by patřila do vládní agendy. Není úkolem státu bojovat proti kouření, stejně jako není úkolem státu bojovat proti hazardu nebo prostituci – prostě proto, že není úkolem státu, aby společnost vychovával. Idea „převýchovy“ občanstva, pokud ještě někde přetrvává, je pohříchu dědictvím komunismu. Státní aparát si nevydržíme proto, aby nás učil zdravému či mravnému životu. Úlohou státu je stíhat trestné činy a hájit veřejný zájem tam, kde by jej společnost vlastními silami účinně obhájit nedoká-

zala. Což evidentně není případ režimu (ne)kouření v restauracích.

Připusťme, že na kouření je možno pohlížet jako na společenské zlo. Nuže, ve svobodné společnosti mají občané bezpočet možností, jak tomuto zlu čelit. Mohou za tím účelem zakládat různé spolky, asociace, pořádat veřejné osvětové akce, mohlo by dokonce vzniknout cosi na způsob protikuřácké Armády spásy; podobně jako odpůrci potratů organizují pochody za život, mohly by se pořádat pochody proti kouření atp. Občanská iniciativa je vždy vynalézavější nežli státní úředníci. Je-li ve společnosti skutečně živá vůle potírat kuřáctví, můžete se spolehnout, že tato vůle se časem prosadí i bez represivních zásahů státní moci. A není-li, pak platí, co bylo řečeno výše: státu nepřísluší role vychovatele, respektive poručníka. Ostatně, i v případě hazardu či prostituce, jak se ukázalo, si dokáže občanská samospráva docela dobře poradit s problémem sama, a přiměřeně místní situaci, tedy nakonec efektivněji než centrální státní moc se svou vášní pro paušální řešení. Specifickou úlohou státu v takovýčto věcech je funkce regulační: tvorba obecných pravidel, zákonného rámce pro rozvoj iniciativy autonomních společenských subjektů (tato pravidla ovšem nesmějí narušovat ústavně zaručená práva občanů).

Osobně se domnívám, že otázka kouření v restauracích se vyřeší sama přirozeným vývojem, tak jak bude kuřáků ve společnosti ubývat. Není posláním státu tento vývoj násilně urychlovat. To však znamená, že by stát měl v této záležitosti složit ruce do klína. Naopak. Státu zde legitimně připadá dvojí úloha. Jednak je to zmíněná již funkce regulační, a pak zejména výsostná pravomoc kontrolní (vedle práva trestat patří právo nejvyšší kontroly mezi podstatné rysy toho, co tvoří samu *raison d'être* státu). Řekněme tedy, že stát může restaurátorovi oprávněně uložit tyto dvě povinnosti: 1) kuřácké místnosti musí být skutečně (ne jenom naoko) stavebně odděleny od místností nekuřáckých; 2) v podniku musí být zavedena účinná ventilace. Výkonnost a technický stav ventilačního zařízení mohou státní inspektoři (třeba v rámci hygienického dozoru) kontrolovat podobně, jako dopravní policie kontroluje technický stav vozidel. Budou-li zjištěny nedostatky v jednom či druhém bodě, mohou

příslušné státní orgány udělit majiteli pokutu, v krajním případě provozovnu dočasně uzavřít.

Tím úloha státu končí. Ostatní už je na společnosti samotné.

Princip subsidiarity

Zatím jsme uvažovali o situaci v Praze a ve větších městech. Ale co menší obce – městečka, kde není tolik hostinských podniků na výběr, nebo vesnice, kde je často jen jediná hospoda? Ani tady by v zásadě nemuselo být tak těžké najít aranžmá, které by vyhovovalo všem, kuřákům i nekuřákům. Venkovské hostince mívají často několik sálů, z nichž jeden může být vyhrazen nekuřákům (nebo naopak kuřákům, podle místních poměrů). Leckde už to tak mají dávno zařízeno. Záleží vždy na občanech, kteří danou obec tvoří, jak se dohodnou. Podobně i na malém městě, kde jsou třeba jen tři čtyři restaurace, může se jeden podnik (nebo i více, podle poptávky) specializovat na klientelu čistě nekuřáckou. Obecní rada má navíc v ruce ekonomické nástroje, jimiž může poměr mezi nabídkou a poptávkou v žádoucím směru ovlivňovat. Což je důležité i v případě větších měst, kde mohou v tomto ohledu vznikat disproporce v jednotlivých čtvrtích.

Vskutku, jestliže obecní zastupitelstva dokážou zvládnout problém hazardu či prostituce, proč by se jim nemohlo svěřit i rozhodování o režimu (ne)kouření v místních hospodách? Proč by jim do toho měl mluvit stát?

Dostáváme se tak ke klíčové otázce širšího dosahu: kolik pravomocí jsme vůbec ochotni státu svěřovat? Odpověď bude nepřímo úměrná vyspělosti politické společnosti samé. Tam, kde stát na sebe bere úkoly, které se dají řešit na úrovni komunální, můžeme vždy usuzovat na nízký stupeň občanského sebevědomí.

V pluralitní demokratické společnosti platí, alespoň teoreticky, zásada tzv. subsidiarity. Definujme si ji třeba slovy francouzského filosofa J. Maritaina: „*Všechno, co se v politické společnosti dá realizovat dílčími sdruženími a organismy, jež jsou nižší úrovně než stát a jež vznikly z iniciativy lidu, se na základě pluralitního principu také má realizovat těmito dílčími sdruženími a těmito*

organismy.“ Stát o tom arci nerad slyší, neboť jen nerad pouští ze svých rukou jakýkoli zlomek moci, kterou již jednou uchvátil. Vzpomeňme, jak dlouho u nás trvalo, než si obce vybojovaly právo regulovat samostatně na svém území provoz heren a hracích automatů.

Právě v demokratickém státě (jak vyzpovídal již Tocqueville před dvěma sty lety) má centrální moc neblahou tendenci ovládat život občanů do všech podrobností. Proto společnost, která chce být svobodná, musí si žárlivě hlídat, aby byl princip subsidiarity skutečně v praxi uplatňován. (Poznamenejme mimochodem, že současná krize Evropské unie pochází valnou měrou z toho, že tento princip zde zůstal pohřben jen na papíře.)

Ovšem budou-li o věci rozhodovat obce podle místních podmínek, výsledkem pochopitelně nebude žádná jednota. Někde možná převládne nulová tolerance vůči tabáku, jinde budou mít navrch kuřáci. Pravděpodobně se však poměr kuřáckých a nekuřáckých podniků bude lišit od obce k obci. Ale proč by se vše mělo řídit jednotným předpisem? Proč by měl být režim (ne)kouření v hospodách všude stejný, od hlavního města až po nejmenší vísku v horách? Nezapomínejme, že sakralizovaná jednota je neomylným znakem všech totalitářů.

* * *

Abychom si to tedy na závěr shrnuli: ustanovení o absolutním zákazu kouření ve všech hostinských podnicích

- 1) uzákoňuje diskriminaci kuřácké menšiny, jež bude takto vyhnána z prostoru veřejného pohostinství;
- 2) neobhajitelným způsobem omezuje svobodu podnikání, zakazujíc de facto restaurátérům poskytovat služby určitému segmentu společnosti;
- 3) je v rozporu s principem subsidiarity, jenž patří k základním pilířům demokratické organizace společnosti.

V té podobě, jak byl přijat, neobstojí zákon ani před zdravým rozumem, ani před ústavním pořádkem této země.

10. května 2017

Petr Fidelius (1948), esejista, filolog a kritik.

Bez zapomnění není paměti

O neurotické kolektivní paměti v postkomunistické společnosti

JIŘÍ PŘIBÁŇ

„Minulost byla, jistě, některá je však i nyní, teď.“ Tak zní úvodní věta textu Zdeňka Vašíčka *Trosečníci historie*, který je sestaven z fragmentů napsaných v roce 1978 a v němž je plno originálních postřehů nejen o dějinách a minulosti, ale zrovna tak i literatuře a umění.

Historie jsou příběhy, které si vyprávíme o minulosti, abychom porozuměli přítomnosti. Právě proto také v jiném eseji Zdeněk Vašíček popisuje totalitarismus jako umělý a antidějinný celek, který „zrušil otázky a ponechal jen odpovědi“. Zrušit otázky znamená zrušit dějiny a vykázat je do minulosti, kterou ovšem kontrolují kanonické výklady oficiálních ideologů, jejichž teze na rozdíl od historiků chrání politický aparát.

Rozvedeme-li Vašíčkovy úvahy o dějinnosti a totalitarismu, můžeme říct, že akademický aparát je v totalitní společnosti podřízen politickému aparátu v paralelní redukci otázek a produkci odpovědí. Co se však stane, když i ve svobodné společnosti demokraticky zvolená vláda zřídí instituci, jejímž účelem je poskytovat oficiální výklady o nedávné minulosti, jak to udělala například česká vláda v roce 2007 v případě Ústavu pro studium totalitních režimů (ÚSTR)? Jaká je minulost, kterou nám tento ústav, řečeno s Vašíčkem, vypráví „nyní, teď“? Neukazují se i v práci této instituce ony archetypy české pospolitosti, jakými jsou Jarka Metelka a Štětináč nebo Ferda Mravenec a Brouk Pytlík a proti kterým se Zdeněk Vašíček tolik bouřil?

V následujícím textu se proto zaměřím nejen na vztah minulosti a přítomnosti, ale především na základní funkci sociální paměti, kterou je paradoxně zapomnění. I každý archiv nebo oficiální historiografie

funguje především selektivně ve vztahu k minulým událostem a konstituuje dějiny především proto, aby se děla přítomnost. I všechny počítačové paměti umožňují především zapomenout to, co by mohlo paralyzovat fungování a kánony společenské přítomnosti. Výzvy k „vyrovnání se s minulostí“ tak v sobě skrývají i moralismus vedený nebezpečnou představou o možnosti očistit se od minulosti a stát se morálně lepšími bytostmi, které z vyšších pozic mohou soudit a odsoudit celé dějiny. Takový morální fanatismus je sám o sobě jen zvláštní formou sociální selekce a zapomnění, která nutně vede k dalším sociálním konfliktům a krizím, jak ostatně ukazuje i dosavadní fungování ÚSTR.

Kauza Kundera – vyrovnávání se s dějinami, ne s minulostí

Na úvod si dovolím shrnout kauzu, která je všeobecně známá a na sklonku roku 2008 způsobila v české společnosti značný rozruch. V pondělí 13. října 2008 totiž týdeník *Respekt* otiskl informaci, že Milan Kundera nejspíš 14. března 1950 udal mladého agenta Miroslava Dvořáčka.¹ Toto údajné Kunderovo udání málem vedlo k trestu smrti pro Dvořáčka, který následně strávil čtrnáct let v komunistickém vězení.

V oné době byl Kundera studentem FAMU a právě ho vyloučili z komunistické strany. Okolnosti vedly ke spekulacím ohledně Kunderova možného strachu z dalšího pronásledování, včetně možnosti trestního stíhání kvůli neoznámení podezřelého cizince – Dvořáčka, který strávil noc na studentské koleji. Kundera se tak podle informací ÚSTR stal podezřelý z toho, že

podobně jako tolik jiných umělců a spisovatelů ukryvá ve skříni kostlivce z minulého „století extrémů“. Jednotliví novináři a intelektuálové následně vedli nejrozmanitější diskuze a spory, mimo jiné například i o to, jestli lze Kunderovo dílo dokonce vnímat jako snahu ospravedlnit se za takový mladický poklesek, nebo jeho čin srovnávali například s příběhem maďarského filmového režiséra Istvána Szabóa, který spolupracoval s tajnou policií v letech 1957 až 1963 a napsal celkem čtyřicet sedm hlášení o svých přátelích a učitelích.² Někteří komentátoři dokonce dospěli k závěru, že toto odhalení je jen dalším důkazem umělecké a morální slabosti Kunderových románů,³ zatímco jiní byli šokováni agresivitou útoků na slavného spisovatele,⁴ zejména mezi mladými novináři.⁵

Jednání, které se odehrálo před šedesáti lety, tak bylo posuzované a odsuzované současnou veřejností, aby se znovu potvrdilo a zdůraznilo, co se má dnes a nyní považovat za morálně správné a nesprávné. Tím se však především ukázalo, jak silně komunistická minulost a morální kontroverze i ideologické výklady s ní spojené nadále pronásledují současnou českou společnost a jak důležité zůstávají pro definování nejen morálních, ale i politických kódů přítomnosti.

Je tedy kauza Kundera jen dalším příkladem toho, jak dějiny nakonec doběhly své vlastní aktéry, nebo se mnohem víc jedná o potvrzení Kunderova skeptického názoru, že lidé vždy raději soudí namísto toho, aby přemýšleli?

Skandalizace jako historická metoda?

Celý případ především ukazuje stav historického bádání v oblasti komunistické minulosti, její mediální prezentace a veřejného mínění. Zarážející bylo již to, že informaci poskytl týdeníku *Respekt* mladý výzkumník Ústavu Adam Hradilek, který přitom rezignoval například na využití historické metody verifikace policejního dokumentu, a spolu s redaktorem časopisu Petrem Třešňákem napsali novinový článek, v němž vytvořili hrdinný příběh stavějící do protikladu Dvořáčkovu odvahu a Kunderovo možné zbabělé udání.

Když se historika Hradilka a novináře Třešňáka ptali, zda s Kunderou skutečně hovořili, odpověděli,

že odfaxovali seznam otázek na číslo, o němž byli přesvědčeni, že se jedná o spisovatelovo soukromé faxové číslo, a rozhodli se zveřejnit všechny dokumenty poté, co neobdrželi žádnou odpověď. Dále se ukázalo, že jedna z ústředních postav celé kauzy, Iva Militká, která nechala Dvořáčka přespát ve svém kolejném pokoji, je Hradilkovou příbuznou. Informovala Hradilka, že její tehdejší přítel a pozdější manžel Miroslav Dlask se jí na smrtelné posteli svěřil, že tehdy pověděl svému příteli Kunderovi o Dvořáčkově přítomnosti na koleji a že tedy Kundera musel být logicky tím, kdo vše oznámil policii.

Namísto historického výzkumu jsme se tak mohli seznámit s možným milostným trojúhelníkem hodným Kunderova románu – Dvořáček strávil noc v pokoji Militké, zatímco její přítel Dlask to prozradil Kunderovi, který (podle Dlaskovy verze zprostředkované historikovi Dlaskovou ženou Militkou) informoval policii. Namísto investigativního žurnalismu podpořeného historickou metodologií jsme se tak mohli seznámit se sítí osobních zájmů, prefabrikovaných do skandálního a skandalizujícího příběhu, v němž chybí přímé důkazy, jako například policejní protokol s možným Kunderovým podpisem, ale o to víc je plný dohadů a spekulací. Ani novinář, ani historik se nenamáhal dalším zkoumáním okolností a možných souvislostí.

Například literární historik a někdejší Dlaskův a Kunderův spolužák Zdeněk Pešat v reakci na celý skandál prohlásil, že to ve skutečnosti nebyl Kundera, ale Dlask, kdo udal svého soka v lásce Dvořáčka, a při tom policii nahlásil Kunderovo jméno a datum narození.⁶ Navíc se historik Hradilek s redaktorem Třešňákem nenamáhal ani tím, aby kontaktovali bývalé policisty. Zjistili by, že oznámení, které Kundera údajně učinil ve čtyři hodiny odpoledne, bylo ve skutečnosti sepsané až po policejním zadržení Dvořáčka pozdě večer, a tudíž v době, kdy kriminální policie (ne tedy tajná policie nebo rozvědka) již vyšetřovala Dlaska, Militkou a mnoho dalších studentů z koleje. S informací, že Kundera vůbec nemusel vypovídat na policii, přišel bývalý policejní úředník Alois Pašek v listopadu 2008,⁷ ale časopis *Respekt* s ní dále nijak nepracoval.

Kundera byl na aféru donucen reagovat veřejným prohlášením, ve kterém poněkud přemrštěně přirovnal

počinání časopisu k „atentátu na autora“,⁸ a uvedl, že s celou záležitostí nemá nic společného. Odmítl se tak podřídit tlaku médií i mladého historika Hradilka, aby „spolupracoval v zájmu dějinné pravdy“. Jako kdyby ironie dějin spisovatele znovu dostihla – tentokrát ironie postkomunistických dějin „vypořádání se s komunistickou minulostí“, která ho chtěla postavit před další ze svých veřejných procesů. Kunderovo mlčení si přitom mnozí vykládali jako možné přiznání viny – přesně podle obscenní logiky světa ovládaného hlukem, v němž ticho je zločinem.⁹

Kromě jiného je zarážející, že výzkum tohoto konkrétního případu prováděl právě ÚSTR, tedy zvláštní orgán, jehož posláním je od vzniku v roce 2007 zabývat se nedávnou totalitní minulostí nad rámec obecné právní spravedlnosti a v kontextu historické vědy. Historik Hradilek takto v samotném začátku zdiskreditoval roli Ústavu, když: a) poskytnul informace týdeníku *Respekt* bez toho, že by zjištěná fakta podrobil kritické metodologii historické vědy, b) pod pláštíkem nestranného historického výzkumu se ve skutečnosti zabýval dějinami vlastní rodiny, c) neodpověděl na informace a důkazy zpochybňující jeho závěry a d) následně publikoval zprávu pro ÚSTR, která se soustředila na Dvořáčkův osobní příběh, zatímco možnou roli Milana Kundery sotva zmínila. Narodil od článku v *Respektu* se zpráva ÚSTR, na které spolupracoval i další výzkumník, Martin Tichý, zmiňuje o Milanu Kunderovi totiž jen v jedné větě.¹⁰ Publikováním dvou odlišných verzí jedné a té samé události – jedné pro časopis *Respekt*, ve které je Kundera skandalizován, a druhé pro ÚSTR, ve které je tento údaj pouhou marginálií – tak došlo pouze k proměně dějin na moralizující příběh o tom, jak se i z respektovaného „hrdiny“ nakonec vyklube „padouch“!

Dějiny dokumentace a zveřejňování informací komunistické tajné policie a stíhání zločinů komunismu

Abychom porozuměli postkomunistické kolektivní paměti a s ní spojené politické neuróze, jejímž příkladem byla i kauza Kundera, je třeba analyzovat vnitřní dynamiku a různé aspekty zveřejňování infor-

mací a archivace dat souvisejících s komunistickým režimem, ale i jejich právní regulaci a změny, které se v České republice v této oblasti odehrály v posledních dvaceti letech. Zásadní selhání jednoho ze zaměstnanců ÚSTR je vlastně příznakem obecnějšího problému všech postkomunistických společností a jejich forem „vyrovnání se s minulostí“ – především zpolitizování tzv. kolektivní paměti a její veřejné prezentace.

Vyrovnání se s minulostí je běžný způsob, jak napravit minulé nespravedlnosti, ať už formou restitutivní, rehabilitativní nebo i trestně retribuční spravedlnosti. V kontextu tranzitivní spravedlnosti v post-autoritářských/post-totalitních transformacích a v demokratickém procesu budování ústavního státu má však heslo „vyrovnání se s minulostí“ své zvláštní právní i neprávní formy.¹¹ Obvyklou triádu rehabilitativní, restitutivní a retribuční spravedlnosti potom zpravidla doplňují specifické právní a politické akty, které kromě konkrétních náprav minulých nespravedlností spáchaných na jednotlivcích i celých skupinách současně symbolicky označují určité dějinné období jako „bezprávní“ nebo „nespravedlivé“. Dochází tak k symbolickému odsouzení minulosti a jejímu nahrazení novým režimem, který sám sebe tímto odsouzením legitimizuje.

V tomto zpětném aktu se přitom jednoznačně potvrzuje, že každá historická paměť je selektivní, a ne kumulativní. Symbolickou diferenciací mezi nespravedlivou minulostí a přítomností usilující o nastolení spravedlnosti pro jednotlivce i celou společnost se předem říká, co z minulosti se stane dějinami a jak se tyto dějiny mají posuzovat a hodnotit.

Po původní snaze udělat „tlustou čáru za minulostí“, jak to například podle španělského vzoru navrhoval první nekomunistický premiér Polska Tadeusz Mazowiecki, se ukázalo, že postkomunistické společnosti naopak vyžadují co nejvíc informací týkajících se komunistické minulosti i její oficiální odsouzení. Tato politika zveřejňování se postupně stala ústředním bodem vyrovnávání se s minulostí nejen v bývalé NDR zřízením tzv. Gauckova úřadu, ale i v Československu, Polsku a dalších zemích, které přišly s různými verzemi lustračních zákonů jako základních pilířů dekomunizační politiky na počátku 90. let minulého století.¹²

Myšlenka publikovat informace komunistické tajné policie byla potom neoddelitelně spjata i s trestněprávním principem, podle něhož se měly vyšetřit a stíhat všechny komunistické politické zločiny, které ještě nebyly promlčené. Proto český parlament zřídil v roce 1995 Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu (ÚDV), který se od roku 2002 stal součástí kriminální policie a vyšetřování a měl pokračovat ve vyhledávání a archivování informací týkajících se komunistického režimu, což do té doby měly na starosti dva jiné vládní orgány, totiž Úřad pro dokumentaci a vyšetřování činnosti Státní bezpečnosti (StB), který byl součástí ministerstva vnitra, a Středisko dokumentace protiprávnosti komunistického režimu, které pracovalo nejprve pod státním zastupitelstvím a poté ministerstvem spravedlnosti. Posláním nově vzniklého úřadu bylo mapovat všechny nespravedlnosti a zločiny související s komunistickým režimem a jeho funkcionáři. Měl archivovat politické křivdy a zločiny a tím současně vytvářet i memento pro budoucí generace. Vedle této obecné morální funkce měl ale pochopitelně i zcela specifickou trestněprávní funkci, totiž stíhat ty osoby, které se dopustily zločinů a u nichž toto stíhání bylo podle zákona stále ještě možné.

Politika národní paměti a Ústav pro studium totalitních režimů

Imperativ zveřejňování informací a odhalování komunistické minulosti rozhodně nenahrazuje v postkomunistických společnostech trestní spravedlnost, jako například v Jihoafrické republice, kde se po pádu apartheidu aplikoval princip všeobecné amnestie na politické zločiny. Všechny informace, které by mohly mít trestněprávní relevanci, byly postupovány státním zastupitelstvím. Podle zákona tak má ÚSTR syntetizovat minulou archivační práci a současně umožnit trestní stíhání politických zločinů komunistického režimu v případech, kdy to je podle zákona ještě možné.

Vznik takového pracoviště na pomezí historické vědy, politiky a práva osmnáct let po pádu komunismu pochopitelně vyvolává mnoho otázek ohledně možné politické instrumentalizace, obzvlášť poté,

co došlo k případům politického zneužití podobně koncipovaného Ústavu národní paměti v sousedním Polsku, který byl založen v roce 1998.¹³ Polský ústav nebo slovenský Ústav paměti národa, který vznikl v roce 2002,¹⁴ jsou instituce s podobným posláním, tj. s povinností vyhledávat fakta o totalitní (komunistické, ale i fašistické nebo nacistické okupační) minulosti a zprostředkovávat je orgánům činným v trestním řízení i obecné veřejnosti.

ÚSTR tak má shromažďovat maximální možné množství informací, z nichž má kromě jiného i syntetizovat konkrétní formy kolektivních vzpomínek a paměti.¹⁵ Na jejich základě se potom má kodifikovat nová kolektivní identita v protikladu k minulým obdobím politické nespravedlnosti.

Funkcí ÚSTR je tedy produkce kolektivních vzpomínek, které mají konstituovat společnou identitu a kolektivní paměť jako způsob sebereflexe národa a jeho dějin. Kolektivní paměť je však živou pamětí konkrétního kolektivu a ukládá v sobě jen tu minulost, která má pro jeho identitu, jednotu a další existenci stále význam. Kolektivní paměť tak vytváří dějiny kolektivu, ale tyto dějiny nelze produkovat, kodifikovat, ovládat nebo garantovat jakýmkoli veřejným orgánem typu ústavů národní paměti, které vznikly v postkomunistické Evropě více než deset let, v případě České republiky téměř dvacet let po pádu komunismu.

Kolektivní vzpomínky vyžadují referenční rámec, který naopak omezuje možnosti interpretace takové *smysluplné* minulosti politickými institucemi, a v konečném důsledku ji vždy determinuje současný život společnosti, a ne jeho politická reprezentace.¹⁶ Ačkoli zákony a veřejné instituce mohou představovat více či méně účinnou formu kodifikování kolektivní paměti politické společnosti a symbolického univerza její identity,¹⁷ živé generace se podílejí na integrační manipulaci minulosti v mnohem komplexnějších formách sociální komunikace, než jsou historické ústavy či politické brožury. Politické instituce a zákony ve svobodné společnosti jednoduše nemohou ovládat vytváření politicky korektních a morálně žádoucích kolektivních vzpomínek.

Vyrovnání se s minulostí jejím zapomněním

Politika může hrát důležitou roli při institucionalizaci a stanovení hranic právního a morálního vyrovnání se s minulostí. Specifické strategie politických reprezentací určují přístup společnosti, ale žádný z těchto způsobů zpravidla neuspokojí veřejnost a s minulostí je třeba se vyrovnávat neustále.

V souvislosti s českým ÚSTR je tato manipulace kolektivních vzpomínek a vypořádání se s minulostí také dána politickou přítomností a morální konstelací, která například vedla k vyloučení období mezi roky 1945 a 1948. Omezení historického výzkumu na roky 1938 až 1945 a poté 1948 až 1989 jen dokazuje známý sociologický poznatek, že každá kolektivní paměť a historická spravedlnost také zahrnují nevyrovnání se s minulostí.

Každá politika kolektivní paměti obsahuje politiku aktivního zapomnění. Ačkoli je tato vnitřní dynamika kolektivní paměti morálně znepokojivá a vždy politicky kontroverzní, objevuje se běžně v dějinách a jejím nejlepším starověkým příkladem je pravděpodobně Ciceronův projev v Senátu dva dny po zavraždění Césara, když se dožadoval *oblivione sempiterna delendam* – věčného zapomnění tohoto atentátu. Projev Winstona Churchilla v Curychu v roce 1946 je také dobrým příkladem takové politiky aktivního zapomnění, protože Churchill v něm sice hovoří o nutnosti potrestat ty, kdo se provinili válečnými zločiny, a zmiňuje se o potřebě zbavit Německo moci tak, aby se nemohlo znovu vyzbrojit a rozpoutat další válku, ale zároveň připomíná Gladstoneovu poznámku o „požehnaném aktu zapomnění“ a potřebu „otočit se zády k hrůzám minulosti“.¹⁸

Závěrečné poznámky: o veřejném poznání a neurotické kolektivní paměti

Kolektivní paměť v sobě obsahuje obecnou funkci každé sociální paměti, kterou je právě selekce minulých událostí a zapomnění. Skutečnost, že parlament a vláda ČR jako ústavní orgány považovaly za nezbytné institucionálně zarámovat kolektivní paměť národa téměř dvacet let po pádu komunistického reži-

mu, svědčí především o tom, jak důležitá je minulost v současných politických a ideologických zápasech a že morální argumenty jsou konstruované tak, aby se mohly prosazovat prostřednictvím autority veřejných institucí typu ÚSTR.

Stav, v němž politická instituce předstírá, že funguje jako kulturní instituce vnášející do těla společnosti kázeň a morálku, nelze vysvětlit jen durkheimovskou metodologií a pojmy kolektivní paměti a identity. Vytváření veřejných orgánů, jakými jsou ústavy národní paměti, a jejich nárok na legitimitu pramenící z vědeckého bádání dokládají, že tento institucionální rámec má produkovat specifický a morálně určitý soubor *veřejného vědění*.

Důležitější je tu vědění než paměť a morálka než právo. Pokud přijmeme tvrzení Michela Foucaulta, že suverenita byla typická pro absolutistickou monarchii, zatímco moderní doba vytvořila nové formy vlády založené na dohledu a společenské disciplíně,¹⁹ dospějeme k závěru, že organizace a funkce ÚSTR a jemu podobných institucí mají blíže k policii než soudům. Tato mentálně policejní funkce se v plné síle ukázala právě během aféry Kundera, kdy byl spiso-
vatel skandalizován ani ne tak kvůli tomu, co údajně měl spáchat v roce 1950, ale především proto, že odmítl komunikovat s pracovníky ÚSTR v roce 2008.

Vytváření veřejného vědění nepřiznává žádné *právo na mlčení*. Ti, kdo mají na starosti vytváření veřejného vědění a poznání, mohou použít jakoukoli metodu k získání chybějících fakt o minulosti. „Když je Kundera nevinný, proč s námi nemluví?“ ptají se ti, kdo rozpoutali celý skandál. Ve světě ovládaném hlukem médií je ticho vždy podezřelé, pokud ho tito lidé nepovažují přímo za trestné! Nikdo tak nemohl být překvapen, že ÚSTR se nakonec stal terčem kritiky nejen ze strany akademických historiků, ale i mnoha politiků.

Kauza Kundera ukazuje, že když postkomunistický režim chce produkovat veřejné poznání a formy vědění o komunistické minulosti, nemůže přitom eliminovat zásadní diskurzivní konflikt mezi osobním příběhem a oficiální historií. I postkomunistické společnosti považují za podezřelé a nedůvěryhodné ty, kdo si chrání své soukromí a osobní příběh a nejsou ochotni

spolupracovat s veřejnými institucemi zřízenými k „objasnění a porozumění komunistické minulosti“. Typicky moderní zápas člověka s veřejným zasahováním do jeho soukromého života, tak extrémní v dobách komunismu, nadále přetrvává ve formě *postkomunisticky neurotické kolektivní paměti*, která, jak se ukazuje, je současně zvláštní formou kolektivního zapomnění.

Poznámky:

- ¹ P. Třešňák, A. Hradilek, „Udání Milana Kundery“, týdeník *Respekt*, 13. 10. 2008.
- ² Zpráva byla publikována R. Ungvaryem v maďarském časopisu *Élet és Irodalom*, 27. 1. 2006.
- ³ A. Tomský, „Stín udání v pozadí Kunderova díla“, deník *Lidové noviny*, 15. 10. 2008.
- ⁴ K. Hvizďala, „V říši hluku je ticho urážkou“, týdeník *Euro*, 29. 10. 2008.
- ⁵ Ilustrativním příkladem tohoto radikalismu byl článek Adama Drdy „Milan je můj kamarád a dal bych za něj pravou ruku!“, časopis *Babylon*, č. 3/XVIII, 25. 11. 2008.
- ⁶ „Kauza Kundera: agenta Dvořáčka udal student Dlask, tvrdí historik“, *Mladá fronta*, 15. 10. 2008, dostupné na http://zpravy.idnes.cz/kauza-kundera-agenta-dvoracka-udal-student-dlask-tvrdi-historik-p8z-/domaci.aspx?c=A081015_172722_domaci_jw.
- ⁷ Vyšetřovatel Alois Pašek poskytl rozhovor deníku *Právo*, který zprávu publikoval 13. 11. 2008. Dostupné na <http://www.novinky.cz/domaci/154265-svedectvi-kriminalisty-kundera-vubec-nemusel-vypovidat-na-policii.html>.
- ⁸ Kundera se takto vyjádřil v rozhovoru pro ČTK, 13. 10. 2008.
- ⁹ Yasmina Reza celý skandál komentovala větou: „V impériu hluku je ticho zločinem.“ Viz Y. Reza, „Two weeks in books: in defense of Milan Kundera“, *The Guardian*, 18. 10. 2008. Dostupné na: <http://www.guardian.co.uk/books/2008/oct/18/2>.

- ¹⁰ A. Hradilek, P. Tichý, „Osudová mise Moravcova kurýra. Příběh plukovníka letectva ve výslužbě Miroslava Dvořáčka“, *Paměť a dějiny*, č. 1/2009, s. 72–86.
- ¹¹ Viz například L. Huyse, „Justice after Transition: On the Choices Successor Elites Make in Dealing with the Past“, *Law & Social Inquiry*, roč. 20, č. 1, 1995, s. 51–78; A. Boraine, J. Levy, R. Scheffer, *Dealing with the Past: Truth and Reconciliation in South Africa*, Cape Town, IDASA 1997; N. Biggar (ed.), *Burying the Past: Making Peace and Doing Justice after Civil Conflict*, Washington, DC, Georgetown University Press 2003.
- ¹² A. Kaniowski, „Lustration and Decommunisation: Ethical and Theoretical Debates“, in M. Krygier a A. Czarnota (eds.), *The Rule of Law after Communism: Problems and Prospects in East-Central Europe*, Aldershot, Ashgate 1999, s. 212–247.
- ¹³ Polský Ústav národní paměti byl založen zákonem, který polský parlament přijal 18. 12. 1998. Začal platit od 1. 7. 2000.
- ¹⁴ Zákon Národní rady Slovenské republiky č. 553/2002Sb jednak založil Ústav paměti národa a jednak upravil politiku zveřejňování údajů týkajících se činnosti orgánů Státní bezpečnosti v letech 1939–1989.
- ¹⁵ M. Halbwachs, *The Collective Memory*, New York, Harper-Colophon Books 1950.
- ¹⁶ M. Halbwachs, *On Collective Memory*, Chicago, The University of Chicago Press 1992, s. 40.
- ¹⁷ Viz S. Veitch, „The Legal Politics of Amnesty“, in E. Christodoulidis a S. Veitch (eds.), *Lethé's Law: Justice, Law and Ethics in Reconciliation*, Oxford, Hart Publishing 2001, s. 33–45.
- ¹⁸ W. Churchill, „Zurich Speech, 19 September 1946“, dostupné na: <http://www.churchill-society-london.org.uk/astonish.html>.
- ¹⁹ M. Foucault, „The Birth of Biopolitics“, in M. Foucault, *Ethics. Essential Works of Foucault 1954–1984*, sv. 1, London, Penguin Books 2000, s. 73–79.

Jiří Příbáb, profesor právní filosofie a sociologie na Cardiff University.

Žil Bedřich Smetana v „době postfaktické“?

PAVEL ŠVANDA

V letošním chladném jaru jsem sledoval televizní debatu historiků (ČT 24, Historie.cz, 25. 3. t. r.) o Daliboru z Kozojed, katu Mydlářovi a Báthoričce, tedy o postavách, jejichž dodatečně vzniklé a dodnes populární obrazy se zřetelně odlišily od původní skutečnosti. Odborníci se víceméně shodli na tom, že úpravy způsobily konvence romantismu, související i s dobovými národoveckými náladami. Proto se stal například pán z Kozojed, jehož současníci prý vnímali spíše jako potíživu až kriminálního, v opeře Bedřicha Smetany cituplným bojovníkem za svobodu.

Ale legendy se vždy nerodí až pod nánosem staletí. Někdy můžeme jejich vznik zpozorovat i v relativně nevelkém odstupu od inspirujících událostí. Aktuální souvislost jsem našel stále ještě za studeného povětří v článku *Lidových novin* (J. Chuchma, „Dvě různé cesty k chápání oběti“, *LN*, 1. 4. t. r.). Autor recenzoval dva zajímavé filmové dokumenty. Mě zaujal detail z textu o dokumentu Martina Marečka *Příběh třetí lidské pochodně*. Je věnován jihlavskému funkcionáři KSČ Evženu Plockovi, jenž se na Velký pátek 1969 upálil na protest proti sovětské okupaci. Recenzent konstatoval, že: „Veřejnost, vyjma té jihlavské, se o tomto činu v devětašedesátém roce už nedozvídala; cenzura pracovala naplno.“ V té vedlejší větě o cenzuře, opírající se o dnešní vnímání roku 1969, vidím jakousi paralelu k proměnám obrazů historických postav, o nichž diskutovali historici na ČT 24. Nejde jen o obrazy jednotlivých osob, nýbrž o naše kolektivní zkušenosti a jejich dodatečné interpretace.

Lze říct, že naše povědomí, ale především média si proměnily obraz o událostech let 1968–1969 podle podobné psychické objednávky, podle jaké si naši předkové upravili profily rytíře z Kozojed či populárního Pražáka Mydláře? S jistou nadsázkou ano. Před našima očima v posledních řekněme dvaceti letech

vyrostly na podkladu ne zas až tak vzdálených historických událostí (stále ještě žijí pamětníci!) interpretace, jež se od faktů odchyľují víceméně romantizujícím stylem, zdůrazňujícím dramatické protiklady. Vycházíme tak patrně vstříc vnitřní potřebě nevidět se v zasetí palčivě jednotvárné všednosti, nýbrž na efektně nasvětleném jevišti.

Zmiňuji vedlejší větičku o cenzuře, protože to tenkrát nebyla pravda. Tudiž to nemůže být pravda ani dnes. V dubnu roku 1969 v Československu žádná cenzura neexistovala, nepracovala, nefungovala.

(Poznámka do závorky: Opírám se o osobní zkušenost. V roce 1969 jsem byl redaktorem *Hosta do domu*. Obsluhoval jsem rukopisy od popisů pro sazárnu a štočkárnu. Organizoval jsem sloupcové korektury. Většinou jsem stál s metérem u „lámání“ čísla, u seřazování sloupců do stránek. Staral jsem se o stránkové korektury. Prostě od schválení rukopisů šéfredaktorem až po signální výtisky nového čísla jsem byl „u toho“. Kdyby kdekoliv do tohoto procesu vstupovala cenzura, totiž taková, která do ledna 1968 vskutku četla, schvalovala a razítkovala sloupcové korektury /pověstná HSTD/, nutně bych o tom věděl.)

Otázku posrpnové cenzury ovšem zamotal i Jan Palach, jehož svrchovaný čin se navíc sám stal předmětem metamorfózy. Když na něj dnes účastně vzpomínáme, pak především v optice ustáleného sloganu: Zemřel, aby probudil národ z letargie. Ve skutečnosti ovšem Palach vstoupil do krajně vzrušené atmosféry s několika konkrétními požadavky. Ty jsou dnes příznačně zapomenuty, jak už se tak věcným detailům v poetice legendy děje. On proklamoval i zrušení cenzury, ale především vyzýval, aby z předsednictva ÚV KSČ odstoupili vyjmenovaní prosověští „konzervativci“. Také požadoval zastavení vydávání kolaborantského periodika *Zprávy*, distribuovaného okupačními

silami, a přál si zmlknutí stanice „Vltava“. Tu (prý snad z Drážďan) česky provozovala zcela kolaborantská redakce. Ostatně této „Vltavě“ se přezdívalo „Rundfunksender Moldau“ a byla tak jako *Zprávy* prakticky bez vlivu.

Zmýlil se tedy Palach v tragickém okamžiku svého života? Ale ano, zmýlil se, respektive vyjádřil se nepřesně. Cenzurou pravděpodobně mínil občasné apely dubčekovských politiků na dubčekovské novináře, aby příliš ostrými výpady vůči sovětským politikům a jejich domácím spojencům typu Vasilu Biľaka nezhoršovali již tak dramatickou (složitou, tragickou, beznadějnou: jak chcete) situaci československých představitelů, kteří se Sověty vyjednávali. Někteří dubčekovsky progresivní novináři si v té souvislosti vskutku veřejnosti občas postěžovali na omezující vlivy „nejvyšších míst“.

Avšak teprve po nástupu Gustáva Husáka do čela KSČ byly vydavatelům a redakcím doručeny čerstvé instrukce, jež opět úkolovaly média v již dříve dobře známém komunistickém smyslu. Byl také zřízen úřad, který provozoval dodatečnou cenzuru, totiž pokutoval vydavatele a „dočasně pozastavoval“ vydávání tiskovin jako trest za již zveřejněné texty. Zhruba asi do roka byla tímto nástrojem, jak víme, kompletně zlikvidována celá síť českých kulturních periodik; ve státním rozhlase a televizi a nakladatelstvích souběžně probíhaly fundamentální personální čistky.

Dodnes ale nevíme, kdo vymyslel a nařídil opatření vedoucí ke stavu, jemuž se posléze přezdívalo „kulturní Biafra“ s asociací na vražedný konflikt v Nigérii v 60. letech. Byli to Sověti? Byli to pražští soudruzi? V každém případě lze mluvit o (následném) cenzurování československých médií nejdříve od léta 1969. Čerstvá praxe zprvu příliš neovlivňovala ani samotná média, natož postoje veřejnosti. Obecné pocity se pak spontánně projeví v ulicích měst 21. 8. 1969 a byly zcela necenzurované.

Řeknete, že to všechno bylo a je z hlediska našich dnešních problémů prašť jako uhoď. Nedomnívám se. Buď si budeme pěstovat to, co jsme v nesvobodě tolik postrádali, totiž respekt k faktům, nebo se zase spokojíme s povšechnými, efektně dramatizujícími citovými apely na navykklé úrovni „černá-bílá“. Úcta

či neúcta ke skutečnosti ovlivňuje náš vztah ke světu, ke slovu i k sobě, to, jak rozumíme tomu, co se děje kolem nás a hlavně v našich hlavách.

Je módou mluvit o „době postfaktické“, o tom, že účinné bláboly a jejich působení jsou obdobně vykazatelným obrazem našeho aktuálního vědomí a představ o člověku jako poctivý pokus o zjištění reality. To může být i užitečný postoj; vskutku je důležité vědět, kdo a proč a jaké klamy šíří, případně kdy a proč je ochotně vnímáme. Vlivné dobové omyly vypovídají o nás a o našich časech podobně jako pravdy, jichž si aktuálně vážíme. Ale pro nás také platí, že v jistém smyslu jsme v této zemi žili v jakési „postfaktické době“, byli jsme zaplavováni záměrným lhaním, nejméně už od roku 1939. Odtud začalo být české vědomí vydáno postupně silicím vlivu státně mocenské propagandy, zprvu nacistické, posléze komunistické. Generace pamětníků si tak vypěstovaly celkem slušnou imunitu. Rozumný Čech po desetiletí rozpoznal propagandu již jaksi „po pachu“.

Klamavé výstupy můžeme běžně zaznamenat i ve svobodné společnosti a také víme, že ve zmatených údobích a ve zmatených myslích jsou některé výmysly akceptovány živěji a ochotněji než jiné. Tak proč vlastně přiznávat současné módní zálibě v chaosu pečet zvláštní „postfaktické doby“? Po tom, co jsme zažili v minulém století... vlastně nic moc nového. Novotou leda je, že kdo se dnes chce omočit ve lži, nemusí se opírat o státní moc a nepotřebuje k tomu ani moc peněz. A na veřejném dění se podílí i silná sociální skupina věčných adolescentů, kteří nestojí o zralé vědomí. Dnes už je neovlivní ani pan farář, ani pan učitel. Vychovává je zábavní průmysl, jehož vlivem se kritické myšlení jistě nezdokonaluje. Leckdo z těchto lidí se obává, že elektrina z atomových elektráren září z kabelů ve stěnách našich domovů, a věří, že světově působící spiklenecké centrum nás otupuje toxickým rozprachem z letadel. Ale ani tito lidé nejsou příznakem zvláštní „postfaktické doby“. Nemyslí lépe ani hůře než jejich předci, kteří v době osvícenství věřili, že páni dovezli z Ameriky brambory, aby poněkud vyhubili přemnožený obecný lid.

Zajímavá otázka však zní: proč v našem vědomí a v našich médiích tak brzy zakořenily některé veřejně

sdílené omyly, z nichž mnohé dokonce už dozrály v novodobé legendy? Patří mezi ně například představa, že Jan Palach se obětoval, aby probudil národ z letargie.

Jaká letargie? Leden 1969 byl mimořádně vzrušující dobou. Tehdy měli Čechoslováci a zejména Češi mnohem blíže ke kolektivní hysterii. Denně probíhal víceméně otevřený zápas mezi dubčekovskými funkcionáři v KSČ a státním aparátu a dubčekovskými médii na jedné straně a teprve se opatrně formující kolaborantskou, prosovětskou skupinou na straně druhé. Byla to doba vrcholného napětí a zdaleka ne ztracených nadějí, jež s kulturní elitou sdílela i široká veřejnost. Zároveň stále ještě probíhala emigrace. S odchody se sniveč rozpadaly živé lidské svazky. Dobové vzrušení s pochopením rekonstruovala Agnieszka Hollandová v *Hořícím keři*; polská režisérka prožila tu dobu v Praze.

Proč se tedy ale tak ochotně uchylujeme k představě o lednu 1969 jako o době letargie? Ta přece nastala později, až po potlačení masových demonstrací v srpnu téhož roku, po vyhlášení mimořádných zákonů. Po postupném nastolení čistek. Ty dolehly napřed na členy KSČ a posléze, zhruba od roku 1972, v podobě „pracovněprávních prověrek“ na širší veřejnost. Teprve potom, snad až od let 1973/1974, lze mluvit o šířící se letargii a úniku do soukromí.

S tím ovšem souvisí další otázka. Jestli v dubnu 1969, jak tvrdím, nefungovala cenzura, proč tedy nebyly bolestné oběti Jana Zajíce a Evžena Plocka v Československu ani v zahraničí šířeji reflektovány? Existuje, podle mého názoru, složité, avšak přesto diskutovatelné vysvětlení, o něž bychom se z úcty k prožitě zkušenosti měli pokusit.

Ani ti politici a novináři Pražského jara, kteří okamžitě pochopili a uchopili symbolický potenciál Palachovy oběti, si nepřáli, aby se splnila hrozba, že nebudou-li splněny jím vyjmenované požadavky, vzplanou další živé pochodně. Veřejnost Palachův čin přijala a ocenila s hlubokou pietou. Smuteční obřady nám také pomáhaly odreagovat stále ještě dozrívající šok ze srpnového vojenského útoku na naše území. Avšak současně se už tehdy ozývaly některé vážně míněné otázky. Musely poměry v naší zemi opravdu dojít tak

daleko, abychom museli být svědky tak strašné sebevraždy v srdci státu? Leckdo se také zamýšlel nad tím, zda přenesení radikálních protestů buddhistických mnichů z Jižního Vietnamu do střední Evropy neznamená další překročení hranice evropské humanitas. Ten ideál jistě byl fatálně poškozen totalitními režimy a především holokaustem a genocidním charakterem 2. světové války. Ale museli jsme to být zrovna my, kdo otevíral v Evropě dveře až dotud nepředstavitelnému? K manifestačnímu odmítnutí existence? Již proto, domnívám se, Češi v roce 1969 přecházeli další hořící oběti zámlkou, pluralitním mlčením mnoha odstínů. A mediální interpreti ponechali Palachovi působivé privilegium jedinečnosti.

Mimochodem, na fotografii z 12. dubna 1969 stojí čestnou stráž u Plockovy rakve příslušníci Lidových milicí. Ano, i něco takového bylo tehdy ještě možné, ačkoliv to neodpovídá našim současným představám o LM. I záznam, kdysi pořízený fotoreportérem ČTK (viz *LN*, 1. 4. t. r.), ukazuje, jak jsme se již vzdálili od historické skutečnosti. Snad ne ve stejné míře, jak se od původní reality odlišily představy Josefa Wenziga a Bedřicha Smetany i Aloise Jiráska o Daliboru z Kozojed. Zato k této proměně pohledu nejen na osoby, ale i na kolektivní historickou zkušenost došlo snad až příliš spěšně, příliš hladce. Symbolický význam skutků Jana Palacha a dvou po něm následujících obětí není zpochybňován. Ale nemůžeme jen tak rezignovat na věcné pochopení vlastní minulosti v její koprbaté konkrétnosti.

Některé příčiny postupného zatemnění historických faktů a paměti přineslo plynutí času. Mediální slogany, kolektivní povědomí dnes převážně už vytvářejí lidé, kteří pokud vůbec ještě pamatují předlistopadový systém, pak v jeho pozdní, vskutku letargické fázi druhé poloviny 80. let. Odtud i představy a postoje některých mladých „revizionistických“ historiků.

Nejde však jen o přirozenou zapomnětlivost, nýbrž o důvody aktivního přizpůsobování minulosti chápání dneška. Veřejně sdílené a historiky neočištěné obrazy osob a událostí z minulosti, o nichž si dnes vyprávíme, jsou předmětem aktualizací podle našich současných psychických potřeb a návyků. To víme. Co tedy o nás vypovídají naše představy o Janu Palachovi?

Zjednodušení, k němuž došlo, domnívám se, lze vysvětlit. Z hlediska dnešních zastánců liberálně progresivní agendy je Jan Palach srozumitelný především a možná pouze jako aktivista, jako hlas vyzývající: „Probudte se! Rozhořčete se! Povstaňte!“ To, že Palach chtěl dvěma konkrétními požadavky naléhat na domácí politické představitele a dalšími cílil prakticky vůči Sovětům, jsou z hlediska dneška přebytné podrobnosti. Proto bylo v našich médiích poměrně brzy dosaženo mlčenlivé shody na nejširším možném společném jmenovateli: Jan Palach zemřel, aby vzbouřil k odporu, aby volal k povstání. Aby probudil národ z letargie, která však neexistovala.

Snad tu zafungovala i v našem podvědomí zakoreněná fučíkovská asociace: Lidé, bděte! Obraz mladého obětavého idealisty byl přizpůsoben současnému cítě-

ní, tak jako Josef Wenzig a Bedřich Smetana přepracovali image problematického pana Dalibora vstřícně k bouřlivým pocitům národní elity. Takže kdyby, nedej Bože!, někoho zítra napadlo napsat o Palachovi muzikál, chudák Jan by asi musel zazpívat i něco o právech rasových a sexuálních menšin. A to by byl vskutku postfaktický zážitek.

Nad proměnou mediálních obrazů minulosti může pamětník pokrčit rameny s vědomím, že k něčemu podobnému nebo jinému muselo vlivem času nevyhnutelně dojít. Příležitostně se však můžeme pokusit i o jistou obhajobu původní zkušenosti, už z úcty k tradici kritického myšlení.

Pavel Švanda je spisovatel, emeritní profesor Divadelní fakulty JAMU v Brně.

Desatero problematických představ o školství (a jeden bonus navíc)

JIŘÍ HANUŠ

Ve veřejném prostoru kolují o školství a výchově ideje, které prozrazují nejasnost představ, k nimž inklinují mnozí lidé, včetně politiků, intelektuálů a pracovníků ve školství. Tyto nejasnosti pramení často z přecenění osobní zkušenosti (školství přece rozumí každý, protože chodil do školy!), někdy z faktu proměn, kterými prochází celá společnost, někdy z politických důvodů. Uvádím zde některé z problémů – zjistil jsem, že jsou kupodivu mnohdy starého data a že se záhadným způsobem stále vracejí do našeho společenského vědomí. Uvědomuji si, že každý bod by si zasloužil hlubší rozvedení.

1. Škola je zařízení na výchovu dětí.

Ano, škola je důležitá pro socializaci, kterou člověk potřebuje. Škola vytváří prostředí, kde se mohou osvědčovat charakterové vlastnosti, člověk se může tříbit. Výchova je však primárně záležitostí rodičů a rodiny, nikoli školy. To nutně neznamená, že by se všichni měli vzdělávat pouze doma nebo že by se škola neměla na výchově podílet. Na druhé straně ani hluboké poškození rodičovského ideálu a praxe, k němuž došlo v západní kultuře v posledních dekádách, nemůže tuto základní prioritu rodiny zastříhat. Když je něco tak důležitého jako rodina poškozeno, mělo by se to opravit, nikoli definitivně zničit. Všechny totalitární a diktátorské režimy a způsoby myšlení si kladly za cíl sejmut z rodiny tento základní úkol a přenést jej na nějakou jinou instituci, nejlépe státní. Mnozí si ještě pamatují dobu, kdy i děti v mateřské školce musely uctívat různé modly, recitovat básničky o bolševických generálech, podílet se sběrem papíru na boji s imperialistickým nepřítelem – a kdy zásadním problémem všech stupňů škol byl rozpor mezi rodinnou a školní výchovou. Faktor roztříštění rodiny a zeslabení jejího institučního potenciálu vede k tomu, že důraz na školní výchovu v mnoha aspektech sílí, což nemusí být vždy k dobrému. Představa, že dneš-

ní školství není prolezlé ideologiemi všeho druhu, je v nejlepším případě naivní.

2. Školství má být buď zcela uniformní, nebo zcela individuální.

Zde se často veřejné mínění pohybuje od Scylly k Charybdě. Rozdělení na školy státní, soukromé a konfesijní, tedy principiální pluralita školství, je velmi důležité, a to kvůli rozmanitosti lidské osoby i kvůli konkurenci škol. Tuto pluralitu je důležité zachovat, i kdyby byl sektor soukromý a církevní v důsledku historického vývoje a současného malého zájmu minimální. Je však již k vidění i druhý extrém, který zřejmě bude v budoucnu sílit, totiž v důsledku stále rostoucí individualizace a technického rozvoje (každý má přece facebook, twitter a podobné možnosti a vzdělává se sám, popřípadě hned zatepla druhé!) a rozvoje různých výchovných, vzdělávacích a koučovských alternativ. Ty nemusejí být vždy nutně špatné, stát si ale musí ponechat jakýsi základní dohled a současně musí vytvořit šance pro fungování státních a nestátních školských institucí. Pluralita vzdělávání je potřebná, má ale své hranice – a ty se budou už v blízké budoucnosti těžce hledat. Rozmanitost je pěkná věc a vždycky bych pro ni hlasoval –

ve školství jako v dalších oblastech lidské činnosti však mohou vznikat také nesmyslné projekty, navíc se vyskytují různé zlatokopové, sekty a blázni, kteří touží po své vlastní školičce. Kde ale vzít úředníky na rozhodovacích postech, kteří by byli vedle výkonnosti a schopnosti se orientovat ve spleti nařízení ještě moudří?

3. Učitel má lehký život, ve dvě mu padla a nadto má prázdniny.

Tuto představu jsem nedávno musel sdílet s instalatérem, který mi přišel opravit baterii u vodovodu. (Po pravdě řečeno, neodvážil jsem se mu oponovat, neboť skoro každý nepraktický intelektuál zapře v takové chvíli všechny svoje názory, protože si dobře uvědomuje, že je vydán na milost a nemilost řemeslníkovým rukám.) Kdo si však zkusil alespoň na jednu hodinu předstoupit před třídu rozjívěných sedmáků, ví, že zde existuje značný rozdíl mezi obecnou představou o učitelské profesi a realitou. Učitelství je poslání, které nemůže dělat každý, je to neskutečná dřina. Nikoli náhodou byly učitelky v minulosti pod nařízením celibátu – společnost si uvědomovala, že je to práce zabírající mentálně všechn čas a síly. Pokud by učitel neměl prázdniny, vyhořel by nikoli za devět let, ale už za tři. Učitel je někdo, na koho neustále stoupají nároky, a to nejen z hlediska státní byrokracie, ale i z hlediska mentální proměny mladé generace. To je ostatně problém, který je málo zohledňován. Žáci a studenti totiž nejsou stále hloupější, jak se domnívá celá řada vzdělavců. Jsou pouze jiní a naším úkolem je zjistit, v čem jejich jinakost spočívá.

4. Kdo nic neumí, učí.

Ano, tato věta sice občas platí (ostatně si ji někdy říkám i o sobě), platit by ale neměla. Pedagogické, filozofické a přírodovědecké fakulty a všechny další instituce, které připravují nové učitele, jsou dnes aktivizovány zejména v oblasti vědeckého výzkumu. Často se ale zapomíná na skutečnost, že desítky procent absolventů těchto škol skončí na školách, nikoli

ve vědeckých ústavech. Z toho pramení úkol, že by se tito mladí studenti měli od někoho naučit učit. Zní to velmi banálně, ale úroveň přípravy učitelů pro praxi je dnes nedostatečná, pedagogické i jiné fakulty jsou často na úrovni druhé nebo třetí volby a učitelské řemeslo je obecně podceňováno. Naštěstí u většiny lidí pouze do doby, kdy se jejich vlastní ratolesti ocitnou v rukou nějakého špatně připraveného pedagoga. V takových případech dojde většinou k rodičovskému prozření. Zásadnější otázka je ale v poměrně rozšířených pochybnostech, zda se vlastně lze „naučit učit“. Mnoho lidí si myslí, že stačí talent a že ostatní již přijde samo. Proč by ale o učení platilo něco jiného, než co platí v ostatních oblastech lidského života? Pokud je vynikající talent, je vše snazší, i studenty s průměrným talentem lze však naučit něco, co mohou ve školách uplatnit. Žijeme v běžném světě, nikoli v Utopii plné géníů, u nichž stačí počkat, až se jejich genialita projeví.

5. Cesta je cílem.

Myslím, že špatné pochopení této věty nadělalo mnoho škod, a to nejen ve školství. Není-li však ve školských institucích a ve vzdělávání a výchově dán jasný cíl, nelze zvolit správné prostředky k jeho dosažení. Tato stará dobrá zásada je opouštěna možná i proto, že se učitelé bojí dávat dětem a studentům jasné cíle a případně i přesvědčivé vzory – snad z toho důvodu, že je sami nemají. Pokud je například radikálně zpochybňována evropská kultura včetně náboženských a literárních vzorů, není divu, že učitelé se obávají dávat za vzor Sokrata, Františka z Assisi nebo třeba Dona Quijota a Rychlé šípy, abychom zmínili pouze některé hrdiny. V každém případě by učitelé měli být docela sebevědomí lidé. Musejí vidět vzdělávací horizont a nesmějí se bát toho, aby k témuž horizontu byly upnuty zraky dětí i studentů. Prožívat cestu bezcílně je pěkná věc a všichni tuto radost známe ze svého dětství. Všechny cesty ale většinou mají jeden základní smysl, tj. dovést nás do cíle, který si určíme, aby náš životní příběh dostal smysl. Totéž většinou platí i ve školství. Cíle mohou být samozřejmě skromnější a musejí vést k přesvědčivě doložitelnému vzdělání:

protože se i celé české národní obrození podařilo díky alfabizaci, možná není na škodu připomenout, že toto kouzelné slůvko znamená především umět číst, psát a trochu i počítat.

6. Škola má být zábavná a hravá.

Ani tato myšlenka není špatná a platí, ale pouze za určitých okolností. Žáci se ve škole musejí naučit také základním pracovním návykům a kázni a studenti ve vyšších stupních je musejí upevňovat. Blahoslavení učitelé, kteří dokážou i prostřednictvím hry dosáhnout tohoto cíle. Škola, kde se však slibuje, že lze něčeho dosáhnout bez námahy, je školou, kde je pravděpodobně něco špatně, protože nemá žádný vztah ke skutečnému životu. Hra může být nástrojem, kterým se dosahuje cíle vzdělání, zábava má být spíše jen jakousi třesničkou na pomyslném vzdělávacím dortu. Učení nemusí být otrava, kdo má ale děti a studenty opravdu rád, je náročný a přísný. S tím možná souvisí i chápání „výchového“ trestu, který byl ještě za mého mládí poměrně častý, ale dnes se již od něho povětšinou zcela upustilo. Jistě, právě ve škole hrozí zneužití pravomocí, nehledě k tomu, že i učitelé mohou mít různé charakterové vady. Paradox však spočívá v tom, že na jednu stranu chce škola přebírat za rodiny různé výchovné tendence, před uplatňováním trestu má však panickou hrůzu. Aby bylo jasno, neplěduji pro návrat fyzických trestů, je ale dobré připomenout, že každá „pokroková“ zásada něco stojí.

7. Pozor na učitele – mají rádi děti!

S větou přesně v tomto znění se snad, alespoň doufám, nesetkáme, je však za ní poměrně sdílená představa, že učitel je potencionálně nebezpečný tvor. Žijeme totiž v přesexualizované době, kdy každý pohled či dotek je vykládán jako výraz sexuálního obtěžování. Píseň Petra Skoumala blahé paměti *Pokoušení na táboře* se časem proměňuje v takřka zákonité drama. Pokud je učitelem muž-heterosexuál, hrozí nebezpečí dívkám, pokud homosexuál, hrozí totéž chlapcům. A to ani nezmiňuji další sexuální varianty, které se v posledních letech rozmnožily jako houby po deš-

ti. V tomto směru se feminizace našeho školství už nejeví jako velký problém, protože paní učitelky jsou ještě všeobecně považovány za slušné. (Hle, jaké pěkné téma ke konferenci gender studies!) Jistě, nemůže být pochyb o tom, že práce s dětmi a mladými lidmi výrazně přitahuje ty, kteří s touto skupinou pracují rádi. Jistá míra nebezpečí tu je, což ostatně platí o každé profesi a každé lidské aktivitě. Z faktu občasného nebezpečí se ale nemůže vyvodit nějaký obecný trend. K jisté kultivaci sexuality učitelů ostatně může docházet i prostřednictvím jejich povolání. Připusťme tedy, že učitelé mohou mít děti rádi, aniž by je chtěli zneužít či zabít. Bez základní důvěry v této oblasti se rozpadne nejen jakákoli školní instituce, ale patrně celá západní kultura.

8. Cílem školské politiky jsou reformy.

A jsem na tenkém ledě politiky. Když je řeč o cíli, zdá se mi, že namísto konkrétních vzdělávacích cílů panuje obecně sdílená představa, že je možné se proreformovat k nějakému dokonalému školskému systému, přičemž na reformy je většinou velmi málo času (i v případě stabilní vlády, což je v Česku jev řídký, je období pro prosazení změn jeden, maximálně dva roky). Ne že by určité proměny nebyly zapotřebí, veřejná oblast je bez reformy nepředstavitelná, musejí být ale uvážlivé a postupné. Ve školství je totiž každý rámcový plán, každá učebnice a každá kantorská hlava od svého vzniku poměrně konzervativní entitou, plnou stereotypů. Aby mohlo školství fungovat, musíme si prostě přiznat, že obsahy učiva musejí mít jakousi trvanlivost a že cílem vybudovat například seznamy „kompetencí“ trn z paty nevytáhneme. Přesněji řečeno, že existuje tajemný vztah mezi nutnými stereotypy a konzervovanými obsahy a dosahovanými rozumnými kompetencemi, které se odvážíme zformulovat. Celá nauka o kompetencích by si možná sama zasloužila reformu, a to nejen proto, že je nakažená evropskou ideologií, což výstižně a současně vtipně ukázal rakouský filozof Konrad Liessmann. Školství je zkrátka oblast, která by měla kopírovat politickou situaci méně než třeba finance. Nejsem stoupencem úplného odpolitizování, to je nemožné

a v parlamentní demokracii asi nerozumné. V každém případě platí, že ve školství jsou na místě spíše návaznost a uměřenost než neustálé revoluční změny.

9. *Musíme přebírat vzory odjinud.*

Tato věta je problematická proto, že je za ní chybná představa kultury a podceňování vlastních tradic. Je jasné, že pohled na cizí země a tamní školskou legislativu i konkrétní školní instituce může být inspirativní. Málokdy ovšem platí ono modernistické *bud'anebo*, které jsem slyšel v posledních desetiletích několikrát. Kultura není něco, co by šlo převádět jako návod na pračku Zanussi, kultura není totéž jako pouze technicky chápaná civilizace. Pračku lze převézt z Japonska do Čech poměrně snadno, a pokud je návod například v angličtině, lze ji po několika pokusech dokonce uvést do chodu v brněnském panelákovém bytě. Totéž ovšem nelze provést s kulturou v širším slova smyslu, tedy ani se školstvím. Bylo by to opět banální zjištění, pokud bychom nebyli znovu a znovu konfrontováni s nadšeneckou představou, že když něco funguje ve Finsku (školství), Kanadě (multikulturalismus) nebo v USA (náboženství), proč by to nemohlo fungovat stejně dobře u nás. Světe, div se, nefunguje. Důvody jsou dva – ten historický spočívá ve specificky evropské genezi národních států s jejich kulturními zvláštnostmi, ten aktuální v tom, že nelze přenést kulturní kontext, pouze kulturní jednotlivost: ta navíc ještě nemusí mít v novém prostředí dlouhou životnost. Ano, nebylo by vůbec špatné mít školy jako ve Finsku, v mnoha ohledech. Kdo po tomto dokonalém přenosu bytostně touží, bylo by mu lépe, kdyby se do Finska přestěhoval. Někdo by takového finofila ale mohl upozornit, že je v Čechách a na Moravě méně zima a že Švanda dudák je sice v moderně vydáván za jakéhosi národního pitomce, ale jeho příběh obsahuje i jisté srozumitelné poselství, platné dodnes.

10. *Cílem výchovy a vzdělávání je nový člověk.*

Pokud už je v různých aktuálních dokumentech, především těch evropounijních, řeč o cílech vzdělávání, je možné se setkat s představou, kterou považují za

zdaleka nejnebezpečnější, s níž se Evropa potýká již velmi dlouho (někteří tvrdí, že od osvícenství, někteří, že od Jáchyma z Fiore, ale tyto rozdíly nyní nejsou důležité). Cílem má být člověk, který se nebojí radikálně zatočit se svou minulostí, která by měla mít národní nebo případně náboženskou podobu. Jsme svědky pokusu zapomenout na vlastní historii, a to údajně z toho důvodu, že nám brání prožít autentickou přítomnost a mnohem krásnější budoucnost. Dnes již neváhám napsat, že v tomto znamení se rozvinul v posledním dvacetiletí celý evropský projekt, a že tudíž nemohl nezasáhnout veškeré oblasti našeho života, včetně školství. Nový člověk se vyznačuje přemrštěnou kritičností a předmětem jeho kritiky by měly být: pradědečkova flinta ve stodole, babiččina prostá katolická víra, národní symbolika užívaná před sto lety, případně namáhavě stanovené a vybojované hranice samostatného státu a tak dále. Ideologům EU nedošlo, že aby mohl být člověk svobodný, musí se naučit přijmout nejen fakt, že v jeho zemi se jí většinou vepřové namísto bambusových tyčinek – nebo naopak –, ale že smyslem výchovy (na které se může částečně podílet vedle rodičů škola) je přijetí sebe, své vlasti, svých tradic, a to i s jejich omyly. Univerzalismus je výborný, pokud nevede k vykořevení. Člověk bez minulosti je člověk, který si myslí, že všichni jeho předkové byli hlupáci, násilníci nebo sobci. Školství, které se vydá propagovat tyto ideály, ztratilo smysl své existence.

Bonus:

Inkluze – problém míry a státního dirigismu

Zdá se, že současné problémy migrace a inkluze mají cosi společného. Žádný rozumný člověk zřejmě nebude proti inkluzi, která nezničí smysl vzdělávání, podobně jako nikdo rozumný nebude popírat, že je potřeba pomoci válkou a přírodními katastrofami postiženým lidem. Otázkou ovšem zůstává, co prospívá a co škodí, a to všem zúčastněným. V případě inkluze jde prostě o to, abychom bez násilné politizace problému pomohli žákům a studentům, aniž bychom rozbili i to, co se zatím osvědčilo a co funguje. Pravdou je, že jsme jakožto lidé natolik mentálně rozdílní, že prostě

není možné a prospěšné, aby nás všechny obohatilo, pokud bychom byli vzdělávání stejným způsobem. Je věru zajímavé, že s opuštěním křesťanské představy o nesmrtelné duši a tedy o zásadní rovnosti všech lidí vyrostla nesmyslná představa, že lidé si jsou rovni ve všem ostatním. Antropologický realismus říká, že nejsou, čemuž musí být přizpůsoben i vzdělávací systém. Rušit či omezovat „speciální“ školy je nesmysl, pokud nedokážeme ve standardních školách vytvořit podmínky, aby nadaní, méně nadaní a mentálně handicapovaní žáci tvořili soudržný kolektiv a výuka všem zhruba stejně prospívala. Do jisté míry je vše otázka míry. Můžeme se pokoušet pohybovat na samé hranici možného a s inkluzí různě experimentovat. Na dru-

hé straně je evidentní, že v jedné třídě se snesou dva tři žáci se speciálními potřebami, deset již nikoliv. Je zvláštní, že si tohle neuvědomují lidé, kteří se do deseti počítat naučili – i na nich se ostatně pozná, že s naším školstvím není něco v pořádku. Lidé na různých školských úřadech a v dalších organizacích, prosazující inkluzi bez hranic, zřejmě nenabyli něco, čemu se (často posměšně) říká zdravý selský rozum. Títo lidé už také nevědí, že opakem zdravého rozumu nemusí být jen dokonalé vědecké poznání, ale i totální hloupost.

Jiří Hanuš, historik, pracuje na Historickém ústavu Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, věnuje se evropským dějinám 19. a 20. století.

*I letos **tvar** ujeme* *prostor živé literatury*

Tvar můžete
objednat
e-mailem,
telefonicky
nebo poštou

redakce@itvar.cz
Tvar, Na Florenci 3, 110 00 Praha 1,
tel.: 234 612 398, 234 612 407

poezie
próza
esejistika
studie
literární život
recenze
tematická čísla

Rodina jako hodnota a jako zdroj hodnot

DANA HAMPLOVÁ

Před více než třemi desetiletími vydali američtí sociologové Peter L. Berger a jeho manželka Brigitte Bergerová knihu *Válka o rodinu*,¹ jejíž první část pojmenovali *Rodina – válečná zóna ideologií*. Název si nemohli vybrat příhodnější. Tradiční nukleární rodina složená z manželského páru a jejich dětí je terčem ideologických střetů již po více než dvě století. Jako „problém“ ji viděla většina revolucionářů od Marxe a Engelse až po Frankfurtskou školu, která svůj „pochod institucemi“ s cílem svrhnout západní buržoazní řád zahájila právě útokem na manželskou rodinu v eseji *Autorita a rodina*.² „Problém“ s rodinou však nemívají jen různé odnože marxismu, ale i řada dalších totalitárních hnutí. Dokládá to například úzké spojení mezi britským fašistickým a feministickým hnutím ve 30. a 40. letech 20. století.³

To, že se rodina stala jednou z klíčových institucí kulturně-politického střetu v moderních společnostech, samozřejmě není náhoda. Rodina je klíčovou socializační a výchovnou institucí, již se snaží ovládnout všechny ideologické proudy usilující o vytvoření nového člověka a nové společnosti. Rodina navíc představuje konkurenční loajalitu a odčerpává síly i těch nejvěrnějších stoupenců. Jak však upozorňuje Bergerovi ve zmíněné knize *Válka o rodinu*, „problém“, který s tradiční nukleární rodinou mívají zástupci progresivistických proudů, je mnohem hlubší. V samém principu se totiž jedná o rodinu buržoazní, která je úzce spojena s modernizací a rozvojem kapitalistické společnosti. Řečeno slovy Maxe Horkheimera, předního představitele Frankfurtské školy, na rodině „existence buržoazního řádu do značné míry závisí“.⁴

V tomto textu není prostor pro to, abychom se vztahem mezi nukleární rodinou a modernizací podrobněji zabývali. Zájemce můžeme odkázat právě na knihu Bergerových nebo další práce z oblasti historie

rodiny či historické demografie.⁵ Pro naše účely však postačí upozornit na to, že typ rodiny, který dnes nazýváme (tradiční) nukleární rodinou, vznikl ve střední vrstvě řemeslníků a obchodníků. Pro tento typ rodiny bylo typické oddělení soukromého a veřejného prostoru a nové chápání dětství jako specifického období života, v němž je třeba dítě chránit před vnějším světem a připravit je pro život.⁶ Výsledkem byl důraz na výchovu a předávání morálních hodnot, jako jsou tvrdá práce, dodržování povinností, skromnost a úctyhodnost. Buržoazní rodina – jako malá jednotka schopná přizpůsobovat se vnějším podmínkám a vychovávající děti k buržoazním ctnostem – tak velmi stručně řečeno byla jednou z podmínek, která umožnila rozvoj kapitalismu, svobodného podnikání a politického liberalismu.

Z poznání, že existující sociální řád na rodině do značné míry závisí, logicky vyplývá, že všechny radikálnější snahy o přebudování společnosti musejí začínat u rodiny. V českém prostředí se tyto snahy v nejhrubší podobě projevy v 50. letech po nástupu komunistického režimu. Tehdejší diskuse o tom, zda bude rodina jako produkt překonaných společenských formací přežívat i v socialismu, dnes mohou působit úsměvně. Ideologové tehdejšího vládnoucího režimu je ovšem brali natolik vážně, že neviděli důvod, proč podporovat výstavbu nových bytů.⁷

Komunistický režim se však v 50. letech neomezil jen na teoretické diskuse, zda je vhodnější výstavba bytů, nebo zda budoucnost patří kolektivním formám bydlení, například v obytných buňkách pro jednotlivce. Jeho politika se systematicky zaměřovala na oslabení rodinných vazeb. Klíčovou roli v tomto ohledu hrály dva politické nástroje: násilný zánik rodinných hospodářství a masivní tlak na nástup žen do placeného zaměstnání spojený s kolektivní výchovou

děti. Pro upevnění moci bylo nezbytné rozbít strukturu rodinných sítí.

Politický tlak na oslabení rodinných vazeb však ve skutečnosti příliš úspěšný nebyl a česká společnost zareagovala na proti-rodinnou politiku přesně opačně, než by si její autoři přáli. Použijeme-li slova ze slavné eseje Iva Možného *Proč tak snadno*, rodiny se po krátkém období počátečního tápání a zmatku rychle revitalizovaly a vzaly věci do svých rukou.⁸ Česká společnost se přihlásila k tradičním rodinným hodnotám v míře v našem geografickém prostoru po několik staletí nevídané.

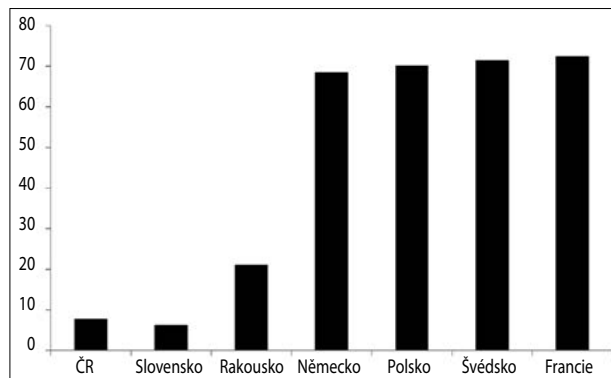
V rozporu s tezemi o brzkém zániku rodiny a manželství byla 60.–80. léta 20. století obdobím s nejvyšší sňatečností za několik století.⁹ Příliš populární se nestala ani kolektivní zařízení pro děti. Od počátku 60. let české postoje k jeslím formovaly především práce Zdeňka Matějčka a teorie vazby Johna Bowlbyho.¹⁰ Možná právě díky Matějčkovu důrazu na nepostradatelnost rodinného prostředí pro zdravý vývoj dítěte se jesle masově nerozšířily¹¹ a matky jejich využívání většinou označovaly za vynucené vnějšími okolnostmi.¹²

Komunistickému režimu se nepodařilo oslabit ani ekonomickou roli rodiny. Naopak. Opět lze odkázat na známou esej Iva Možného popisující, jak české rodiny kolonizovaly stát ve svůj prospěch. S neefektivitou centrálně řízené ekonomiky rostla důležitost šedé ekonomiky, a s tím i význam širších rodinných sítí. Samozásobitelství, směnný obchod a nepeněžní ekonomika dosáhly nebývalé míry a životní úroveň i sociální status jedince značně závisely na schopnosti rodinných sítí umístit své členy do strategických pozic umožňujících přístup ke zboží a službám.¹³ Česká společnost se tak po několika staletích přesunula k ekonomickému systému založenému na směně rodinných klanů.

Značná míra familialismu převažuje i v současné české společnosti. Rodina se standardně umísťuje na nejvyšších pozicích hodnotových žebříčků. Kolektivní výchova dětí není ani dosud příliš populární a české matky dávají naprosto jednoznačně přednost tomu, aby mohly zůstat s dětmi doma.¹⁴ Mohlo by se z toho zdát, že v českém prostředí žádná „válka o rodinu“ neprobíhá, neboť zastánci tradiční rodiny – možná

díky přehnanému budovatelskému nadšení 50. let – zvítězili. Bližší pohled na veřejnou i odbornou diskusi však napoví, že tomu tak není a že tradiční rodina je pod palbou v míře od 50. let nevídané. Její zpochybňování však nabývá jiné podoby.

Graf 1: Podíly žen preferujících mateřskou/rodičovskou dovolenou kratší než dva roky

Zdroj: ISSP 2011

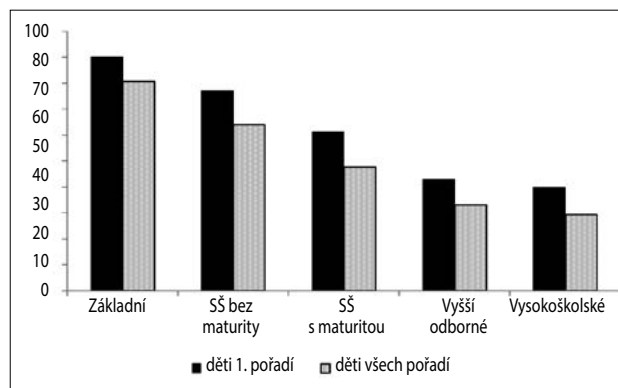
V 50. letech marxističtí ideologové zpochybňovali význam rodiny a zdůrazňovali, že její roli může převzít stát či kolektivita. V současnosti není třeba o významu rodiny nikoho přesvědčovat. Zpochybňuje se však sama klasická definice rodiny. Rodina se už nechápe jako stabilní svazek muže a ženy s cílem produkovat a vychovávat děti, ale jako jakékoliv společenství osob založené na vzájemných citových vazbách či vzájemné pomoci. Podle nové koncepce rodinné politiky připravované Ministerstvem práce a sociálních věcí je tak konstitutivním znakem rodiny soužití alespoň dvou osob spojených biologickou či sociální vazbou. Dlouhodobý závazek se nevyžaduje, určujícím kritériem rodiny je vzájemná péče, láska a respekt mezi jejími členy. Jedná se o pojetí tak široké, že bychom podle této definice mohli jako rodinu chápat i společenství squatterů, pokud je spojuje vzájemná péče, láska a respekt. Budovatelská teze „rodina není důležitá, ale může ji zastoupit jakákoliv kolektivita“ se tak postupně transformovala do myšlenky „rodina je důležitá, ale rodinou může být jakákoliv kolektivita“.

Zastánci názoru, že je třeba definici rodiny rozšířit, obvykle poukazují na skutečnost, že klasická definice

rodiny neodpovídá žité realitě. Rodinné formy se v posledních desetiletích rozrůznily, roste mimomanželská plodnost a zvyšují se počty rodičů samoživitelů. Spolu s tím se liberalizují hodnoty, manželství a úplná rodina přestávají být dominantním ideálem mladých lidí. Do jisté míry mají zastánci těchto názorů pravdu. Tradiční rodina složená z rodičů a jejich dětí už opravdu nemá ve společnosti monopolní postavení. Jenže už zběžný pohled na demografické statistiky napoví, že alternativní rodinné formy jsou spíše důsledkem chudoby a sociální deprivace než projevem moderního nezávislého životního stylu.

Jen pro ilustraci – typickou neprovdanou matkou není moderní a liberálně smýšlející vysokoškoláčka, která k životu se svým partnerem a k výchově svých dětí nepotřebuje papír od státu. Typickou neprovdanou matkou je žena se základním vzděláním ze severních Čech. Jak například ukazují demografické statistiky, v roce 2015 nebylo v době porodu prvního dítěte vdaných 90 procent žen se základním vzděláním. Celkově měla žena se základním vzděláním téměř třikrát vyšší pravděpodobnost, že porodí dítě mimo manželství, než vysokoškoláčka (viz Graf 2).

Graf 2: Podíly dětí narozených mimo manželství podle vzdělání matky v době porodu

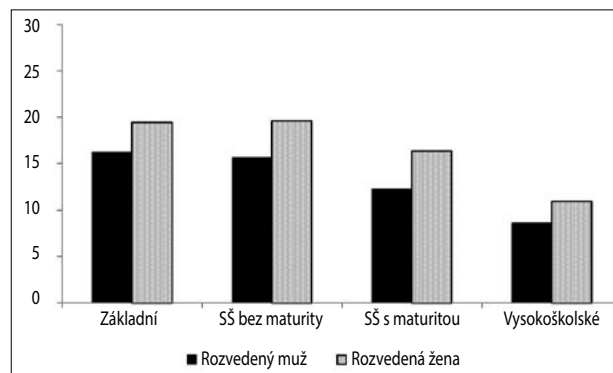
Zdroj: ČSÚ

Nemanželská plodnost se však nekumuluje jen mezi ženami s nižším vzděláním, ale rovněž v chudších regionech, které čelí celé řadě dalších sociálních problémů. Nejvíce nemanželských dětí se rodí v ústeckém a karlovarském kraji. V roce 2015 to bylo už více

než 60 procent dětí, tedy o polovinu více než v Praze (ČSÚ 2015).¹⁵ Více než pětina z nich navíc neměla otce zapsaného v rodném listě.¹⁶ Podrobnější analýzy dat přitom naznačují, že vysokoškoláčky mají nejen nejvyšší pravděpodobnost родit děti v manželství, ale i pokud v tu dobu vdané nejsou, mají nejvyšší šance na to, že do manželství vstoupí.¹⁷

Mimomanželská plodnost a její kumulace v chudších sociálních vrstvách a problematických regionech přitom není jediným ukazatelem naznačujícím, že alternativní rodinné styly nejsou nutně projevem moderního liberálního myšlení oproštěného od zbytečných tradic. I rozvodovost ohrožuje více osoby s nižším socioekonomickým statusem. Například v posledním Sčítání lidu z roku 2011 tak byl mezi muži a ženami se základním vzděláním nebo vyučenými dvojnásobný podíl rozvedených než mezi vysokoškoláčky.¹⁸ S tím souvisí i skutečnost, že matky samoživitelky bývají ženy s nižším vzděláním, zatímco vzdělanější ženy častěji žijí v úplných rodinách.¹⁹

Graf 3: Podíly rozvedených osob podle vzdělání

Zdroj: Sčítání lidu 2011

Pokud vidíme, že rozpad tradiční rodiny zasahuje v nadměrné míře chudší a méně vzdělané vrstvy, musíme se ptát, zda toto chování není výrazem ztráty kulturních vodítek života a rozpadu základních sociálních vazeb. Rozpad rodinných vztahů mezi lidmi s nižšími socioekonomickými zdroji se totiž dost těžko slučuje s optimistickým názorem, že rozrůznění rodinných forem je důsledkem svobodné volby životního stylu. Varovný signál by to měl být o to větší,

že ani na počátku třetího tisíciletí nedokážou žádné z alternativních rodinných forem nahradit tradiční rodinu při výchově dětí. Bez ohledu na to, jakou charakteristiku zvolíme, totiž stále platí, že děti prospívají nejlépe, pokud žijí s oběma biologickými rodiči. Děti z neúplných rodin či rozvedených rodin nebo děti vyrůstající s nevlastním rodičem mívají například horší školní prospěch a nižší vzdělanostní aspirace, trpí častěji psychologickými problémy a samy se častěji rozvádějí.²⁰ Z tohoto pohledu se zdají být méně než optimální i nesezdané svazky, a to především kvůli své relativní nestabilitě, menší závaznosti a nižší vzájemné solidaritě.²¹

„Válka o rodinu“ tak v našem prostředí probíhá jako střet obhájců a propagátorů netradičních rodinných forem a těch, kdo zdůrazňují nenahraditelnost tradiční rodiny při výchově dětí. Tento hodnotový střet je o to paradoxnější, že alternativní životní styly obhajují liberální vzdělané vrstvy, které samy žijí nejvíce tradičním rodinným životem. Téměř se zdá, že mnozí progresivističtí obhájci alternativních rodinných forem by rádi viděli zánik tradiční rodiny jako klíčové instituce kapitalistické společnosti a liberálního politického řádu. Nechtějí však, aby cenu za tuto revoluční změnu platili oni sami nebo jejich děti.

Poznámky:

- ¹ Berger, B. – Berger, P. L. *The War over the Family: Capturing the Middle Ground*. Garden City, N.Y.: Anchor Press/Doubleday, 1983.
- ² Horkheimer, M. Authority and the family. In: *Critical Theory*. New York: Seabury Press, 1972, s. 47–128, první vydání 1936.
- ³ Gottlieb, J. V. *Feminine Fascism: Women in Britain's Fascist Movement, 1923–45*. London: IB Tauris, 2003.
- ⁴ Horkheimer, M. Authority and the family. Op. cit., s. 98.
- ⁵ Berger, B. – Berger, P. L. *The War over the Family*. Op. cit., s. 106 a dále. O rozdělení soukromého a veřejného prostoru a vývoji představ o dětství se lze dočíst v dnes již klasické práci Ariès, P. *Centuries of Childhood*. London: Pimlico, Random House, 1996, první vydání 1962.
- ⁶ Ariès, P. *Centuries of Childhood*. Op. cit.
- ⁷ Kučera, M. *Populace České republiky 1918–1991*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 1994, s. 62.
- ⁸ Možný, I. *Proč tak snadno...* Praha: Slon, 1991, s. 18.

- ⁹ Fialová, L. *Dějiny obyvatelstva českých zemí*. Praha: Mladá fronta, 1996.
- ¹⁰ Bowlby, J. *Vazba: teorie kvality raných vztahů mezi matkou a dítětem*. Praha: Portál, 2010; Langmeier, J. – Matějček, Z. *Psychická deprivace v dětství*. Praha: Karolinum, 2011, první vydání 1968.
- ¹¹ I přes systematický nátlak na matky byly jesle i v době největšího budovatelského zápalu v 50. letech okrajovou záležitostí – navštěvovalo je přibližně 5 % dětí ve věku do tří let. V době největšího rozkvětu jeslí v 80. letech navštěvovalo jesle méně než 15 % dětí do tří let věku. Kučera, M. Rodinná politika a její demografické důsledky v socialistickém Československu. In: *Rodinná politika a její demografické důsledky v socialistickém Československu*. Praha: Cefres, 2001, s. 67.
- ¹² *Tamtéž*.
- ¹³ Možný, I. *Proč tak snadno...* Op. cit.
- ¹⁴ Hamplová, D. – Šalamounová, P. Preferovaná délka rodičovské dovolené: srovnání 8 evropských zemí. *Fórum sociální politiky* 9(6), 2015, s. 2–9. Viz též Graf 1.
- ¹⁵ https://www.czso.cz/csu/czso/casova_rada_demografie. Staženo 12. 12. 2016.
- ¹⁶ Němečková, M. – Štátná, A. Determinanty nevyplnění údajů o otci do hlášení o narození. *Demografie* 58(3), 2016, s. 249–262.
- ¹⁷ Polásek, V. 2006. Nevdané matky a co je čeká. In: Hamplová, D. (ed.) *Nevdané matky a co je čeká*. Praha: SOU AV ČR, 2006, s. 40–75.
- ¹⁸ Sčítání lidu, domu a bytů 2011, vlastní výpočty.
- ¹⁹ <https://www.czso.cz/documents/10180/20568791/czam020113analiza.pdf/b8a85309-30f2-4bb0-8c82-b8ccbcdd548?version=1.0>.
- ²⁰ Dronkers, J. – Härkönen, J. The intergenerational transmission of divorce in cross-national perspective: Results from the Fertility and Family Surveys. *Population Studies* 62(3), 2008, s. 273–288; Katrňák, T. Faktory podmiňující vzdělanostní aspirace žáků devátých tříd základních škol v České republice. In: Matějů, P. – Straková, J. et al. *Nerovné šance na vzdělání: vzdělanostní nerovnosti v České republice*. Praha: Academia, 2006, s. 173–193; Regnerus, M. How different are the adult children of parents who have same-sex relationships? Findings from the New Family Structures Study. *Social Science Research* 41(4), 2012, s. 752–770.
- ²¹ Hamplová, D. Nesezdané soužití – společné soužití bez společné peněženky? *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 51(2), 2015, s. 261–278.

Příspěvek z konference *Jak nemluvit o hodnotách*, pořádané v Senátu Parlamentu ČR v listopadu 2016. Texty z této konference byly publikovány ve sborníku *Jak mohou přežít hodnoty?*, CDK, Brno 2017.

Dana Hamplová je vedoucí vědeckou pracovnící v Sociologickém ústavu AV ČR.

Orbán jako zástupný problém Evropské unie

MACIEJ SZYMANOWSKI

„Evropský parlament opět debatuje o Maďarsku. Přijel jsem za vámi sem, do Bruselu, a účastním se této debaty. [...] Je-li Maďarsko na pořadu dne, rád bych vám svou přítomností pomohl, až budete vydávat promyšlené rozhodnutí. Vzpomínám si, že předchozí rezoluce Parlamentu ohledně Maďarska neobstály ve zkoušce času. Mám na mysli například spektakulární a bolestný nezdar Tavaresovy zprávy. Asi dobře víte, že my, Maďaři, se nikdy nevzdáváme. Také dnes se pokusím užít síly zdravého rozumu. Vím, že síla, velikost, váha Maďarska je mnohem menší, než má György Soros, americký spekulant, který naši zemi napadá a který se zde – navzdory tomu, že jeho spekulace zmařily životy milionů Evropanů, že byl v Maďarsku kvůli spekulacím odsouzen, že se staví také proti euru – těší takové úctě, že jej přijímají nejvyšší unijní představitelé. Není to ovšem důvod, abyste nás odsuzovali na základě nepravdivých tvrzení. Spravedlnost nezávisí na velikosti země. Vážená sněmovno! Jsem zde, abych v debatě obhájil svou vlast.“¹

Takto koncem dubna zahájil svůj projev v Evropském parlamentu maďarský premiér Viktor Orbán. O Maďarsku se jednalo už poctnácté – během minulých sedmi let byla jeho vláda postupně obviňována z narušování ústavních demokratických principů, z omezování nezávislosti soudců, sdělovacích prostředků, ba i parlamentu, a také z porušování lidských práv těch, kdo z Asie, Afriky a Blízkého východu masově migrují do Evropy (to když plot na jihu Maďarska znemožnil beztestné přecházení zelené hranice).

Podezření unijních poslanců vzbudila tentokrát nedávná novelizace vysokoškolského zákona, a přesněji sjednocení akreditačních povinností maďarských škol a zahraničních univerzit, které v Maďarsku působí. Ty posledně jmenované začaly většinou protestovat, a spolu s nimi všichni, kdo nesouhlasí s Orbánovou politikou a premiéra i jeho Fidesz by už dávno nejra-

ději viděli v opozičních lavicích, ne-li na lavici obžalovaných. K nejhlasitějším a nepochybně nejvlivnějším zástupcům této skupiny patří György Soros, zakladatel Středoevropské univerzity (CEU), jež nyní sídlí v Budapešti. Ten už dávno premiéru Orbánovi veřejně slíbil, že nespočine, dokud nesvrhne jeho a jeho vládu.²

* * *

Soros – dle žebříčku magazínu Forbes 22. nejbohatší člověk světa s osobním jménem odhadovaným na 22 miliard amerických dolarů³ – se narodil roku 1930 v Budapešti, odkud krátce po „osvobození“ Maďarska Rudou armádou odešel do emigrace. Jeho otcem byl slavný advokát a propagátor esperanta Tivadar Schwartz. Z esperanta, od slova „soar“ (vznášet se, stoupat), prý také pochází příjmení pozdějšího miliardáře Györgye – George –, jemuž právě cesta na esperantistický kongres umožnila bezpečný odchod ze země.

Emigrace znamenala zpočátku práci číšníka v Londýně, ale také studium filozofie, v níž jej brzy nadchly ideje otevřené společnosti Karla Poppera. Právě podle názvu slavné Popperovy knihy *The Open Society and Its Enemies* (*Otevřená společnost a její nepřátelé*) bude po letech pojmenována nadace *Open Society Fund*, jejímž „dítětem“ se stane CEU. To je ovšem daleká budoucnost. Předtím Soros emigruje do Spojených států, spekuluje na burze a analyzuje její mechanismy. Nakonec zakládá investiční fond *Quantum*, který léta úspěšně funguje. Dlouho se drží stranou politiky. Prakticky až do návštěv na velvyslanectví Maďarské lidové republiky od roku 1984.

Neví se, zda to byl právě důsledek těchto návštěv, každopádně však v roce 1986 začala Sorosova nadace v Maďarsku oficiálně pracovat a svými granty podpořila tisíce mladých studentů a veřejně činných osobností – ty, kdo nevěřili v komunismus, socialismus nebo

perestrojku. Chtěli demokracii a tržní ekonomiku, tak jako Viktor Orbán. Záběr působnosti nadace byl takový, že v kruzích mladých maďarských vědců, právníků, novinářů či lékařů byla naprosto běžná otázka „Te is Soros vagy?“ – „Taky jsi od Sorose?“ Později nadace začala expandovat také do dalších postkomunistických zemí, včetně Ruska.

Hůře se vedlo samotné CEU, která se navzdory původním plánům neuhnázila ani v Praze, ani ve Varšavě. Jednou z příčin byly už tehdy problémy s akreditací. Neboli – jednodušeji řečeno – se zajištěním potřebného počtu samostatných vědeckých pracovníků a výukových hodin na jednotlivých oborech, a také s dodržáním režimu výročních zpráv pro ministerstvo školství.

Výjimkou bylo nadále Maďarsko, kde CEU bez problémů působila se statutem univerzity. Až letos na jaře přišel nový vysokoškolský zákon. Ten sjednotil podmínky působení maďarských a zahraničních univerzit, na jejichž základě mohou školy vydávat diplomy bez nutnosti pozdější nostrifikace. Zákon nepotěšil většinu z 27 zahraničních vysokých škol, které v Maďarsku působí a podobně jako CEU si usnadňovaly život tím, že studentům vystavovaly diplomy zahraniční, ovšem rovněž s maďarskou platností. V zemi, kde kvůli současným demografickým trendům a emigraci do západních zemí v posledních letech klesá počet studentů, to není zanedbatelné. CEU, která má sídlo mimo EU, ovšem zákon postavil do mimořádně obtížné situace. V daném případě je totiž zapotřebí uzavřít smlouvu mezi maďarskou vládou a vládou USA, kde je univerzita formálně registrována a kde jí byla přiznána akreditace k poskytování akademického vzdělání. Liberální legislativa státu New York umožňuje akreditaci dokonce i tehdy, když zde škola vůbec nerealizuje didaktickou činnost – což je právě případ CEU.

Tady se dostáváme k jádru věci. Na uzavření zmíněné mezivládní smlouvy dává nový zákon 12 měsíců. V realitě mezinárodních smluv je to velmi krátký, ačkoliv ne nesplnitelný termín. Obě strany už svým způsobem vyjádřily vůli vyjednávat. Doživotní kurátor a zakladatel CEU Soros se ovšem (na rozdíl od vedení jiné, skutečně „kamenné“ americké školy se sídlem ve státě Maryland – McDaniel College –, která v Budapešti také působí a v protivládní kampani nefiguruje)

velmi obtížně smiřuje s vizí, že by osudy jeho školy měly záviset na jedné straně na administrativě Viktora Orbána a na druhé straně na Donaldu Trumpovi – volebnímu protivníkovi Hillary Clintonové, kterou miliardář v nedávné předvolební kampani silně podporoval.

Na protest proti novému maďarskému vysokoškolskému zákonu se podařilo zorganizovat několik pouličních demonstrací. Účast na nich však nepřevýšila jiné antiorbánovské manifestace, které procházejí Budapeští ne-li každý týden, pak určitě každý měsíc. Jde přitom skutečně jenom o Budapešť, protože ve všech ostatních částech Maďarska jsou stoupenci levice rozhodně slabší. Protože „ulice“ nic neprosadila, rozhodla se CEU a její zastánci požádat o pomoc v Bruselu. Pochodili. Nebylo to ostatně tak obtížné, vzhledem k tomu, kolik lídrů unijních institucí rozbolela v uplynulých letech kvůli Viktoru Orbánovi hlava.

* * *

17. května letošního roku přijal Evropský parlament rezoluci, v jejímž duchu by proti Maďarsku měla být zahájena procedura podle článku 7 smlouvy o EU. Pro hlasovalo 393 poslanců, 221 bylo proti, 64 se zdrželo hlasování. „Očekáváme, že maďarská vláda bude okamžitě realizovat doporučení Evropské komise ohledně vysokoškolského zákona. Pro skupinu PPE je jasné: o evropských hodnotách, včetně akademické svobody, se nevyjednává“ – prohlásil na Twitteru Manfred Weber, šéf frakce, v jejíchž řadách zasedá rovněž Fidesz.

Co bude dál? Stručně řečeno: nic. K faktickému spuštění článku 7 je nezbytný konsenzus mezi hlavy všech členských států EU. Toto pravidlo zřejmě žádná země nebude chtít obcházet, protože v budoucnu by se to mohlo obrátit proti ní samé. Jednomyslnosti se ovšem dosáhnout nepodaří – nejen kvůli politickým sympatiím. Rozhodující bude obava z nebezpečného precedentu. Pohled na jakýkoliv žebříček světových univerzit jasně ukazuje dominanci amerických škol. Pokud jim oficiálně přiznáme právní možnost vydávání zdejších diplomů, aniž by se přitom podřídily předpisům zemí EU, jenom je to posílí. V nejbližších týdnech a měsících tedy znovu hodně uslyšíme o domnělém omezování svobody v Maďarsku, tentokrát s odkazem na vysoké školy, a především

CEU. Maďarská pravice pod vedením Viktora Orbána, která se pomalu připravuje k dalším volbám, za to bude moci jenom... ze srdce poděkovat.

* * *

„Ta univerzita (CEU) nemá vliv na veřejné mínění, podobně jako nevládní organizace. Nic nezmůžou. Každá institucionalizace protivládních protestů s sebou nese přitlumení emocí. Hnutí, která kolem manifestací vznikla, mají minimální podporu. Demonstrace se nijak nepromítají do preferencí. Pardon – občas promítají – podpora Orbánovy strany v poslední době klesla o 2 body – na 44 procent. Snad každý politik by chtěl mít takový problém,“ prohlásil v rozhovoru pro jeden populární polský informační portál politolog Dominik Héjj.⁴ Nutno podotknout, že jde sice o politologa s maďarskými kořeny, který ovšem pravici, mírně řečeno, není příliš nakloněn. Nezbyvá než s jeho tvrzením naprosto souhlasit. Proč?

Průměrný Maďar zkrátka nechápe, oč „tomu Bruselu“ jde. Když se do Maďarska před dvěma lety přihrnula půlmilionová armáda imigrantů, Maďaři si nejdříve museli vyslechnout slova kritiky za to, že ji chtěli zadržet, až nakonec agentura Frontex, zodpovědná za ochranu schengenských hranic, poslala na pomoc necelých 50 pohraničnicků. Méně než každá jednotlivá členská země Visegrádské skupiny.

Ostrou kritiku sklídilo Maďarsko také za „neliberální hospodářskou politiku“, zvlášť poté, co se roku 2013 zřeklo služeb Mezinárodního měnového fondu. Dnes tento fond přiznává, že právě v Maďarsku, a ne v poslušném Řecku, se podařilo stabilizovat makroekonomickou situaci, obnovit hospodářský růst (nyní +3,7 %) a redukovat nezaměstnanost na historické minimum kolem 5 %.

Spor Brusel–Budapešť paradoxně neprospívá ani opozici. Když se levice staví na stranu miliardáře, chť nechť všem připomíná, jak je kaviárová. Dva premiéři posledních předorbánovských vlád – Ferenc Gyurcsány a Gordon Bajnai – figurovali na seznamu deseti nejbohatších Maďarů. Navíc diskuse o optimální reakci na bruselská rozhodnutí jen prohlubuje beztak silné kon-

flikty uvnitř opozice. Což nijak zvlášť nepřeje utvoření širší levicově liberální koalice, už jen vzhledem k tomu, že maďarský volební systém je většinový a jednokolový. Do příštích parlamentních voleb v podunajské zemi nezbyvá moc času – pouhých devět měsíců.

Původně hospodářské společenství, dnes EU se chvěje ve svých základech. Ekonomická svoboda je spoutána kilometry předpisů; na pořadu dne už není stálý růst životní úrovně, díky němuž se generaci dětí žilo lépe než generaci rodičů; pocit bezpečnosti ničí další a další teroristické útoky a rostoucí počet vojáků v ulicích hlavních evropských metropolí. Finanční (dluhová) krize, migrační krize a krize důvěry v EU – již dokládá mimo jiné Brexit – unii dále oslabují. Ta jako by se stále častěji zabývala problémy, jež sama vytváří – jak je tomu v případě boje, který už léta vede s „deficity maďarské demokracie“.

Každý, kdo měl příležitost pozorovat infantilní chování unijních lídrů Junckera a Tuska během rozhovoru s Trumpem na bruselském summitu NATO, může dojít k závěru, že EU trápí ještě jedna krize, možná nejdůležitější: formát politiků, kteří stojí v čele nejdůležitějších institucí EU. To už je ovšem problém širší než ten maďarský.

Poznámky:

¹ <http://www.kormany.hu/hu/a-miniszterelnok/beszedekek-publikaciok-interjuk/orban-viktor-felszolalasa-az-europai-parlament-plenaris-ulesen>

² https://www.washingtonpost.com/news/democracy-post/wp/2017/05/03/how-the-united-states-can-stop-hungarys-descent-into-authoritarianism/?utm_term=.682c25336ffb

³ <https://www.forbes.com/pictures/mdg45edhhe/george-soros-22-4/#5f71baf47516>

⁴ <http://wpolityce.pl/polityka/337586-o-co-chodzi-w-sporze-orbana-z-sorosem-nasz-wywiad-dominik-hejj-to-gra-na-uzytek-wewnetrzny-i-odegranie-sie-na-liberalach>

Z polštiny přeložila Lucie Szymanowska.

Maciej Szymanowski přednáší na Katolické univerzitě Pétera Pázmánye v Budapešti, je zahraničněpolitickým poradcem předsedy polského Sejmu. Text vyjadřuje autorovy soukromé názory.

Představují suverénní státy nebezpečí?

MICHAEL KUŽ

Ani velké korporace, ani rozrůstající se metropole nebo nadnárodní organizace nezaručují stabilitu a sílu, jakou může zajistit pouze suverén v tradičním pojetí.

Dánské království nedávno oznámilo, že bude mít velvyslance pro vztahy s velkými firmami z branže nových technologií. Z firem jako Google, Apple nebo Microsoft se staly státní útvary nového typu, a my se s tím musíme nějak vyrovnat – prohlásil dánský ministr zahraničí Anders Samuelsen. Odvolal se přitom na podobný výrok uveřejněný ve *Financial Times*, v němž se tvrdí, že kdyby Apple a Google byly státy, patřily by do klubu největších světových ekonomik G20. Americký dvouměsíčník *Foreign Policy* nevyhlásil za nejlepšího diplomata roku 2016 žádného představitele státu, nýbrž předsedu správní rady Googlu Erica Schmidta.

Končí před našima očima vestfálský mír neboli systém mezinárodních vztahů, v nichž dominují suverénní státy bez jakékoli reálné moci, která by stála nad nimi? Je tomu právě naopak. Po období relativního omezení kompetencí národních států v letech 1975–2008 to vypadá, že jejich význam roste. „Vracející“ se státy si musejí samozřejmě osvojit nové dovednosti, aby si dokázaly poradit ve světě ultralehké a rychlé komunikace nebo velkých koncernů, jež se touto komunikací zabývají.

Národní státy dnes skutečně připomínají planety ze slavné vědecko-fantastické románové řady *Duna* od amerického spisovatele Franka Herberta. Na jedné straně představují samostatné a poměrně silné hráče, na straně druhé komunikaci mezi lidmi a ve značné míře i celou ekonomiku ovládá silná a tajemná Gilda. Právě Apple a Google představují v dnešní době podobné Gildy. Srovnávat je se státy nemá v podsta-

tě žádný smysl. Blíže ke státům mohly mít obchodní společnosti osmnáctého a devatenáctého století jako například Východoindická společnost, která měla v jednu chvíli více vojáků ve zbrani než britská koruna nebo jiné evropské mocnosti. Měla také pod kontrolou více stránek života svých zaměstnanců, než mají dnešní korporace.

Nový realismus

Z hlediska dalšího rozvoje lidstva není možné nechat státy „odumřít“. Těžko se dá věřit tomu, že nový řád vznikne nějak samovolně. Že moc nějakým způsobem převezmou starostové měst, občanské organizace nebo samotné gildy. Podobné myšlení, u něhož je přání otcem myšlenky, je opravdu nebezpečné, protože řada věcí nasvědčuje tomu, že dnešní lidstvo zatím ještě nedokáže národní státy jako generátory sociální důvěry ničím nahradit. Jejich náhlé zmizení ze scény by nás vrátilo do Hobbesovy doby boje všech proti všem.

Z perspektivy Evropské unie nebo USA to možná není až tak zřetelné. Z perspektivy Somálska nebo Jižního Súdánu však ano. Obzvláště když právě v posledním případě je příznačné, že podle humanitárních organizací nezpůsobilo hlad v zemi pouze sucho způsobené klimatickými změnami (globální problém), ale rovněž samotný fakt, že občanská válka znemožnila farmářům osít svá pole (lokální problém slabého státu). Řeceno co nejlapidárněji, bez států nás čeká nový středověk, který se bude zpočátku možná jevit jako zajímavá metafora, ale nakonec půjde o hroživou realitu.

V kánonu současné publicistiky má už své pevné místo hořekování z různých ideologických pozic nad

sílícím novým nacionalismem, opírajícím se údajně o xenofobii a vycházejícím z potřeby posílit stát, což může nakonec vést pouze k válce. Tyto obavy se v lepším případě jeví jako neproduktivní, ale v horším případě jako zoufale elitářské, neboť celý problém vykládají podle pravidla „idioti volí idioty, pojďme s tím něco udělat“. Trh však nemůže zastoupit stát všude, a lidé tváří v tvář narůstající nerovnosti najednou spatřují hlavního ochránce svých zájmů právě v národním státu.

Rozčilování se, že migrační krize a globální oteplování jsou věci, proti nimž mají i nejsilnější státy problém účinně zasáhnout, je tady k ničemu. Politika je uměním nezbytného. Mnohem větší smysl má přemýšlet o tom, jak předejít přehřátí globálního politického systému, a přitom v míře možností řešit narůstající problémy. Pokud jde o polský trh idejí, máme tu například tzv. nový pragmatismus, o němž hovoří Grzegorz Kołodko, nebo nový realismus, o kterém píše Marek Cichocki.

Nelze samozřejmě chtít prostý návrat k suverenitě chápané na úrovni devatenáctého století nebo požadovat úplné odmítnutí tržního hospodářství. Je nutné vycházet z realistické politiky a rovněž z realistické antropologie. A také z toho, že v dohledné budoucnosti nenastane ani Kantův věčný mír, ani nevznikne Smithův ideálně volný globální trh. Zároveň se však státní administrativa musí učit od soukromého sektoru, byť šlo jen o efektivní a meritokratické („vláda nejšchopnějších“) spravování věcí. V oblasti vzdělávání není při současné úrovni moderních technologií možný monopol státu na výchovu občanů nebo na vzdělávání budoucích generací. Namísto toho stát musí brát na vědomí určitou občanskou polyfoničnost a rozumně s ní nakládat. Stát musí vědět, že není jen ponocným, ale že na druhé straně není ani pastýřem svého stádečka. Plní spíše roli obhájce, prostředníka a smluvní strany.

Během několika posledních dekád však státy relativně často souhlasily s tím, že nejspíše právě ony se musejí přizpůsobit trhu a regulovat všechny spory přenesením klíčových kompetencí mimo sebe: tj. na expertní skupiny, mezinárodní organizace a arbitrážní soudy. Namísto skutečné spolupráce se řídily spíše po-

divnou psychologií a ponechávaly kontroverzní rozhodnutí na jiných, pro sebe si vyhradily rozhodnutí snadná. Čerpaly z výhod světového trhu, aniž si důsledně uvědomovaly, že ztržnění, jež jde ruku v ruce s kapitulací státu, nutně zadělává na katastrofu.

Problémy se objevily nejdříve v periferiích. Joshua Kurlantzick se ve své knize *Democracy in Retreat (Demokracie na ústupu)* rozepisuje o tom, jak ortodoxní neoliberální recepty způsobily zhoršení kvality života v Africe a měly za následek ostré sociální konflikty v asijských zemích. V podobném duchu Geoffrey Hosking v knize *Trust. A history (Dějiny důvěry)* popisuje, jak v Rusku v podmínkách slabého státu způsobila silnou krizi náhlá liberalizace ekonomiky. Podobně jako v případech, které zmiňuje Kurlantzick, to mělo za následek krizi vlády zákona a demokracie. Původně se mělo za to, že hlavní příčinou této krize jsou výhradně ruské idiosynkrazie. Postupně se však ukázalo, že podobné mechanismy – vyplývající z kontroverzních praktik finančních institucí nebo z nedostatečné kontroly a regulace – přispěly rovněž ke globální krizi v roce 2008. Podle Hoskinga ji zavinil především všeobecný nedostatek důvěry: klientů nebo občanů k finančním nebo státním institucím a institucí mezi sebou navzájem.

Kde hledat důvěru?

Je zajímavé, že Hosking podobně jako řada teoretiků politiky spojuje důvěru s určitými symbolickými systémy spjatými s náboženskými a národními identitami. Důvěra se nedá ničím nahradit. Bez určité dávky naděje založené – doslova – na víře se litera zákona stává prázdnou a prosazují se kruté obyčeje. Hosking uvádí následující příklad: známému švédskému politologovi Bo Rothsteinovi položil jistý ruský daňový inspektor zásadní otázku. Nechtěl věřit tomu, že ve Švédsku platí takové množství lidí tak vysoké daně, a zeptal se ho, jak je to možné. Rothsteinova odpověď byla upřímná a odzbrojující. Švédi si podle něj jsou zaprvé vědomi, že všichni obyvatelé země daně platí, a zadruhé jsou přesvědčeni o tom, že jejich daně budou poctivě vydány na účely prospěšné pro švédskou společnost. Rusové se naopak placení daní vyhýbají,

protože jsou přesvědčeni, že je mezi jejich spoluobčany platí jen málokdo. Za druhé se obávají, že vybrané peníze zpronevěří zkorumpovaní politikové. V takové situaci se neplacení daní jeví jako jediné řešení odpovídající zdravému rozumu.

Tento „rozumný“ vzájemný nedostatek důvěry se samozřejmě může týkat vztahů v podnikatelském prostředí nebo tam, kde vstupuje do hry právo a ekonomika. Z hlediska institucí dobře známým nejen Polákům se podobně „rozumným“ stává záměrné klamání nebo podávání neúplných informací klientům půjčujícím si hotovost. Zaměstnanec, který se takto choval, zaprvé předpokládal, že jeho kolegové dělají totéž co on, a zadruhé, že klient shánějící půjčku se jinak rychle obrátí na jinou banku, kde ho obslouží stejným způsobem. Proč se tedy některé státy vyznačují vyššími ukazateli této důvěry (nebo v pojetí Roberta Putnama „sociálního kapitálu“) než jiné? Samozřejmě, dlouhé historické procesy, vytváření různých společenství a symbolů, to vše má svůj význam, vypovídají o tom právě Putnamovy práce, v nichž se zabýval rozdíly mezi severní a jižní částí Itálie. Samotné dějiny však představují vysvětlení příliš obecné a málo uspokojivé, zvláště pokud jde o rozvíjející se společnost.

K tomu, aby se objevila vysoká úroveň společenské, sociální důvěry, je často zapotřebí množství pokusů a omylů. Důvěra však roste rychleji, provází-li její rozvoj pružný (ne však opresivní) stát. Podobný stát jako v Japonsku v období Meidži v předminulém století nebo v osmnáctém století v Prusku. V počáteční fázi se takový stát drží při životě díky étosu a cílevědomosti průkopnické úřednické třídy, později se jeho kádry začínají reprodukovat samy ze sebe. Pokud jde o stát, vytváří růst sociální důvěry jak svou regulativní funkcí, tak i – paradoxně – prostřednictvím svého monopolu na násilí, o němž hovoří Max Weber.

Víme-li totiž, že v případě, že se staneme obětí podvodu, máme stát na naší straně, podpisujeme dohody ochotněji. Rozvíjí se byznys, ekonomické ukazatele rostou. Věříme-li, že nás v případě potřeby snadno ochrání policie, nenajímáme si ochranu, nehrozíme si dům vysokým plotem a nepořizujeme

si psy útočných plemen. To má za následek, že jsme vnímáni jako sympatičtí lidé, kteří mají rádi své sousedy. Stát se tím podle Hoskinga stává důvěryhodným „strážcem rizika“.

Samozřejmě, přílišné zasahování státu do života občanů může být poznamenáno nahrazováním důvěry čirým násilím, jak tomu nezřídka bývá ve státech autoritářských a totalitních. Takový stát je často opresivní, neboť prostě postrádá zdroje legitimizující jeho moc, které by mu umožnily obejít se bez široce pracovaného aparátu mocenského násilí. Nejkrvavější režimy vzešlé z revolucí a občanských válek nejprve v situaci slabé legitimizace sahají po násilí, aby odstavily od moci své oponenty, později tak činí z pouhé „setrvačnosti“. Stát chápe společnost spíše jako zásobárnu, z níž můžou elity čerpat, než jako něco, s čím by mohly sdílet pocit vzájemnosti. Nutný je totiž ještě jeden prvek budovy státu, a tím je prostřednictvím symbolů vytvářený vzájemný pocit společenství mezi elitami, a to především mezi elitami ekonomickými, a zbývající společností. Dnes to jsou ve většině případů symboly národní, které vytvářejí podobná společenství, zde má také svůj původ pojem národního státu. Jde jistě o poněkud eklektický útvar, jenž je často kritizován především globalisticky orientovanou levicí a liberály.

Dějiny jsou bohužel kruté nejen vůči snění o mezinárodním socialismu, ale i vůči snění o trhu bez států. Vznik poměrně zdařilých evropských pečovatelských států umožnil totiž svazek, který se socialistické strany rozhodly uzavřít s národním státem, a zároveň s tím přijaly některé liberální postuláty. Reálně pečovatelský stát neuspěl tam, kde předtím chyběla národní identita. V Rusku socialismus vytvořil pouze svou imperiální karikaturu.

Cestou lepší koordinace

Novodobé národní státy jsou samozřejmě poměrně nedávným výtvozem dějin. Podle názoru francouzského filosofa Pierra Manenta však nejsou ničím jiným než rozšířenou západní politickou formou zvanou *polis* nebo také *res publica*, jinými slovy společenství založeného na zákonech a občanském étosu, který

přesahuje kmenovou příslušnost a vymyká se imperiálnímu přinucování. Toto rozšíření vyplývá z technologického vývoje (například u tisku). Kritici Manentovi samozřejmě předhazují, že koncepce národního státu má blíže ke starověkému pojmu *ethnos* (etnikum nebo rodina), a že je v ní proto více etnického než politického. Nicméně, zaprvé, v národních státech je faktor společného biologického původu rozhodující jen velice zřídka (v současnosti lze jako příklad uvést pouze Japonsko). Zadruhé, *polis* také nikdy nebyla zcela oproštěna od koncepce ethnosu. Dnes v normálních podmínkách čerpá národní identita v různém stupni rovněž ze symbolů spjatých s jazykem a kulturou. Doslovně chápaná etnicita se až na několik výjimek stává klíčovým prvkem až v obdobích, kdy stát a občanská kultura opírající se o stát paradoxně slábnou.

Objevuje se samozřejmě otázka: jestliže technologie, například tisk, až v takové míře přispěla k „rozpuštění“ *polis*, proč by lepší technologie nemohla vytvořit ještě větší koherentní společenství a jednou prostě a jednoduše i globální stát? Čistě teoreticky to možné je. Technologie nám přece umožňuje být v kontaktu se stále větším počtem lidí. Jak však upozorňuje významná badatelka Sherry Turkleová, která se dlouhodobě zabývá interakcemi lidí a strojů, technologie nijak nezmění naši schopnost vytvářet bližší emocionální vztahy jenom s omezeným počtem lidí. Jinými slovy, technologie nám pouze umožňuje spravovat naše kontakty, ale nemůže za nás navazovat emocionální vztahy, například někoho milovat. Podobně je tomu patrně s politickými vazbami. Technologie nám může snadno předložit libovolnou ideologii nebo libovolné náboženství v jakémkoli jazyce, ale nedokáže být za nás indickým náboženským konzervativcem, z něhož by se díky ní mohl postupně stát švédský laický liberál. Národnosti a s nimi spojené politické ideologie se mohou nanejvýš poněkud odpoutat od teritoria. Nikdy však zcela nevymizí. Navíc lidé vzhledem k tomu, jak žijí a jak zakládají rodiny, mají stejně jako každý organismus omezenou mobilitu. Naproti tomu kapitál se může díky technologii přemísťovat v podstatě bez zvláštních omezení. To musí způsobovat konflikt. Jacek Tomkiewicz ve své úvaze „Jsme odsouzeni k no-

vému nacionalismu?“ (*Rzeczpospolita*, 17. 2. 2017) například tvrdí, že „spojení pohyblivosti kapitálu a toků zboží při současném omezení rozsahu migrace pracovní síly (kolem 95 procent lidí pracuje ve stejné zemi, v níž se narodili) silně omezuje konkurenční sílu zaměstnanců“. Z toho plynou stále nižší mzdy za stejnou práci a stále větší zisky z kapitálu. Otázkou zůstává, jak od tohoto poznání přejít k nějakému politickému nebo sociálnímu doporučení? Bude zaměstnancům vždycky víc záležet na konkurenceschopnosti práce v jejich povolání než na ostatních životních cílech? Vytvoříme skutečně lepší a bohatší svět jen tím, že zrušíme systém hraničních kontrol a opatření omezující imigraci? Existuje poměrně nepříznivá možnost, že se bez důvěry vytvářené státem dostaneme na úroveň nových kmenových společenství (malé politické a náboženské skupiny, sídlišní gangy apod.), které nebudou vzájemné spolupráci nijak zvlášť nakloněny. V podmínkách klesající důvěry, narůstajícího rizika a úzké klanové loajality se bude ekonomika rozvíjet slaběji a přirozené pohromy a nemoci bude čekat stále bohatší zeň. Dokonce i rozvinutá technologie postupem času podlehne zpětnému pohybu. „Nový středověk“ pak nebude epochou optimismu a blahobytu, ale globální katastrofou.

Nezachrání nás před ní velké koncerny. Dokonce ani takoví hráči jako Apple a Google se ještě nepřiblížili takové úrovni komplexního zvládání rizik v různých oblastech lidského života, jakou představují novodobé státy. Dnes tak často opěvovaný internetový aktivismus je bez tradičních politických struktur neobyčejně úzký, o čemž svědčí například zkušenost arabského jara. Státy nenahradí ani obrovské městské organismy. Benjamin Barber předpovídá, že světu povládnou starostové velkých měst. Ale toho (zatím?) nejsou schopni. Města jsou dosud příliš závislá na zdrojích pocházejících z území, která je obklopují, a také, což je důležité, na lidských zdrojích, které ona samotná nevytvářejí. Děti se stále rodí především mimo metropole. Oslabení pozic států proto mohlo představovat jen chvilkovou změnu. Navíc, čím větší je globální populace, tím se objevuje víc států. V roce 1945 jich bylo 51, v roce 2011 až 193. Co kdyby většina z těchto států měla podobně

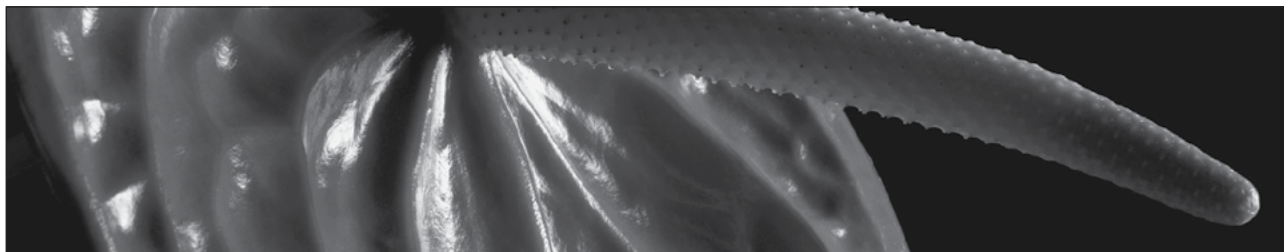
jako Dánsko diplomaty specializované na kontakty s velkým byznysem? Co kdyby tito diplomaté mezi sebou stále lépe spolupracovali na institucionální úrovni? Potom by se státy možná staly v menším stupni objekty globalizace a ve větší míře jejími subjekty.

Globalizace, alespoň teď, potřebuje státy stejně, jako potřebuje korporace. Stát zajišťuje harmonii a důvěru, korporacím zase vděčíme za komunikaci. Jestliže některý z těchto elementů začne upadat, potáhne celý zbytek s sebou do časů spíše smutných a ponurých. Dokud však státy a korporace spolupra-

cují, máme šanci na novou a lepší světovou koordinaci. A můžeme hledět s mírným optimismem do budoucnosti.

Zdroj: *Rzeczpospolita, Plus Minus*, 2. 3. 2017. Z polštiny přeložil Josef Mlejnek.

Michał Kuź absolvoval Louisianskou státní univerzitu v USA, působí na Univerzitě Ryszarda Łazarského ve Varšavě, spolupracuje s časopisem *Nowa Konfederacja*. Je autorem publicistických i odborných textů z oblasti filosofie politiky a srovnávací politologie, komentuje politický život v Polsku.

REVOLVER REVUE No. 107 / 2017 / LÉTO

literatura – STANKOVIČ – básně / MATOUŠEK – Věty / POPOV – ukázka z románu / HOLÁ – Umělec v krizi a jiné texty / GOODMANOVÁ – povídka / LÍMANOVÁ – próza **svědectví** – SCHIFF – vzpomínky **výtvarné umění** – MACHÁČEK – fotozáznam / KODERA – Invaze / KUNSTWERK – seriál / HROCH – fotografie / KADLEČEK – Ateliéry / SEDM – Topinka **rozhovor** – ŠTEMBERA – Drda **design** – HALOUN – Knižní edice / BABÁK představuje – NY 1988 **kritický couleur** – RUSKÁ DIKTATURA **NOVÉ DOBY** / Drda / ŠINDELKA / Soukupová / BELLOVÁ, ŠTINDL / Vajchr / ULICKÁ / Kosáková / KMENY 90 / Malá / BADIE / Hybler / † JIŘÍ ORNEST / Pokorná **příloha** – DOLEŽAL – Jedna věta

K dostání v knihupectvích, s výraznou slevou v redakci RR (Jindřišská 5, Praha 1) nebo poštou. Objednávejte na www.revolverrevue.cz, e-mailem: sekretariat@revolverrevue.cz nebo telefonicky: 222 245 801.

Globalizace putinismu

FRANÇOISE THOMOVÁ

V posledních měsících téměř všechny volby proběhnuvší v západním světě a v postsovětském prostoru přinesly výsledek, který si přál Kreml. Brexit, holandské referendum o asociační dohodě s Ukrajinou, zvolení Trumpa, vítězství Fillona v pravicových primárkách ve Francii, vítězství proruské centristické strany v Estonsku, zvolení proruského prezidenta Igora Dodona v Moldávii, proruského Rumena Radeva v Bulharsku a konečně i referendum v Itálii. Parlamentní volby v Rusku 18. září 2016 přinesly překvapivý výsledek, pokud je hodnotili podle stejných kritérií jako na Západě: vládní strana Jednotné Rusko v nich získala 54,18 % hlasů (340 křesel ze 450), zbývající hlasy si mezi sebou rozdělily tři pseudostrany nepřímo ovládané Kremlem (v roce 2011 získalo Jednotné Rusko 49,32 % a 238 křesel). Nikdo z opozičních poslanců v roce 2016 nebyl zvolen. Příjmy Rusů od října 2014 nepřetržitě klesaly. Rok před volbami tento pokles činil osm procent. Ve které jiné zemi by strana u moci vylepšila svoji většinu za podobně hroživých podmínek? Tyto dva jevy, úspěch „Putinových přátel“ na Západě a posílení strany, jež je v Rusku u moci, nás vedou k tomu, abychom se zamysleli nad efektivností Putina systému nejenom v samotném Rusku, ale také v blízkém i méně blízkém zahraničí.

„Svobodný svět má nového leadera, je jím Rusko.“

Vjačeslav Nikonov

„Dnes se nám podaří to, o co jsme se neúspěšně pokoušeli v posledních padesáti letech.“

Vladimir Žirinovskij¹

Mocenský stroj v záběhu

Abychom v celém rozsahu pochopili to, co se právě odehrává před očima našich západních demokracií, musíme vzít v úvahu vše, co se dělo v Rusku počínaje zářím 1999, kdy došlo k řadě velice podezřelých atentátů, bez důkazů připsaných na vrub Čecencům. Umožnily tehdy zcela neznámému premiérovi, jehož si vybral Jelcin, udělat díky masivní mediální kampani během tří měsíců závrtný vzestup u ruského veřejného mínění a později likvidovat svobody, jichž se Rusům dostalo za Gorbačova a Jelcina. Tandem Primakov–Lužkov, o kterém byli všichni ještě v létě 1999 přesvědčeni, že mu následnictví po Jelcinovi

spadne automaticky do klína, pohořel v ruských médiích v prosinci téhož roku během několika dní před volbami, v nichž zvítězila Putina strana. Způsob, jakým byl vyřachován, silně připomíná výrazný propad Hillary Clintonové nebo Alaina Juppého. V průzkumech je dvanáct dní před volbami náhle vystřídal kandidát upřednostňovaný Kremlem.

Podstatu putinismu možná nejlépe ilustruje dokument otištěný v roce 2000 deníkem *Kommersant*, v němž jsou stanoveny úkoly prezidentské kanceláře. Dočteme se v něm mimo jiné toto: „Pokud chce nový prezident Ruské federace během svého funkčního období skutečně zavést a udržet pořádek a stabilitu v zemi, nepotřebuje k tomu samosprávné politické zřízení, ale politický orgán uvnitř své administrativy, který bude nejen schopen předvídat a vytvářet v Rusku ‚nezbytnou‘ politickou situaci, ale také reálně ovládat politické a sociální procesy v Ruské federaci, jakož i v zemích blízkého zahraničí.“ Pracovní náplň prezidentského úřadu se bude odvíjet „ve dvojí linii – v linii otevřené (oficiální) a v linii tajné (principiální)“. Cílem je „zajistit prezidentskému úřadu skutečnou

kontrolu nad politickými procesy probíhajícími v blízkém zahraničí“.

Následuje výčet tajných opatření umožňujících realizovat tyto záměry po etapách. Především je třeba s pomocí tajných služeb vytvořit „složky na opoziční strany, sledující jejich aktivity, jejich financování, jejich kontakty a jejich přívržence. Kompromitující složky musejí být vytvořeny i na ‚politiky na federální, regionální a místní úrovni‘, což umožní dostat jednání těchto osobností pod kontrolu Kremlu.“ Stejná opatření musejí být aplikována i na poslance Dumy a na „potenciální kandidáty na post prezidenta Ruské federace, a to jak dnes, tak i do budoucna“, na novináře a na federální a regionální média, na činovníky ve volebních komisích. „S využitím možností poskytovaných tajnými službami musí prezidentský úřad podle žádoucího scénáře ovlivňovat složení Dumy, prezidentské volby dnes a v budoucnosti, a dopad jednání politických a finančních elit v regionech na různé voličské skupiny ruské společnosti.“ Dokument vysvětluje, jak zlikvidovat opozici: vydírání, korumpování, manipulace, provokace. Proti každému opozičnímu hlasu bylo třeba postavit podobného „křiklouna“ ve službách Kremlu. Každé odhalení, se kterým přijde opozice, musí neutralizovat preventivní odhalení zorganizované mocí. Každá komise vytvořená opozicí musí být neutralizována analogickou „komisí“ kontrolovanou Kremlem.²

S odstupem času při četbě tohoto dokumentu mrazí v zádech, neboť dějiny putinovského Ruska ukazují, že systematické používání metod pozdního KGB (s důrazem na vydírání, zastrašování, kompromitaci a profylaxi) bylo děsivě úspěšné. Část dokumentu věnovaná zahraniční politice bohužel nevyšuměla, ale nebyly nakonec stejné metody se zcela mimořádným úspěchem použity také v cizině? Jak prohlásil Vladimir Putin, „hranice Ruska nikde nekončí“.³ Nyní se nacházíme v okamžiku, kdy se sbíhají vlákna zahraniční politiky sprádaná v posledních dvaceti letech – a skutečně, v lednu 1996, ve chvíli příchodu Jevgenije Primakova na ministerstvo zahraničí, převzal KGB kontrolu nad touto oblastí. Cílem této politiky bylo obnovit kontinuitu s politikou bývalého SSSR. Šlo především o to vystrnadit Spojené státy z Evropy

a z Blízkého východu a učinit z Ruska v této oblasti hegemonickou velmoc. Koncepčně byl tento program připraven už v roce 1996. Tehdy však chyběly prostředky. Bylo třeba počkat na Putinovu éru a na manu petrodolarů.

Od Putinova nástupu k moci Rusko vsadilo především na korumpování elit blízkých i méně blízkých zemí se zaměřením především na svět obchodu, svět politiky a na novináře. Díky vývozu ropy a plynu vytvořilo v každé zemi, která je zajímala, skupinu oligarchů blízkých Kremlu. Tito lidé byli zmobilizováni k tomu, aby orientovali politickou třídu a média směrem žádoucím pro Moskvu a aby v parlamentech vytvářeli proruské frakce. Příklady kancléře Schrödera a Silvia Berlusconiho už ukázaly efektivnost této politiky.

Krise z roku 2009 a vpád břidlicového plynu na světový trh vyvolaly v mocenské strategii Kremlu obrat. Rusko pochopilo, že nikdy nebude hospodářskou velmocí. Od této chvíle se Moskva soustředila na vojenské nástroje (aniž tím pochopitelně opustila politiku „schröderizace“ západních elit). Byl spuštěn ambiciózní projekt modernizace ruských vojenských sil, za pomoci Západu nalákaného Medveděvovou falešnou oblevou. Tato v očích Kremlu mimořádně pozitivní zkušenost povzbudila Putina k tomu, že v roce 2010 spustil projekt Eurasijské hospodářské unie. Tehdy v článku uveřejněném v *Süddeutsche Zeitung* formuloval návrh „jednotného hospodářského prostoru od Lisabonu po Vladivostok“.⁴ Podle ruského prezidenta se musí tento sjednocený prostor vytvořit na základě a v zájmu „společné průmyslové politiky“, „společné energetické infrastruktury“ a „intenzivní spolupráce mezi Rusy a Evropany ve vědecké oblasti“ a nakonec i v zájmu zrušení vízového režimu mezi Ruskem a Evropskou unií. Sergej Naryškin 28. dubna 2015, v době, kdy byl předsedou Dumy, uveřejnil článek, ve kterém vyzývá ke spojení Eurasijské unie s EU. „Zeman [silně proruský český prezident] nevyloučil, že se země Evropské unie integrují do Ruské federace.“⁵ Naše země často navrhovala spojení Eurasijské hospodářské unie s EU.⁶ V nejnovějším článku též Naryškin píše: „V historické perspektivě je evropská integrace součástí integrace eurasijské, stejně jako je Evropa součástí

eurasijského kontinentu.“⁷ Nepřehlédněme, že Naryškin, jeden z organizátorů sítě „proruských postojů“ v evropských zemích, byl právě Putinem jmenován šéfem Vnějších zpravodajských služeb (SVR).

V této vizi nejde už jen o reintegraci bývalého sovětského prostoru kolem Ruska, ale o ovládnutí evropských zemí, jakmile se zhroutí Evropská unie a jakmile suverenistické proruské strany, které od roku 2009 cítí příznivý vítr, převzou v Evropě moc. Toto zmocnění se západní Evropy v rámci „velkého eurasijského partnerství“ umožní Moskvě vyřešit její věčné problémy s hlídáním občanů a napravit únik mozků způsobený Putinovým režimem. Díky podřízené Evropě bude Rusko moci modernizovat svůj vojensko-průmyslový komplex, aniž by za to muselo platit liberalizací vnitřní politiky.

Psychologická válka

V Kremlu jsou si velice dobře vědomi toho, že „jednotný ekonomický prostor od Lisabonu po Vladivostok“ je možný pouze v případě, že dojde ke konvergenci mezi Evropou a Ruskem. Když Putinův režim dává průchod své nenávisti k liberální demokracii, je jasné, že by se Evropa podle něj měla „putinizovat“. V souvislosti s velkými demonstracemi v letech 2011–2012, které silný muž v Kremlu připisuje západním piklům, se Rusko rozhodlo aktivovat třetí nástroj své výzbroje: psychologickou válku. Jde o to zneškodnit západní *soft power*, základní překážku reintegrace bývalého sovětského prostoru a zapojení evropských zemí do Eurasijské hospodářské unie. „Arabská jara“ stejně jako zpochybnění Putinova režimu v zimě 2011–2012 odhalila Kremlu obrovský význam sociálních sítí. Od té doby se ruská strategie soustřeďuje na ovládnutí tohoto nástroje. Text z listopadu 2015 umístěný na eurasijské webové stránce vysvětluje ruské mediální strategie. Jeho autor po připomenutí, že konflikt s Evropou vyplývá z geopolitiky a z protikladnosti civilizací, zdůrazňuje, že jej může vyřešit pouze zničení jednoho z obou protivníků. „Z toho vyplývá, že při využívání již existujících sítí musíme dávat přednost těm, které mají v záměru destruovat tím či oním způsobem identitu dnešní evropské civilizace. Totalitní

sekty, separatistická hnutí, neonacistická a rasistická hnutí, anarchisté a antiglobalisté, radikální ekologičtí aktivisté, euroskeptici, izolacionisté nebo ilegální migrantů musejí jednat v zájmu tohoto cíle.“⁸ Rusko se však nemůže spokojit s využíváním již existujících sítí. Musí vytvořit vlastní síť, aby posunulo někde dál eurasijskou ideologii, „dostatečně internacionalistickou na to, aby ji Evropané mohli přijmout [...]“; eurasijská síť má za cíl nechat postupně zmizet evropskou identitu vytvořením „páté kolony na Západě“.⁹

Poté, co se Ukrajinci odmítli integrovat do Eurasijské unie a potvrdili svoji evropskou volbu, vládcové Kremlu nasadili v této oblasti dvě překážky. Bylo naprosto nezbytné, aby západní země přestaly být v bývalém sovětském prostoru přitažlivou alternativou. Hlediska vnitřní politiky se spojila s důvody politiky zahraniční: nejen v bývalém sovětském prostoru, ale také v samotné Evropě je nutné za každou cenu zlikvidovat přitažlivost Evropy. Ve vnitropolitické sféře bylo nemožné Rusy přesvědčit, že jejich prosperita vzrůstá, že se Rusko v hospodářské oblasti dotahuje na rozvinuté země. Proto se Kreml soustřeďuje na propagandistické vytváření zcela temného obrazu západního světa, na systematické očerňování Evropy. Prezentuje ji jako zdegenerovanou, chaotickou, vydanou vzhledem k migrantům téměř napospas občanské válce, aby mohl Rusům našeptávat: u nás to sice nijak zvlášť neklape, ale v cizině jsou na tom hůř. Aby byla tato propaganda věrohodná, nemusejí Rusové nic vymýšlet: spokojují se s tím, že shromažďují kritiku od samotných Evropanů, zejména ze suverenistických kruhů a z prostředí krajní pravice, a ilustrují ji šokujícími fakty, aby v Rusech posílili apokalyptické vědomí.

Ale nejde jen o vnitřní politiku. V hlubší a podstatnější rovině jde o to manipulovat západní země tak, aby se obrátily proti sobě a aby začaly zpochybňovat své vlastní instituce. Gruzínské volby v roce 2012, které přinesly porážku národní strany Michaila Saakašviliho, přesvědčily Kreml o tom, že postupy, jež vedly k likvidaci demokracie v Rusku, je možné aplikovat i za hranicemi. Stačí několik dní před volbami do médií vypustit zdrcující *kompromat* (tvrzení o mučení v gruzínských věznicích), aby byla „černá bestie“ poražena z Moskvy a uvolnila se tím cesta pro

kandidáta, jehož si přeje Kreml. Nyní jsou ruští vládcí přesvědčeni, že dokáží podstatně ovlivnit i průběh voleb na Západě. Díky dlouhodobému úsilí proniknout dovnitř elit a zkorumpovat je má prezidentský úřad v Kremlu ve chvíli, kdy se zamýšlí nad seznamem západních vůdčích představitelů, problém pouze s tím, koho vybrat, komu přát, aby se v každé evropské zemi na suverenistické a nacionalistické vlně dostal k moci. Jak nadšeně prohlásil prezident Putin při zmínce o údajném skotačení v hotelu Ritz-Carlton v Moskvě: „Moje prostitutky jsou nejlepší na světě.“¹⁰

Ruská propaganda živěná na krajní pravici i na krajní levicu může být prostřednictvím sociálních sítí znovu injektována do terorismem oslabených a vystrašených evropských zemí v masivních dávkách a s takovým obsahem jedu, že imunitní systém západních demokracií lze převálcovat a zneutralizovat. Řečeno se Sofoklem, „přesvědčování jde rychle, radí-li zlo“. Moskva se nechává slyšet, že oproti evropské politické třídě, ochablé a změkčilé, se pouze Putinův režim může stát pro Evropu ochranným štítem, který zastaví nápor barbarských hord. Putin se tváří jako zastánce a ochránce „tradičních hodnot“, jako „Che Guevara“ vzpoury proti elitám a Rusko o sobě prohlašuje, že je „hrází proti islamismu“ a jedinou překážkou „globalizace“. Tímto způsobem Moskva počítá s Evropou, že se stanou hrobaři Evropy, a Brexit ukazuje, že tato naděje má smysl. Evropa neschopná si jasně uvědomit chyby, jichž se dopouští, a podstoupit odpovídající léčbu, rozložená partikularismem a zavalená temnou propagandou Kremlu nenávidí sebe samu a propadá se do sebezničující spirály, jakou zažila již ve dvacátém století. Tato krize nebude dílem Ruska, ale stále sílící aktivity Moskvy ji mohou učinit smrtelnou.

Propaganda Moskvy je výlučně negativní, neboť sází na strach a nenávist, a proto je také obtížné jí čelit. Evropa tímto způsobem bude ztrácet důvěru v sebe samu a dojde ke sblížení s Ruskem právě v onom apokalyptickém vědomí, jež plodí lhostejnost vůči tomu, co je pravdivé, a tomu, co je dobré, a jež vylučuje nezaujatou reflexi problémů a hledání rozumných řešení. Systematické apelování na city a po-city postupně eliminuje všechna pro a proti spojená s rozumným uvažováním. Kritické myšlení a myšle-

ní vůbec má hlubokou potřebu kontinuity. V ruské propagandě představují jedinou kontinuitu objekty nenávisti: Spojené státy, Evropská unie, Ukrajina. Ne přátelství je v neztenčené míře udržováno ze dne na den, protože sebemenší uvolnění by způsobilo zhroucení celé vylhané stavby.

Operace Trump

Demoralizace není účinná, není-li spojena se zastrašováním. To představuje druhou stránku psychologického boje proti Evropě. Pro účinné zastrašení Evropanů je nutné jim vtoukat do hlav pochyby o americké vůli bránit Evropu. Tato kalkulace vysvětluje politiku systematického pokořování Ameriky, kterou Kreml provozuje v posledních letech: „Čím déle se budou Američané tvářit, jako by se nic nestalo [ponechávající urážky Moskvy bez odpovědi], tím se bude zvyšovat počet jejích vazalů – domnělých spojenců, kteří mají už delší dobu plné zuby této závislosti – ochotných lehkomyšlně přehlížet americké ambice a přejít do tábora světové velmoci na vzestupu. Američanům se tak může vymknout z rukou dokonce i status jednoho z center multipolárního světa. Protože nejen Asiaté, Afričané a Latinoameričané, ale i Evropané se této někdejší hegemonní mocnosti se zadostiučiněním pomstí za minulé ponižení.“¹¹

Zde mají svůj původ snahy vynakládané Moskvou ve prospěch Donalda Trumpa, člověka, který se podle Kremlu pustí do konfrontace s Čínou a bude přinucen přenechat NATO a Evropu Rusům jako cenu za ruskou „neutralitu“: „Konfrontace mezi Spojenými státy a Čínou bude tvořit základní osu jedenadvacátého století. V tomto kontextu se stane rozhodující postoj Ruska. Čína z nás chce učinit svého partnera, což chtějí i Spojené státy. My na tom vyděláme v každém případě a nijak se nebudeme zdráhat využívat výhody našeho postavení na všech úrovních, včetně ekonomické oblasti,“ tvrdí Grigorij Tiščenko, expert z RISI (Ruský institut strategických studií, *think-tank* Kremlu).¹² Chápeme euforii, která zavládla v Moskvě po Trumpově vítězství. „Nikdo nevěřil, že zvítězí, kromě nás,“ prohlásil s nefalšovanou hrdostí Putin na tiskové konferenci 23. prosince 2016.¹³ Přesto si Západ

dodnes ani zdaleka neuvědomuje rozsah ruského zasahování do průběhu amerických voleb. Kreml má všechny důvody pyšnit se úspěchem důmyslné a propracované akce, jakou bylo usazení „přítele Ruska“ v Bílém domě.

Prozatím se spokojíme s nástinem toho, co je o této operaci známo.¹⁴ V prvé řadě proč právě Trump? Ještě v sovětské epoše se KGB projevoval velice aktivně, pokud šlo o získávání západních obchodníků, přesvědčen marxistickou ideologií o tom, že velcí kapitalisté vytvářejí v západních demokraciích zákony a pravidla a že jejich prostřednictvím bude možné v každé západní zemi vytvořit prosovětskou lobby. Jestliže Stalin nevěřil v červnu 1941 v německý útok, pak proto, že byl přesvědčen, že velké německé společnosti jsou až příliš zainteresovány na velkém ruském trhu, než aby nechaly Hitlera rozpoutat válku proti SSSR. Obchodníky Stalin považoval za nositele omezeného nacionalismu, který západním zemím zabránil v tom, aby se dohodly a vzájemně spolupracovaly: právě z tohoto důvodu dával při rozhovorech a jednáních vždy přednost lidem pravice spojeným se světem podnikání a obchodu. Byl přesvědčen, že svými manipulacemi může „rozdmychávat rozpory mezi imperialisty“. V tomto smyslu se Putinova diplomacie od té Stalinyvy nijak zvlášť neliší. I on v sobě živil záměr nastolit v cizině „putinizaci“, opíraje se o místní skupiny rusofilských oligarchů blízkých Kremlu.

Trump poutal pozornost československé tajné služby (StB pracovala ruku v ruce s KGB) od sedmdesátých let – jeho manželka Ivana byla českého původu. StB už v roce 1988 doufala, že se Trump jednou stane americkým prezidentem. Přikládala mu takovou důležitost, že přinutila Ivanina otce, aby se stal jejím informátorem a vyslala do USA zvláštního agenta, aby sledoval miliardářovu kariéru.¹⁵ Následně Trump počínaje prvním desetiletím 21. století obchodoval s početnými ruskými a kazašskými oligarchy.¹⁶ Nepříliš skrupulózní volbou svých partnerů Putinovi vyhovoval, neboť neměl žádný geopolitický význam a vliv, sledoval pouze své krátkodobé zájmy a jeho marnivost jej činila snadno manipulovatelným.¹⁷

Podívejme se blíže na chronologii celé operace. Od let 2014 až 2015 se skupina ruských *hackerů* snaží in-

filtrvat síť amerického ministerstva zahraničí, Bílého domu a odpovědných pracovníků Pentagonu, a jsou čím dál tím úspěšnější. Obama je o ruských nájezdech dobře informován, ale rozhoduje se nereagovat, jednak ze strachu z eskalace kybernetické války, jednak proto, aby neohrozil šanci na dosažení dohody v Sýrii. Rusové přecházejí od kyber-špionáže k aktivnímu postupu, k využití získaných informací při ovlivňování veřejného mínění. V polovině roku 2015 skupina ruských *hackerů* Cozy Bear začíná rozjíždět pirátské akce na serveru Demokratické strany a shromažďovat dokumenty, které by překazily kampaň Hillary Clintonové. V září 2015 upozorňuje agent FBI Národní výbor Demokratické strany, že její server napadla skupina kyber-špionů spojených s ruskou vládou. Zodpovědní pracovníci Národního výboru nereagují. O pouhých sedm měsíců později najmou experty na obranu proti počítačové kriminalitě, aby zajistili bezpečnost jejich sítí.¹⁸ Na počátku roku 2016 druhá skupina *hackerů*, Fancy Bear, agenty FBI považovaná za nástroj hlavní správy rozvědky generálního štábu ozbrojených sil Ruské federace (GRU) známé svými operacemi proti Ukrajině a Gruzii, ukořistila maily šéfa kampaně Hillary Clintonové Johna Podesty a část získaných dokumentů byla na počátku července uveřejněna na *WikiLeaks* a jinde. „Každý den jsme čekali ránu do zad,“ prohlásila později jedna z podporovatelek kampaně.¹⁹ Trump byl u vytržení: „Ve Washingtonu se baví tím, že Rusko organizuje úniky [kompromitující Demokratickou stranu], protože Putin má raději mne,“ napsal na Twitteru 25. července.²⁰ Akce Cozy Bear a Fancy Bear nejsou koordinovány: oběma pirátským skupinám se podařilo nezávisle na sobě ukrást stejné dokumenty. V září 2016 byli dva funkcionáři Kongresu upozorněni na nebezpečí, že Rusko může zkomplikovat americké volby. Od října americké zpravodajské služby upozorňovaly prezidenta Obamu na ruské zasahování do průběhu volební kampaně. CIA je už přesvědčena, že Rusové chtějí prosadit zvolení Trumpa, FBI a ostatní služby ještě tvrdí, že Rusko chce jen sabotovat demokratický proces. Nenásleduje však žádné účinné opatření proti tomuto nebezpečí. Senátor McConnell, šéf republikánské většiny v Senátu, prohlásil, že „považuje každý

pokus Bílého domu o veřejnou konfrontaci s Rusy za akt politické předpojatosti“.²¹ Na počátku prosince CIA zveřejňuje svůj závěr, že Rusko do americké volební kampaně zasahovalo nejen proto, aby diskreditovalo demokratické instituce, ale také proto, aby poškozováním Hillary Clintonové protlačilo zvolení Trumpa. Rusko napadlo jak republikánské, tak demokratické síť, úniky však organizovalo pouze za účelem očernění Hillary Clintonové. Američtí experti ostatně zdůrazňují, že nešlo pouze o vytěžení úniků destabilizujících demokratickou kampaň, ale že Kreml dokázal využívat sociální síť také k šíření „falešných zpráv“ kompromitujících Hillary Clintonovou. Trump na tato tvrzení odpověděl snahou zdiskreditovat CIA („ti samí lidé tvrdili, že Saddám Husajn má zbraně hromadného ničení“), když už předtím ruské služby vybídl, aby zveřejnily další pro Clintonovou nepříjemné dokumenty. Vlivné osobnosti Republikánské strany (zejména senátoři John McCain a Lindsey Graham) se připojily ke svým demokratickým kolegům a požadovaly vyšetření kremelského vměšování do průběhu volební kampaně. Obama dal nakonec 8. prosince svým službám příkaz vypracovat kompletní zprávu o této aféře.

Kyber-útoky představují pouze jednu stránku psychologické války proti Spojeným státům. Druhou bylo vojenské zastrašování. Počátkem léta 2016 se Moskva podle všeho opravdu stala obětí skutečné válečné psychózy. Rusové v Sýrii použili systémy protivzdušné obrany S-300 a riskovali přitom střet s americkým letectvem. Manévry na konci srpna 2016 ukázaly, že se Rusko vrací k masovým mobilizačním praktikovaným v sovětském období. Šlo zejména o testování schopnosti průmyslových podniků přejít na vojenskou výrobu.²² Později došlo k vypovězení rusko-americké dohody o plutoniu, jež 3. října 2016 doplnilo neskutečné ultimátum dané Washingtonu: jako podmínku obnovení vztahů se Spojenými státy Moskva požadovala zrušení protiruského „zákona Magnického“,²³ zrušení zákona na podporu Ukrajiny, omezení početního stavu a infrastruktury sil NATO ve východní Evropě, zrušení sankcí a... odškodnění Ruska za újmy způsobené sankcemi. Jedna z hvězd kremelské propagandy Dmitrij Kiseljov 9. prosince to

všechno komentoval v televizi na prvním programu ocitováním oblíbeného Putina přísloví: „Když to nejde bez rvačky, udeř jako první.“²⁴ Od 4. do 7. října proběhlo cvičení civilní obrany, jehož se zúčastnilo čtyřicet milionů Rusů.²⁵ 10. října byla v Petrohradu oznámena zásobovací norma pro distribuci chleba v případě války: 300 gramů denně na osobu po dobu dvaceti dnů.²⁶ Úředník z magistrátu ujišťoval Moskvan: protiatomové kryty hlavního města jsou schopny pojmout dvanáct milionů osob.²⁷ Mimochodem, úředníci, jejichž ratolesti studují v cizině, byli úředně obesláni, aby zajistili jejich návrat do Ruska, pokud se chtějí vyhnout potížím v kariéře.²⁸ Cílem celého tohoto divadla bylo přinutit Američany k tomu, aby volili Trumpa, neboť, jak to neustále dokola omílaly sociální síť ovládnuté kremelskými trolly, „Clintonová znamená válku!“ Trump bez nejmenších skrupulí přijal tento slogan za svůj. Moskva zároveň počítala s tím, že Evropané, „unavení z toho, že jsou vystaveni hrozbě třetí světové války“, odevzdají svoje hlasy „politickým vůdcům nakloněným ve vztahu k Rusku spíše uvolnění než konfrontaci“.²⁹

Následující terč: Evropa

U tohoto řetězce událostí zasází především lehkovážnost amerických politických představitelů tváří v tvář vážnému ohrožení, rozvrácení amerického volebního systému a zneužití institucí cizí mocností. Zbabělost, stranická předpojatost a nedostatek patriotismu se spojily v jeden celek, aby Kremlu usnadnily jeho úlohu. Pokud jde o Evropu, ponaučení z této tristní záležitosti jsou jasná: Jak je možné od Spojených států očekávat, že dostojí svým závazkům v NATO, když nejsou schopny bránit svoji demokracii ve chvíli nepřátelského útoku, který ani nebyl vojenský?

Americkým případem jsme se zabývali tak dlouho proto, že se Kreml po odstranění americké překážky soustředí na případné nastolení „spřátelených vlád“ v evropských zemích, to znamená, přeložíme-li si pojem, jenž má svůj původ u Stalina, nastolení vlád, za jejichž nitky se bude tahat v Moskvě. V roce 2017 se Putin soustředí na volby v Nizozemsku, Itálii, ve Francii a v Německu, aby dopomohl k moci proruským

suverenistům, kteří pohřbí Evropskou unii nebo z ní učiní strukturu zapojitelnou do Eurasijské hospodářské unie. Máme-li věřit Juriji Krupnovovi, předsedovi Hnutí za rozvoj blízkého Kremlu, Putin chce mnohem více než obnovu Sovětského svazu: „v jeho plánu je sjednocení celého kontinentu“.³⁰

V Itálii se důležitým zprostředkovatelem kremelské propagandy v Evropě stalo Hnutí pěti hvězd Beppeho Grilla. Právě ono ve velkém zásobuje sociální síť falešnými zprávami.³¹ Podle Bruna Kahla, šéfa Německé tajné služby (BND), je Rusko připraveno bombardovat Německo dezinformacemi v rytmu připomínajícím loňský podzim v USA.³² Kreml se pokouší zmobilizovat Němce narodivší se v Rusku a žijící v Německu s cílem způsobit pád Angely Merkelové: „Němci z Ruska usazení v Německu se odmítají učit německy [...], otvírají ruské školy. Pro německou vládu a samosprávu už představují problém, protože se namísto asimilace stávají lobbisty Ruska.“³³ Pokud jde o Francii, *Russia Today* právě začala vytvářet frankofonní kanál. V tomto období tučných krav Kreml na vytvoření kanálu uvolnil 1,22 miliardy, což jen dokazuje, jak důležitý je v jeho očích výsledek francouzských voleb.

Máme dojem, že hrozba představovaná Putinovým Ruskem je v Evropě podceňována proto, že množství Evropanů nevidí na „finlandizaci“ svých zemí, jinými slovy v předání kontroly nad vlastní zahraniční politikou Moskvě, nic nepatřičného. Smýšlejí tak v dobré víře, že se Kreml s tímto nastavením vztahů spokojí. Poučení z dějin a pochopení podstaty putinovského Ruska tento jejich optimismus poněkud mírní. Nezapomínejme, že Moskva chce zpochybnit právě západní svobody. Pokud jde o Ukrajinu, nechává se už slyšet, že finlandizaci bude považovat za nedostatečnou. „Je třeba navrátit moc lidu,“ prohlásil Sergej Markov, expert blízky Kremlu, a bez obalu dodal, že nějaká ruská dohoda se Spojenými státy je možná pouze tehdy, bude-li vláda v Kyjevě svržena.³⁴ Země západní Evropy ovládané „Putinovými přáteli“ nepochodí o nic lépe: Kreml hodlá dostat tyto státy pod svoji nadvládu, a to nevratným způsobem. Chce je mít pod kontrolou.

Co dělat?

Není jisté, jestli bude rok 2017 pro Putina stejně příznivý jako rok 2016. Úspěchy z roku 2016 se vysvětlují především slepotou vůči ruským piklům a machinacím. Část západního mínění je dnes již vyburcovaná. Moskva už nebude moci lákat sametovým hláskem jako doposavad. Především je třeba rozebrat ruskou propagandu a vysvětlovat její lži.

Jádro úspěšnosti této propagandy v západní Evropě vyplývá z faktu, že se Rusku podařilo pasovat se do role záštity proti islamismu. Uvěřit této propagandě znamená přehlédnout fakt, že podle doktríny eurasianismu, již se Kreml inspiruje, existuje mezi pravoslávím a islámem, dvěma náboženstvími stavějícími se proti západnímu křesťanství, hluboká spřízněnost. Jeden z teoretiků eurasianismu Alexandr Dugin v roce 2001 vyslovil přání, aby vznikla „islamo-ruská aliance“, a Moskvě doporučoval „koordinovat strategii vůči různým směrům islámu se zaměřením na šíitismus, sufismus a fundamentalismus tradičního typu, kontinentální a protizápadní“.³⁵ A zcela nedávno, 26. a 27. září 2016, se při desátém zasedání Rusko-íránské komise pro dialog mezi pravoslávím a islámem, konaném v Moskvě, účastníci shodli na odmítavém stanovisku vůči jakémukoli „ukládání zavádění laické morálky a souvisejících typů chování i přímému podněcování stoupenců tradiční morálky k tomu, aby ji opustili“. Pravoslavní a muslimové kladli důraz na „společenství hodnot v morální rovině“, které obě země sdílejí.³⁶ Maxim Ševčenko, jeden z novinářů blízkých Kremlu, člen Prezidentské rady a Občanské komory, považoval v roce 2012 za neodmyslitelnou „strategickou alianci pravoslaví a islámu v boji proti Západu“. Přitom zdůraznil, že „je třeba muslimům a pravoslavným vysvětlit, kdo je jejich společným nepřítelem. Jejich nepřítelem je liberální Západ“.³⁷

Připomeňme si také, že Putinova „tvrdá ruka“ v Česku, Ramzan Kadyrov, zavedl v této republice právo *šarija*, že se v Dagestánu praktikuje obřízka malých dívek, kterou obhajoval renomovaný severokavkazský imám (letos v březnu vyznamenaný Putinem), „aby se ženy staly klidnými a my tak zemi uchránili před neřestí“. Tváří v tvář skandálu vyvolanému těmito

prohlášeními přispěchal bývalý mluvčí Ruské pravoslavné církve Vsevolod Čaplin imámovi na pomoc a odsoudil „vřeštění feministek“, odvolává se na právo muslimů „podřídít se vlastním tradicím“.³⁸ A konečně také nezapomínejme, že Putin v září 2012 v Moskvě slavnostně zahájil provoz největší mešity v Evropě a velebil „humanistické“ hodnoty islámu.³⁹ Ruský prezident, jenž u jiných nepřestává kritizovat „politickou korektnost“, potom 24. prosince 2016 na tiskové konferenci zdůraznil, že není nutné „kategoricky“ spojovat islám a terorismus.⁴⁰

Líčení Ruska jakožto vtělení „tradičních hodnot“ nebo bašty křesťanství vyplývá rovněž z iluze. Dokažují to výzkumy. Jistě, 74 % Rusů o sobě tvrdí, že jsou pravoslavní, ale 61 % jich o Boží existenci pochybuje, nebo ji dokonce popírají. 61 % ruských pravoslavných nikdy neotevřelo Bibli.⁴¹ Třetina Rusů nedokáže uvést žádné z deseti přikázání.⁴² A co se týče „tradičních hodnot“, ty se nedají nadekretovat. Země, která si z nich učiní svůj slogan, se odsuzuje k tartuffovskému pokrytectví. Ani tady na tom není Rusko tak dobře, aby někoho mohlo poučovat, protože je například známo, že 54 % dětí v této zemi vyrůstá bez otce,⁴³ že zde žije 1,3 milionu HIV pozitivních a že pouze 30 % z nich je v péči lékařů.⁴⁴ Odvolávání se na „tradiční hodnoty“ slouží mimo jiné i k odůvodňování tmářských praktik: například zákon z července 2016 zakazující tělesné tresty byl kritizován Patriarchátem pravoslavné církve, který v něm spatřuje útok proti rodině podnícený Západem.⁴⁵ Poslanci Dumy se už dvakrát pokoušeli dekriminalizovat domácí násilí. Přitom více než 12 000 žen v Rusku každoročně umírá na následky zranění způsobených jejich partnery, 36 000 žen doma denně zakouší bití.⁴⁶ Domácímu násilí jsou vystaveny více než dva miliony dětí, 2 000 jich spáchá sebevraždu, aby uniklo před ranami.⁴⁷ Nová dětská ombudsmanka Anna Kuzněcovová věří v „telegonii“, což je doktrína, podle níž se děloha ženy rozpomíná na všechny sexuální partnery, a děti tak mohou zdědit rysy všech dosavadních matčiných milenců. Kuzněcovová v roce 2009 v jednom z rozhovorů prohlásila: „Opíráme se o relativně novou vědu zvanou telegonie, a můžeme proto tvrdit, že děložní buňky ženy jsou vybaveny tak, že si pamatují informační vlny. Tyto

buňky si pamatují vše, co se jim přihodilo. Pokud má žena hodně partnerů, existuje velká pravděpodobnost, že bude mít vzhledem k promíchání informací slabé dítě. To má svůj dopad na morální základy plodu.“⁴⁸

Třetí iluze se týká domnělé efektivity Putinovy politiky. Je jasné, že přináší výsledky. Ale v čem a na čem tato efektivita spočívá? A proč liberální demokracie předvádějí takovou neschopnost? Politika Kremlu funguje, protože je destruktivní. Je snadné stavět národy proti jejich elitám, štvát jeden národ proti druhému apelováním na jejich egoismus, zasévat sémě sváru, pomluv, zastrašovat, podplácet, ničit někomu reputaci nebo jej diskreditovat. V Sýrii se Rusko ukazuje jako efektivní (v krátkém časovém termínu), neboť namísto toho, aby se snažilo smířit zneprátené skupiny a usilovalo o nastolení určitého *modu vivendi*, jak to dělá Západ, vybralo si jednu ze soupeřících stran a té poskytuje prostředky k likvidaci protivníků. Kromě toho se Putin nebojí zahrávat si s ohněm. Rusko se patrně za každou cenu snaží rozdmýchat čínsko-americký konflikt v Tichomoří. V polovině září 2016 uspořádali Rusové a Číňané společné manévry v Čínském moři. Cílem byl nácvik obsazení ostrova.⁴⁹ Je těžké si tuto ruskou účast vysvětlit jinak než jako povzbuzování válečných choutek Pekingu. Představme si, že všechny země budou následovat ruský příklad a začnou si porcovat své sousedy, že je budou nutit zpívat podle vlastních not tím, že jim odmítnou dodávat plyn, že budou vojensky zasahovat na jejich území a tvrdit, že jde o dovolenkový výlet, že budou rušit dohody, jakmile pro ně přestanou být výhodné, že se nezastaví před opakovaným nukleárním vydíráním nebo před prodlužováním všech špatně uhašených konfliktů. Všichni obdivovatelé „velkého návratu Ruska na mezinárodní scénu“ by o tom měli přemýšlet.

Doufejme, že zkušenost Spojených států Evropany v následujících měsících probudí a udrží je v bdělém stavu. Stále ještě záleží na nás, zůstane-li Evropa pro ostatní svět přitažlivá, místo aby se vzdala a v souladu s přáním strategiů v Kremlu se smířila s tím, že „geopoliticky zaujímá místo, které jí přísluší a které jí určila příroda: být malým poloostrovem, přívěškem Velké Eurasie“.⁵⁰

Poznámky:

- ¹ Citace v mottu pokud jde o Nikonova: <http://ej.ru/?a=note&id=30534> et, pokud jde o Žirinovského: <http://www.kasparov.ru/material.php?id=5862A8A23148E>.
- ² <http://www.kommersant.ru/include/inc-archive/materials/archive-material-newWind.asp?textPath=documents/reforma.html>
- ³ <https://rg.ru/2016/11/24/putin-granica-rossii-nigde-nie-zakan-chivaetsia.html>
- ⁴ <http://argumentua.com/stati/agentura-putina-na-zapade-chast-l-sumaschestvie-ot-lisabona-do-vladivostoka>
- ⁵ V rozhovoru z 23. dubna 2016 vyzval český prezident k integraci ruské a evropské ekonomiky a zdůraznil jejich komplementaritu – Rusko se surovinovými zdroji a Evropa se svými technologiemi.
- ⁶ <https://lenta.ru/news/2015/04/28/naryshkin>
- ⁷ <https://rg.ru/2016/09/07/sergej-naryshkin-proanalizoval-25-let-niuiu-istoru-sng.html>
- ⁸ A. Bovdunov, „Civilizacionnyje razborki“, <http://evrazia.org/article/230>.
- ⁹ *Ibid.*
- ¹⁰ <http://www.kasparov.ru/material.php?id=5881E83355E53>
- ¹¹ https://ria.ru/analytics/20161005/1478493459.html?utm_source=rg&utm_medium=banner&utm_campaign=rian_partners
- ¹² <http://svpressa.ru/politic/article/163353>
- ¹³ <http://www.politico.com/story/2016/12/putin-on-trump-us-democrats-232945>
- ¹⁴ Nebudeme zde brát v úvahu pekelné dílko sestavené Christopherem Steelem, které je považováno za neověřené.
- ¹⁵ <https://www.theguardian.com/us-news/2016/dec/15/czechoslovakia-spied-on-donald-trump-ivana-files>
- ¹⁶ Zejména s automobilovou společností Bayrock, v jejímž čele stojí ka-zašský oligarcha Tefvik Arif. Trump Tower je známa tím, že poskytuje přístřeší četným kmotrům postkomunistického podsvětí. Viz <http://www.the-american-interest.com/2016/12/19/the-curious-world-of-donald-trumps-private-russian-connections/>.
- ¹⁷ Jiný v Moskvě oblíbený americký oligarcha: jde o Rexe Tillersona, šéfa ropného koncernu ExxonMobil, kterého Putin v roce 2012 vyznamenal Řádem přátelství. Tillerson dokázal odpovědět na očekávání Kremlu a uzavřel velkou smlouvu s Ruskem po anexi Krymu. Dnes jej Trump pověřil vedením ministerstva zahraničí. <http://www.politico.com/story/2016/12/rex-tillerson-state-lawmakers-232468>.
- ¹⁸ <http://www.nytimes.com/2016/12/13/us/politics/russia-kack-election-dnc.html>
- ¹⁹ <http://www.nytimes.com/2016/12/13/us/politics/russia-hack-election-dnc.html>
- ²⁰ <http://www.nytimes.com/2016/12/13/us/politics/russia-hack-election-dnc.html>
- ²¹ <http://www.thedailybeast.com/articles/2016/12/11/obama-and-congres-knew-about-russian-hacking-and-they-did-nothing.html>
- ²² <https://jamestown.org/program/-russia-returning-concept-mass-mobilization/>
- ²³ Zákon Magnického (2012) předpokládal finanční sankce a odmítání viz ruským úředníkům podezřelým z účasti na zavraždění advokáta Sergeje Magnického, který se stal symbolem boje proti korupci, v roce 2009.
- ²⁴ <http://graniru.org/Society/Media/Television/m.255090.html>

- ²⁵ <http://www.kasparov.ru/material.php?id=57F51EFA1EB78>
- ²⁶ https://www.gazeta.ru/social/news/2016/10/10/n_9202727.shtml
- ²⁷ <http://www.ej.ru/?a=note&id=30275>
- ²⁸ <http://www.rosbalt.ru/russia/2016/12/16/trump-in-the-white-house-and-russia-s-neighbors-back-in-the-ussr.html>
- ²⁹ nvo.ng.ru/realty/2016-12-02/1_928_europe.html
- ³⁰ <http://www.thedailybeast.com/articles/2016/12/16/trump-in-the-white-house-and-russia-s-neighbors-back-in-t-ussr.html>
- ³¹ https://www.buzzfeed.com/albertonardelli/Italys-most-popular-political-party-is-leading-europe-in-fak?utm_term=.ywOmvpG0x#.aiNqpMoVE
- ³² <http://www.smh.com.au/world/russian-hackers-are-pelting-germany-with-disinformation-say-s-bnd-spy-chief-20161129-gt0d9dk.html>
- ³³ <http://svpressa.ru/society/article/156638>
- ³⁴ <http://politobzor.net/show-115000-ssha-gotovy-uyti-s-ukrainy-na-nepriemlych-dlya-rossii-usloviah.html>
- ³⁵ <http://www.aretu.ru/article/606>
- ³⁶ <http://www.la-croix.com/Urbi-et-Orbi/Monde/Un-axe-Russie-Iran-contre-l-imposition-de-normes-laiques-2016-10-06-1200794354>
- ³⁷ <http://www.galgai.com/forum/archive/index.php/t-707.html>
- ³⁸ Čaplin nicméně uznal, že tato operace není nutná u pravoslavných žen, neboť „ony se vystříhají smilstva“. <http://europe.newsweek.com/russian-orthodox-archpriest-opposes-ban-female-genital-mutilation-490394?rm%eu>
- ³⁹ <http://www.lefigaro.fr/flash-actu/2015/09/23/97001-20150923FILWWW00303-poutine-inaugure-la-nouvelle-grande-mosquee-de-moscou.php>
- ⁴⁰ <http://clasic.newsru.com/religy23dec2016/vsueislam.html>
- ⁴¹ <http://www.pravda.ru/faith/religions/orthodoxy/19-12-2012/1139329-levada-opros-O/> Výzkum probíhal v roce 2012.
- ⁴² <http://evangelie.ru/forum/144583.html>
- ⁴³ https://gazeta.ru/comments/2016/12/13/_a_10424315.shtml#page1
- ⁴⁴ <http://www.mk.ru/social/201612/19/dremuchest-v-golovakh-porozhdaet-epideiyu.spida.html>
- ⁴⁵ <http://pravmir.ru/mizulina-vnesla-v-gosdumu-popravki-ob-udalenii-iz-uk-stati-o-semeinyih-poboyah/>
- ⁴⁶ <https://rg.ru/2012/10/23/nasilie/html>
- ⁴⁷ <http://www.pravda.ru/accidens/factor/crimes/22/01/2014/1188921-debosh-0/>
- ⁴⁸ <https://themoscowtimes.com/news/russias-new-children-right-official-thinks-your-uterus-can-remember-past-partners-55290>
- ⁴⁹ [http://www.thewashingtontimes.com/news/2016\(sep/12/china-russia-practice-taking-souzh-china-sea-slan/](http://www.thewashingtontimes.com/news/2016(sep/12/china-russia-practice-taking-souzh-china-sea-slan/)
- ⁵⁰ <https://regnum.ru/news/poli/2214095.html>

Commentaire, č. 157, jaro 2017, s. 151–160. Z francouzštiny přeložil Josef Mlejnek.

Françoise Thomová (1951) je profesorkou současných dějin na pařížské Sorbonně. Je uznávanou znalkyní ruských politických dějin i politické současnosti.

Petrkovské souznění Jiřího Škocha a Bohuslava Reynka

V prostorách Muzea fotografie a moderních obrazových médií v Jindřichově Hradci byla v dubnu zahájena retrospektivní výstava píseckého fotografa Jiřího Škocha, jež představuje průřez jeho fotografickým dílem, doplněná fotografickým experimentem cliché-verre petrkovského básníka a grafika Bohuslava Reynka. Při příležitosti této unikátní výstavy, kterou bude možné navštívit až do konce roku, přinášíme několik textů přibližujících oba autory i jejich dílo.

JIŘÍ ŠKOC se narodil 24. dubna 1938 v Písku. Po ukončení obecné školy a měšťanky nastoupil v roce 1953 ke studiu fotografie na Průmyslové škole grafické v Praze u profesora Rudolfa Skopce, které ukončil v roce 1957. Po ukončení studia a absolvování vojenské služby v roce 1959 pracoval jako fotograf v Archeologickém ústavu Československé akademie věd v Praze. Spolupracoval s Československým spisovatelem a s edicí Klub přátel poezie. Setkání s grafikem a básníkem Bohuslavem Reynkem v roce 1963 představuje začátek jejich dlouholetého přátelství. Od roku 1964 pracoval jako nezávislý výtvarný fotograf, vytvářel první fotomontáže a začal pracovat na cyklu *Pohádky*. V roce 1965 odjel na pozvání archeologa profesora Wolfganga Dehna do západního Německa, kde se seznámil s Otto Steinertem, jenž mu umožnil měsíční studijní pobyt na Volkwangschule Essen. Od roku 1967 do roku 1973 vyučoval fotografii na Střední filmové škole v Čimelicích a studoval sociologii kultury na Filosofické fakultě UK v Praze. V letech 1967 až 1975 vytvořil cyklus fotomontáží *Petrkov Bohuslava Reynka*. V roce 1970 se oženil, za urážku socialismu ve fotografické ročence byl odsouzen na čtyři měsíce podmíněně. V letech 1971 až 1973 připravoval diplomovou práci na téma „Výzkum fotografických autorů“ a od roku 1973 do roku 1991 vyučoval fotografii na Učňovské škole, později na Středním odborném učilišti v Praze. Od roku 1991 pracoval jako sociolog v České televizi. V roce 2004 odešel do důchodu a vrá-

Jiří Škoch s kočkou Meggie O'Connell, Písek, 19. 7. 2009.

til se do Písku, do rodného domu „U Škochů“, kde žije jako šťastný a spokojený důchodce. V roce 2008 natočil režisér Petr Skala o jeho životě a díle krátký film, který je součástí výstavy.

Jiří Škoch pracuje formou fotomontáže, překrýváním dvou nebo více negativů, čímž dosahuje značné surreálnosti a poetiky. Svým postupem se do značné míry vrací k původním kořenům fotografie, kdy samotné dílo vzniká až jeho vyvoláním. S tvorbou Jiřího Škocha měla veřejnost příležitost se seznámit na mnoha výstavách. Ta úplně první se konala v roce 1962 v píseckém muzeu, další pak v Ústí nad Labem, Mostě, Pardubicích, Praze, Českých Budějovicích a znovu několikrát v Písku. Vystavoval i v zahraničí, například v Paříži, Berlíně a Budapešti, na dalších výstavách se podílel s domácími i zahraničními umělci.

BOHUSLAV REYNEK se narodil 31. května 1892 v Petrkově u Německého (Havlíčкова) Brodu. Stal se uznávaným českým básníkem, překladatelem a grafikem. Vytvořil velké množství kreseb, suchých jehel s monotypem, leptů a clichés-verre. Vydal celou řadu osobitých básnických sbírek – *Rybí šupiny*, *Smutek země*, *Had na sněhu*, *Rty a zuby*, *Setba samoty*, *Pieta*, *Podzimní motýli*, *Mráz v okně*, *Sníh na zápraží*, *Odlet vlaštovek*. Z jeho tvorby je patrná křesťanská spiritualita, pokorná láska k Bohu, životu a ke všemu, co žije a trpí. S manželkou, francouzskou básnířkou Suzanne Renaudovou, měl syna Daniela a Jiřího. Většinu života pobýval v rodném Petrkově, kde 28. září 1971 zemřel.

Všechna (zhruba 30) clichés-verre Bohuslava Reynka, vznikla v roce 1952 na skleněných deskách velikosti 18×24 cm ve spolupráci se synem Danielem. Námětově se jejich motivy nikterak neliší od Reynkovy tehdejší grafické tvorby. Polovinu z nich tvoří biblické motivy, polovinu přírodní scénérie, jeden *Autoportrét* a *Don Quijote u větrných mlýnů*.

František Nárovec, kurátor výstavy

Pan Reynek v zahradě, Petrkov, srpen 1971.

JIŘÍ ŠKOCHE / fotografie

BOHUSLAV REYNEK / cliché-verre

22. dubna – 30. prosince 2017

Muzeum fotografie a moderních obrazových médií
Kostelní 20/1 – jezuitská kolej, Jindřichův Hradec

Na výstavě jsou vystaveny reprodukce originálů
ze sbírky Nadace Reynek s laskavým svolením vnučky
Bohuslava Reynka Veroniky Reynkové.

TĚSNĚ PŘEDJUBILEJNÍ VÝSTAVA JIŘÍHO ŠKOCHA

JIŘÍ ŠERÝCH

Sály bývalé jezuitské koleje v Jindřichově Hradci, v nichž se dnes nalézají jedna z mála specializovaných galerií u nás, zaměřených na fotografii a obrazová média, jsou tím nejpříhodnějším prostorem, v němž fotograf Jiří Škoch (*1938) od 21. dubna do prosince 2017 těsně před svou osmdesátkou resumuje své fotografické dílo. Absolvent fotografické speciálky Průmyslové školy grafické sem zahrnul už fotografie své první výstavy, uspořádané v rodném Písku v roce 1962, kde uplatňoval v portrétu, figuře, aktu i městské krajině nejrůznější tvárné fotochemické techniky, jako byla solarizace, vybělování pozitivů atd.

Už v téhle časné písecké výstavě s velkoformátovými obrazy, se svými hladkými a elegantními tvary pečlivě rozvrženými v ploše, se příslušník mladé, na-

Jiří Škoch: Ruce, 1970, fotomontáž.

stupující generace snažil co nejvíc distancovat od primitivních doktrín tehdy vládnoucího socialistického realismu, jemuž se právě fotografie díky své technické povaze nesnadno vyhýbala, chtěla-li hledat nové cesty. Tyto časné počátky jsou v Jindřichově Hradci zastoupeny jen náznakově proti Škochově nejpříznačnějšímu vyjadřovacímu prostředku, jež si fotograf objevil stále ještě v počátcích šedesátých let a který mu z dusné socialistické atmosféry dovolil uniknout k obdobné metodě, jakou byla už u předválečných surrealistů koláž se zdroji nové poetiky a nespoutané fantazie.

Žánr, který si pro svou novou řeč zvolil, měl původně opanovat žánr pohádky, ale u toho Škoch setrval jen několika motivy, jakými byly zlá královna, hlava rytíře či rozežehného, štětinatého skřeta. Tento zúžený scénář mu však dlouho nevydržel a nabral výšku k obecnějším krajinám, jimž arci nechyběl drsný důraz a dramatickost, do svých kompozic častěji zapojuje motiv lidského oka. Pro dominující nápad si autor většinou vypracovával speciální fotografii, ale víc než často sahal do negativů nashromážděných ve svém mladém životě cestou. Byly to různé struktury omítek, pískovcových povrchů, popraskaného dřeva, silniční dlažba, hladiny rybníků, siluety starých domů, rozsvícená okna, drsné kmeny stromů, hrubé kamenné zdivo, skalky a skály, nebeská šíření, vyceněné lidské čelisti. Napojením dvou či více negativů do jednoho dominantního vznikaly zcela nové obrazy, splývající začasť do překvapivě odlišné roviny myšlení.

A bylo to stále ještě před polovinou šedesátých let, kdy Škoch spolu s několika přáteli objevil Reynkův Petrkov. Ten mu dosavadní obrazivost obohatil dalšími speciálními náměty posbíranými na tomto místě: několik iluzivních portrétů Bohuslava Reynka, jeho sepjaté ruce s kapkami rosy, železnák na proslulých kuchyňských kamnech, básníkův altán, hejno hus plujících na rybníku pod statkem, postavy u ohně na noc čarodějnic, když tam Škoch náhodou zavítal, petrkovská kotata a ovce, to všechno ovšem zapojeno do vyzrálých montážních složek lyrického dosahu. Přes cílevědomou komunistickou izolaci básníka byl soubor pohlednic *Petrkova* vydán díky křesťanskému nakladatelství Kalich kolem poloviny šedesátých let. Fotograf František Nárovec, sestavovatel Škochovy jubilejní výstavy,

Jiří Škoch před zvětšeninou své fotografické montáže, foto František Nárovec.

se značnou zkušeností z bohaté výstavní produkce ve vlastní českobudějovické galerii, přišel na nápad v jednom ze sálů jindřichohradecké galerie postavit do protějškové konfrontace Škochův *Petrkov* se dvěma desítkami Reynkových clichés-verre, jimiž si básník a grafik za pomoci syna Daniela v roce 1952 zaexperimentoval s touto dávnou Corotovou technikou, zapojující do umění tehdy nový fotografický vynález.

Jiří Škoch měl v šedesátých letech, kdy se fotomontážní technika u nás vynořila, jediného velmi vážného konkurenta, kterým byl Jan Šplíchal (*1929), jehož tvůrčí profil byl ovšem výrazně odlišný. Šplíchal v průběhu let proti Škochově námětové „anarchii“ uměl systematicky sdružovat své vynikající obrazy do námětových a ideových cyklů. Druhou odlišností byla Šplíchalova lyrická a duchovní vážnost proti Škochovým metaforickým šklebům a sarkastickým až cynickým nadsázkám, přeskakujícím bez zaváhání z jednoho tématu na druhé. Ale zdá se, že z odlišností byla nejvýraznější ta, že Jan Šplíchal – dokonce i se zahrnutím moderní digitální techniky, do níž se ve zcela zralém věku báječně přeorientoval – tvoří své mon-

táže dodnes, zatímco Škoch setrval u svého starého náročného černobílého negativního montážního procesu. Nejen to: na jindřichohradecké výstavě si uvědomíme, že v podstatě celé fotografovo dílo se odehrálo v čase rozjitřené mladosti dvacítky, maximálně třicítky, zatímco jeho další věk této významné tvůrčí éře přímo hříšně a nelítostně zamával a přestoupil do značně odlišných pracovních zápalů a činností...

Přesto má Nárovcova vzorově zkoncipovaná procházka Škochovým dílem, rozloženým do několika sálů jindřichohradeckého muzea fotografie, ucelený dopad, jako by fotografovo úsilí nebylo jenom překvapivě krátkou deseti či patnáctiletou epizodou, ale jako by velice čerstvé a původní autorské znaky gruntovaly v nepřetržité tvorbě celý Škochův život. Tato skutečnost jeho profil, jímž se stačil nesmazatelně zapsat do specifické sféry české fotografie, nijak nesnižuje, ale naopak povyšuje, neboť právě ono tvůrčí mládí „bláhových snů“ tam zanechalo to nejdůležitější: svůj neotřelý pel.

(Úvodní slovo k výstavě)

CELOŽIVOTNÍ POUŤ ZA FOTOGRAFIEMI

JAROSLAV MED

Nebudu zde laciným způsobem vyzdvihoval Škochovy lidské kvality, snad jen bych chtěl upozornit na jednu neobyčejně závažnou Škochovu vlastnost, která je nejen dokladem jeho lidské charakternosti a opravdovosti, ale má přímou souvislost s jeho uměleckým dílem a habitem. Mám na mysli jeho stálou nepřizpůsobivost všemu, co je a bylo konformní s mocí, čím člověka lákal úspěch či komerce – tomu se Jiří Škoch vždy a za všech okolností vyhýbal, ať už to bylo v období totalitního marasmu či v postkomunistické éře laciných úspěchů. Jiří Škoch jako křesťan od samého počátku své umělecké kariéry vždycky věděl, co se skrývá za kulisami mnoha úspěchů, a nechtěl být tím, kdo svou hřivnu rozmělnil na bezpočet mincí, jimiž se platí za snadnost. Vždycky a stále si trval na svém, vědom si faktu, že jediné takové umění – řečeno šaldovsky –, které zmnožuje život vnímajíc ho jako dar, má smysl a účel. Vždyť díváme-li se na jeho fotografie, uvědomujeme si, že nám jimi tvůrce Škoch proměňuje mnohdy skutečnost v sen a sen se stává skutečností, jíž jsme – což je atributem opravdové umělecké tvorby – nezištně obdarováni.

Hrůza skutečnosti je vizuální, o tom nás dnes a denně přesvědčuje televize. Každým okamžikem jsme atakováni přívalem fotografií, v nichž jako by se koncentrovala bída člověka i světa na útěku před Bohem. Ne tak v případě Škochově – jeho fotografie nejsou a nechtějí být pouhou reprodukcí skutečnosti. Škoch je někdo, kdo stojí na pomezí mezi malířstvím a fotografií, vůbec mu nejde o žánrové výjevy nebo drastické momentkářství, nechce nic komentovat, chce do zobrazované reality promítnout svůj tvůrčí subjekt, chce postihnout svůj sen, své zcela osobité vnímání reality. Hledíme-li pozorně na jeho dílo, musíme konstatovat, že jsou to vlastně malířské projekty uskutečňované fotografickou cestou. A protože se stýká a vnitřně koresponduje s malířstvím současným, je jeho tvůrčí poselství, stejně jako tvůrčí poselství současných výtvarníků, také mnohovýznamové a zapovídá si snadnou doslovnost.

Jiří Škoch: Chagall v Petrkově, 1967, fotomontáž.

Jiří Škoch: Pan Reynek zemřel 28. 9. 1971, 1971, fotomontáž.

O Škochově fotografování bylo už leccos řečeno a napsáno a všichni, kdo jakýmkoli způsobem komentovali jeho dílo, shodně konstatovali, že tvoří často pomocí fotomontáže, jež má blízko k výtvarné a literární koláži. Podstatou koláže je jistě poetický nápad, ale já bych rád dodal v kolářovských intencích, že je i jistým synonymem tvůrčí svobody, která nechce být ohraničována přísnou kauzalitou jevů a věcí. Letmý

pohled na některé ze Škochoých koláží či fotomontáží by nás mohl zavést až k pojmu surrealismus, ale toto srovnání by bylo zcela povrchní, protože úplně opomíjí základní konstanty Škochova vnitřního světa. Jistou podstatou fotomontáže, stejně jako je tomu i v tvorbě surrealistů, je nesouvztažnost tematicko-motivních rovin. Ale, a zde jsme u jádra problému: není nesouvztažnost také velmi často postupem pohádkářské fantazie, v níž se mnohdy prolíná viditelné s neviditelným ve zcela realistických kulisách? Navzdory pohádkové fantastičnosti však vládne v pohádkách pevný mravní řád a zákonitost, jimiž je vymezován jejich svět, a tím jsme na hony vzdáleni surrealismu s jeho mravní nezávažností, která se mylně vydává za svobodu. Stejně jako pohádkáři všech dob a národů i Škoch miluje tajemství jako základní fenomén každého překvapení – ať už je to tajemství prázdných ploch, jejichž struktura nám vnuká představu o nepřeborné jsoucnosti hmotného, nebo tajemství přírodních tvarů a torz. Proč by nad Putimí nemohlo zářit nebe jako louka plná pampelišek, když jsou pampelišky i hvězdy součástí jediného stvořitelského záměru? Chápeme-li takto Škochovu imaginaci, dělí nás už jen krůček od pochopení Škochova neokázalého, ale o to hlubšího křesťanského vnímání světa, v němž jsou věci ve Stvořitelově dlani míseny a přetřásány jakoby s láskyplným humorem, který nechává stromy vyrůstat v okapních rourách a nebe zrcadlit v kalužích. Ano, veškeré fantaskní nesouvztažno Škochoých fotomontáží či citlivým okem ozářený písečný detail jsou, ať chceme či nechceme, chválou stvoření, v němž dostává smysl každá realita, jíž budujeme mýtus našeho domova na této zemi.

O příteli Jiřím Škochovi by se dalo mluvit ještě dlouho, ocenit jeho úžas i souznění s dílem Bohuslava Reynka, jehož Petrkov Škocho doslova fascinoval, ale to už by byly jen detaily na jeho celoživotní pouti za fotografiemi, jimiž chtěl a chce zmnožit náš život a připomenout krásu každého okamžiku v proudu pomíjivosti.

A za každý takový okamžik, zachycený citlivým okem Škochova fotografického aparátu, mu patří náš opravdový a upřímný dík.

(Text k výstavě v Prácheňském muzeu v Písku, 2013)

CLICHÉS-VERRE BOHUSLAVA REYNKA

JOSEF KROUTVOR

Technika cliché-verre, u nás prakticky neznámá a nepěstovaná, vychází z kresby na tmavou skleněnou desku, která se pak promítne na fotografický papír. Vedle kresby či rytí jehlou je možné zasahovat do negativu také prsty, štětcem, tampony a jinými triky, každý dotyk je ovšem nevratný. Výsledek, osvětlený a vyvolaný ve fotokomoře, je překvapením jak pro tvůrce, tak pro diváka. Jako bychom nahlíželi přímo do procesu tvoření na rozhraní světla a tmy; je to hra s čarou, doslova čarování.

Jean-Baptiste-Camille Corot se seznámil s technikou cliché-verre v roce 1853 a věnoval se těmto originálním kontaktům po celý zbytek života. Z následujícího roku je známý ojedinělý pokus Eugène Delacroixe, kresba tygra na lovu. Technika zaujala malíře barbizonské školy, Charlese-Françoise Daubignyho, Théodora Rousseaua a Paula Hueta, ale byla to jen móda s krátkým trváním. Katalog Národní knihovny, připravený pro výstavu v galerii Mansart v roce 1996, se v úvodu zmiňuje o šestašedesáti clichés-verre z Corotovy ruky. Ještě v roce 1874, rok před smrtí, vytvořil Corot sérii šesti clichés-verre. Je zřejmé, že tato technika, pracující s hustou spleť vlasových a pavučinových čar, ho něčím fascinovala. Ne náhodou nazval kurátor výstavy Claude Bouret Corota géniem čáry („le génie du trait“), lehké čáry či spíše nervní črty.

Uvážíme-li, že počátky fotografie se kladou těsně před rok 1840, pak technika cliché-verre představuje skutečně novátorský počín, experiment. Cliché-verre stojí na pomezí grafiky, suché jehly a leptu a prvních fotografických obrazů. Nejde o krok stranou, ale o integrální součást grafické tvorby, která hledala nové, moderní způsoby vyjádření. Proč nepoužít fotografický proces, když láká tajemstvím, objevitelskou magií? Vedle cliché-verre se uvádějí i další experimenty: gravure diaphane a dessin héliographique. Historii clichés-verre zmapovalo několik výstav, výstižný je název té, která se uskutečnila v roce 1980 v detroit-ském Institutu umění: *Cliché-verre: Hand-Drawn*,

Bohuslav Reynek: Veronika, cliché-verre, 1952.

Bohuslav Reynek: Veraikon, cliché-verre, 1952.

Light-Printed. A Survey of the Medium from 1839 to the Present.

Corot vychází z nizozemských krajinářů a čerpá rovněž z rembrandtovského šerosvitu. Někdy bývá považován za předchůdce impresionismu, a cliché-verre to koneckonců zčásti potvrzuje. Čára nesleduje jen obrys, ale načrtává také objem, zároveň stínuje a vykresluje samotný prostor. Reprodukce Corotovy krajiny visela v Reynkově letním altánu. S technikou cliché-verre se Reynek nepochybně seznámil ve Francii a krajinář Corot mu byl v mnoha ohledech blízký. Nevíme, zda Reynek viděl originály, ale mohl vidět alespoň reprodukováná díla. Například v roce 1921 vydal Maurice Le Garrec soubor čtyř desítek clichés-glacé od Corota a barbizonců, portfolio určené především pro bibliofily. V dalším vývoji fotografie cliché-verre mizí, starou kontaktní techniku nahrazují rayogramy a fotogramy.

Reynkovy clichés-verre z počátku padesátých let přebírají tradiční postup, ožívují dávné kouzlo prosvětlených obrazů a vizí. Corot zůstává kdesi daleko, je přítomen jako vzpomínka na Francii, její malíře a básníky. Petrkovská clichés-verre se rodí v nelehké době komunistické krutovlády a jsou naplněna jiným obsahem, tak odlišným od barbizonské idylly. Rok 1952, který datuje Reynkova díla, je také v Petrkově rokem úzkosti, apokalypsy, osamění a poslední biblické naděje. Během léta, s pomocí syna Daniela, který se sám zabývá fotografií, vzniká asi dvacet skleněných desek. Témata známá z grafických listů *Ukřižování*, *Veraikon*, *Korunování trním*, *Golgota*, *Poutníci emauzští* nebo *Veronika* přecházejí do fotografiky. Nalezneme zde ale i *Orání*, sugestivní záznam *Vlaštovky nad vodou* a typický autoportrét s kulatými brýlemi. Mimochodem také Corot zachytil v roce 1858 sám sebe na skleněné desce. Oba autoportréty, Corotův

Bohuslav Reynek: Veronika s Kristem, cliché-verre, 1952.

Bohuslav Reynek: Galilea, cliché-verre, 1952.

i Reynkův, jsou pravděpodobně jedinými díly svého druhu.

Reynkova čára je už na hony vzdálená Corotovu lyrismu, je bližší expresionismu než impresionismu. Let Reynkovy vlašťovky nad vodou je už zcela uvolněnou interpretací čáry, psychickým automatismem, seismografií nitra. Světlo prostupující skleněnou deskou je přece jen jiné než světlo plenéru, je iracionální, dá-li se to tak říci. Zejména prosvětlené biblické scény se mění v mystéria, posvátné události obklopené oblaky světla a svatozáří.

Reynek se synem Danielem prováděli se skleněnou deskou všelijaká kouzla, kladli na ni pavučiny, peří, listí, pokapávali ji voskem. Posypali například desku železnými pilinami a vespod jezdili magnetem, který piliny seskupoval, vytvářel siločáry a nové obrazy. Mimochodem takovými pokusy s pilinami se zabýval

i Vladimír Boudník v rámci takzvané akční grafiky. Reynek po čase techniku cliché-verre opustil, kresba se mu zdála tvrdá, chyběla jí jemnost grafiky.

Clichés-verre se pomalu začleňují do rozsáhlého a dnes už celkem dobře zdokumentovaného grafického díla Bohuslava Reynka. Zaslouženou pozornost vzbudily na velké výstavě v Domě U Kamenného zvonu v Praze na přelomu let 2011 a 2012 a významně doplnily také jedinečnou výstavu Reynkova grafického díla v Národním muzeu v Pekingu v květnu 2012. Bohuslav Reynek byl tradicionalista, ale měl i smysl pro experiment, uměl využívat náhodu. Tak jako si vytvořil vlastní techniku soutisku barevného monotypu s leptem, nebál se ani oprášit a znovu připomenout techniku cliché-verre.

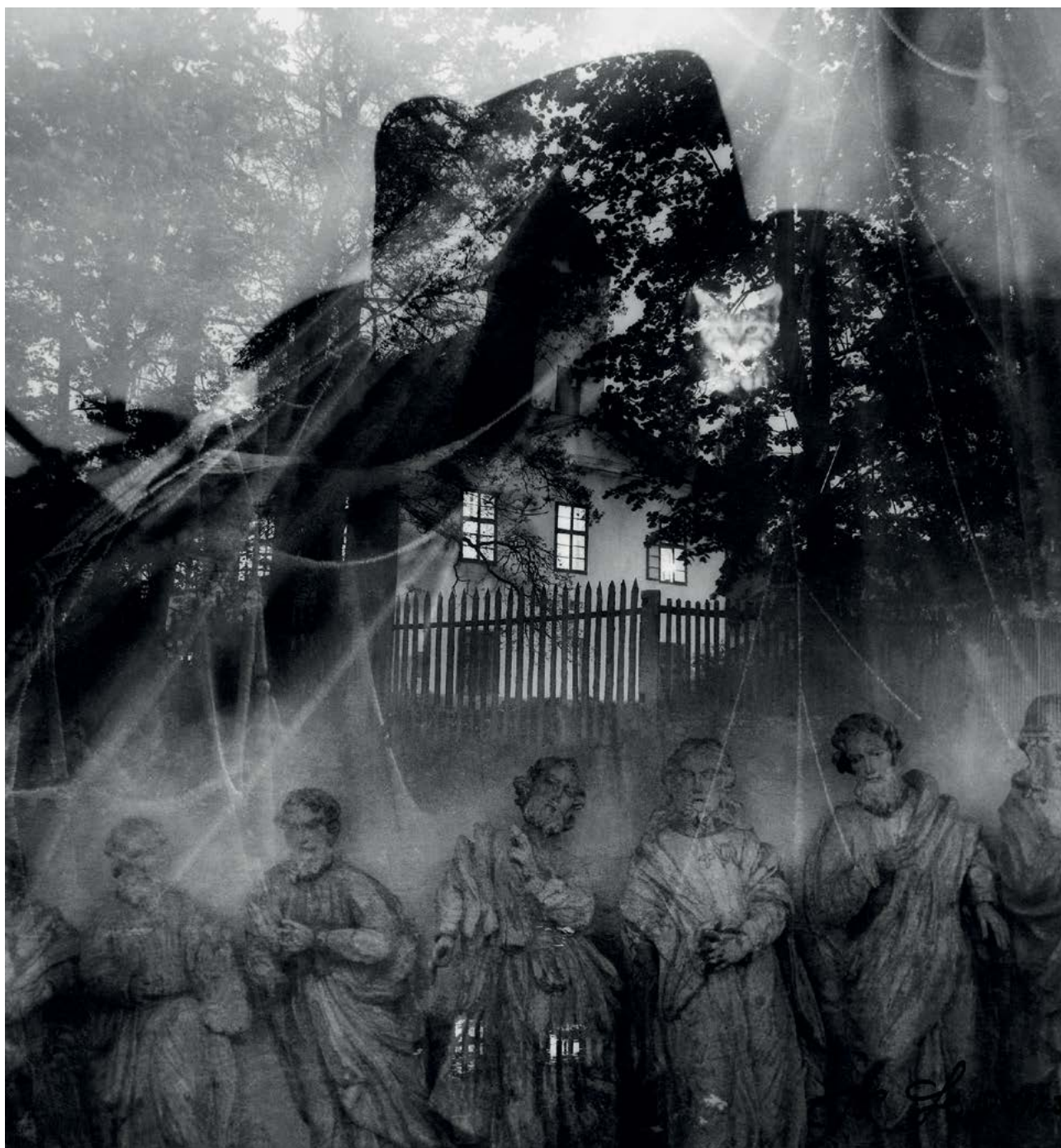
(Z připravované knihy *Archa Petrkov*)

Jiří Škoch: Bohuslav Reynek s volavkou Věry Jirousové, Petrkov 1968

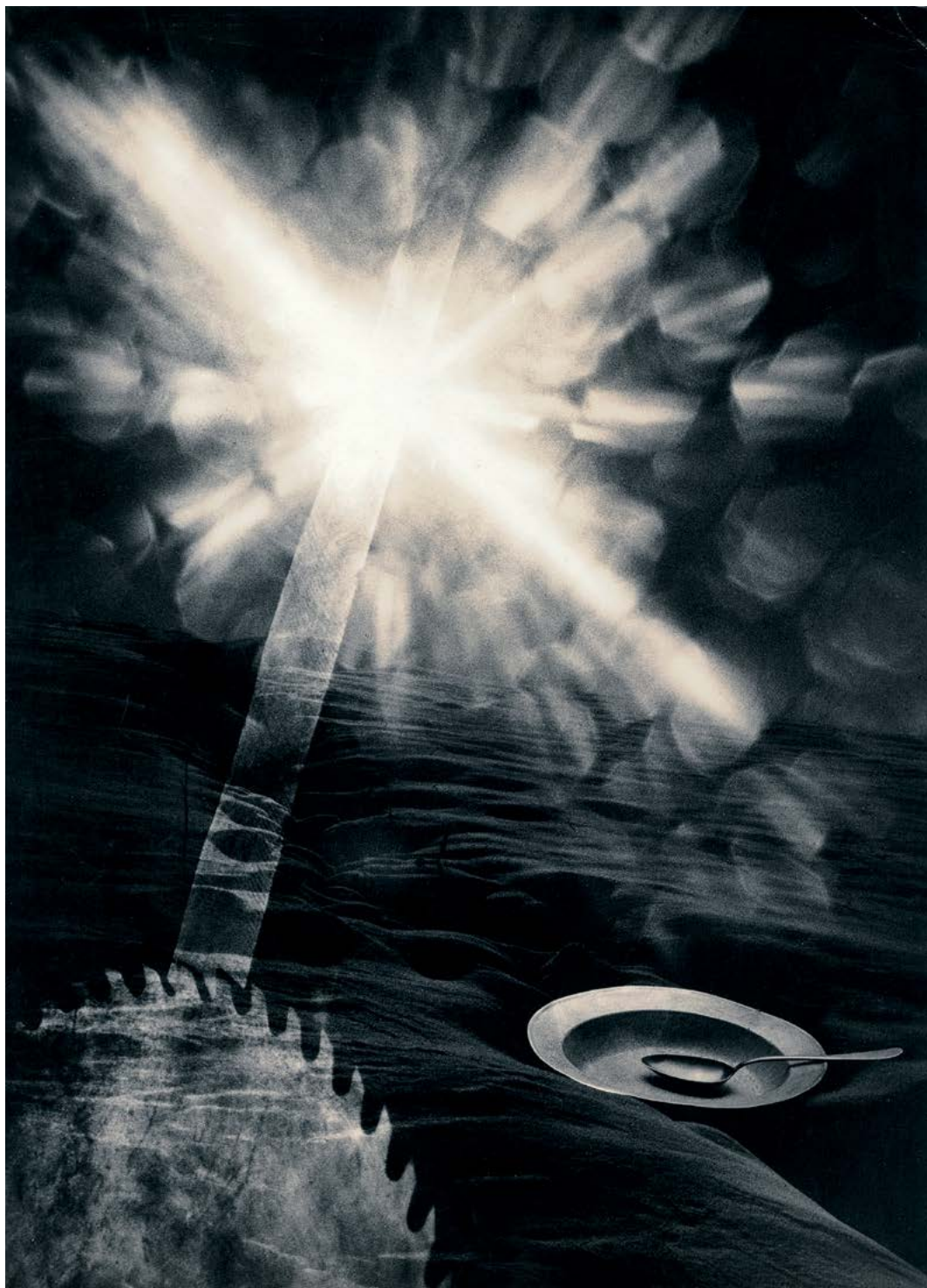
Jiří Škoch: Pan Reynek s ovečkou, 1971, fotomontáž

Jiří Škoch: Klobouk, 1973, fotomontáž

Jiří Škoch: Petrkov – oběťina, 1975, fotomontáž

Jiří Škoch: Spes unica (Létající talíř), 1983, fotomontáž

Jiří Škoch: Ave cruce (Noha), 1982, fotomontáž

Jiří Škoch: Kalvárie, 1986, fotomontáž

Bohuslav Reynek: Korunování trním, 1952, cliché-verre

Petrkov Jiřího Škocha

Rozhovor s fotografem J. Škochem

JOSEF MLEJNEK

S Jiřím Škochem a s jeho ženou Ájou jsem se setkával u Reynků v Petrkově od začátku sedmdesátých let. Když si na podzim roku 1971 bral Daniel Reynek za ženu Květu, rozenou Medovou, nesměl je již za rané normalizace nikde v okolí oddat otec Vít Tajovský, rodinný přítel Reynkových. Sňatek se proto uskutečnil až v Praze, v kostelíku sv. Mikuláše ve Vršovicích: tamní duchovní správce po domluvě s farníky Škochovy protistátní skutek želivského opata „pokryl“. Jiří Škoch na přelomu šedesátých a sedmdesátých let vytvořil svůj cyklus fotomontáží *Petrkov Bohuslava Reynka*, který ještě stihl vydat v Kalichu. „Snažil jsem se vystihnout, co mě v tom místě a prostředí oslovilo duchovně,“ říká o svých montážích v našem rozhovoru. I v sedmdesátých a osmdesátých letech zůstal dům Reynkových místem setkávání nekonformních umělců a vzdělavců, občas přijížděli i příbuzní a známí z Francie. Jiří nebyl mnohomluvný, charakterizovaly jej spíš vtipné glosy nebo komentáře. Petrkov nakonec uhranul i oběma jejich synům, Štěpánu a Ondřejovi, kteří hrají v populární hudební skupině *Chinaski*. Ondřej zhudebnil nejen básně Bohuslava Reynka, ale také verše Suzanne Renaudové v překladu své ženy Alice. Zhruba před deseti lety se Škochovi přestěhovali do Jiřího rodného Písku, kde žijí v domě po jeho rodičích. Dům v ulici Na Bakalářích, hned vedle chrámu Narození Panny Marie, nelze přehlédnout, neboť je opatřen štítem U Škochů. Zde jsme se sešli k rozhovoru: Jiřího odpovědi v závorce doplňují poznámky a připomínky jeho ženy. (jfm)

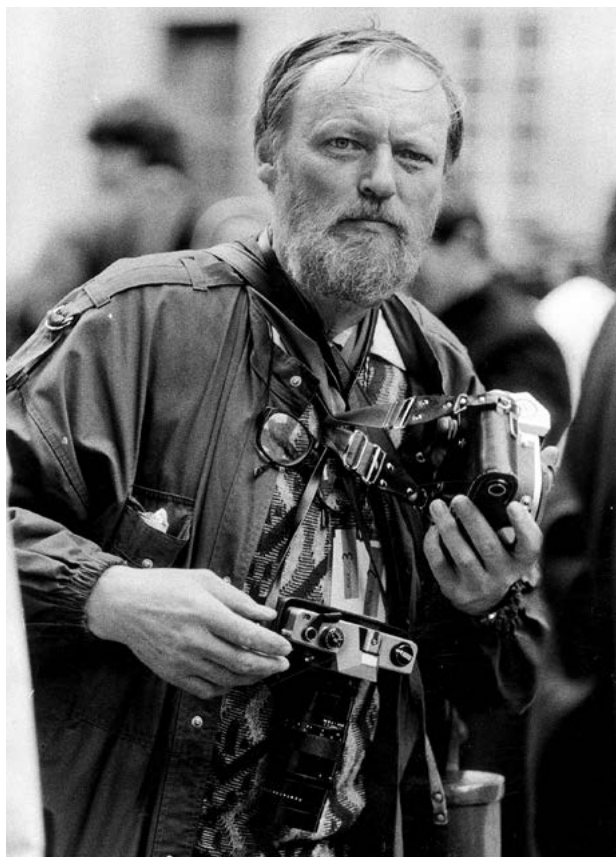
Kudy vedla tvoje cesta k Reynkům do Petrкова?

Vzal mě tam Jirka Šerých – na doporučení svého staršího bratra, malíře Jaroslava. Vyprávěl mi, že nedaleko Havlíčkova Brodu, odkud oba bratři pocházejí, žije zajímavý starý pán, a nabídl mi, že bychom se za ním někdy mohli spolu zajet podívat. Rozjeli jsme se tedy do Petrкова, a když jsme vystoupali po schodech nahoru a vešli do místnosti, skutečně jsem spatřil staršího muže v dost ošuntělém kabátě a vedle něj paní, která válela těsto. To byla paní Reynková, básnička Suzanne Renaudová, která v zástěře vypadala jako vesnická matka, ale když na pana Reynka spustila něco francouzsky, tak mě to naprosto šokovalo, protože najednou to bylo něco úplně jiného, než po příchodu napovídal můj první dojem. Brzy nato jsme začali do Petrкова jezdit častěji, to už bylo s Ájou, mojí dív-

kou a posléze mou ženou. Nakonec jsme tam prakticky zdomácněli.

Syny Daniela a Jiřího jsi poznal později?

Daník jezdil do práce, Jirka byl každý den u prasat, později jsme mu s nimi chodili pomáhat. Jak to bylo poprvé si ale nepamatuji, protože je to už hrozně dávno. (Ája: Když jsme poprvé jeli do Petrкова spolu, paní Renaudová už nežila. Bylo to v neděli, pan Reynek byl doma sám, kluci byli na mši ve Svatém Kříži. Vydali jsme se jim naproti, našli jsme je na hřbitově u hrobu maminky.) Pamatuji si, že se u Reynků šlo nejdříve do kuchyně, návštěvy se ale přijímaly v jídelně, v *salle à manger* neboli salamanžiku. Za jídelnou byl velký modrý pokoj, kde Daník pouštěl muziku, měli skvělé nahrávky klasické hudby. Byla to fantazie.

Portrét Jiřího Škocha, foto Taras Kuščinsky, 1968.

Hrávala paní Renaudová na klavír?

Asi hrávala, ale za nás už ne. Viděl jsem ji jen válet těsto na buchty. (Ája: V modrém pokoji tehdy nikdo nemohl hrát ani přijímat návštěvy, protože když jsme tam přijeli poprvé, byl v něm podobně jako v kuchyni provalený strop podepřený kusem klády. Vzadu měli vlnu od ovcí a padala na ni omítka, všechno se opravilo až později.) Hudba se původně poslouchala v *salle à manger*. Slávek Šerých tenkrát organizoval různé opravy, vše se nakonec podařilo postupně opravit.

Jeho tvrzení o „polorozpadlé tvrzi“ se tedy zakládalo na pravdě.

(Ája: Když nad Petrkovem přelétávaly stíhačky z vojenského letiště v Čáslavi, po vzdušných třescích padaly při vaření kamínky do hrnců. Musela jsem pamatovat na to, aby na všem byly pokličky.) Věra Jirousová

později tuhle romantiku oplakávala. Daník říkal, že by jí přál, aby seděla u těch hrnců a koukala, jak do nich padá kamení. První velký průlom v mínění okolí znamenal patrně film *Jak žije básník*, co udělali Jan Baleka s Josefem Protivou.

Vzpomínám si, že našemu sousedovi v Lípě vadilo, že se před filmováním zimní krajiny za humny neuklidily zrezavělé zemědělské stroje, což podle něj vrhalo špatné světlo na obec i na JZD.

Ale místní ve vesnici nejspíš pochopili, že ti Reynkovi nejsou jen blázni, a začali jim i pomáhat. A Reynkům se také začaly scházet peníze za obrázky a mohli se sami postupně do něčeho pustit.

Pro řadu lidí se stal Petrkov nakonec jakýmsi druhým domovem, u vás to platilo nejméně dvojnásob.

Padli jsme si prakticky hned do oka, Reynkovi měli Áju i mě rádi, vždycky nás vítali, jako kdybychom k nim odjakživa patřili. (Ája: Roztomilé bylo, že pan Reynek byl alergický na modrooké blondáky. Kluci říkali, že nevědí, proč tomu tak je, a bylo jim to trapné. Jednou se v Petrkově objevil Holanďan, fotograf Urs Cluiver, to byl modrooký blondák, a pan Reynek se s ním vůbec nebavil. Neměl Holanďany rád kvůli holandským reformám v církvi.)

Básníka Stankoviče odmítl někdy koncem šedesátých let vůbec přijmout, Nikolaj přitom nebyl ani blondák, ani Holanďan...

(Ája: Jirka jako modrooký blondák bez potíží prošel, takže to nebylo až tak kategorické. Svou roli možná sehrálo i to, že Jirka pomáhal v Petrkově s věcmi, které oni sami dělali neradi. Zabíjel například kohouty.)

Krky holoubatům jsi nekroutil?

Tuhle práci dělal pan Reynek sám, po něm ji převzal mladší syn. Já měl na starost kohouty. V jednom dopise se Jirka Reynek v kočičí řeči ptá, kdy už přijedeme, abychom zas všichni mohli „kapičky krve na Jirkových vousech znamenat“, měli z toho psinu. (Ája: Ale Jirka nebyl jen na hrubé domácí práce, zavedl v celém horním traktu například elektřinu, sekal do zdí a natahoval dráty. Jirka Reynek mu tehdy za jednu z kočiček

napsal: Jezedák stejně furt lítá s baterkama, na cos mu tam ty fagule dělal? A kohouta k hodinám taky udělal Jirka.) Ano, to byla moje práce, dokonce jsem ho vytepával podle živého kohouta na dvoře. Chytil jsem ho a nakreslil si ho na papír a pak jsem ho tepal do plechu, aby byl trojrozměrný. Dodneška se na věži otáčí, je to moje práce, na kterou jsem hrdej. I ložisko jsem pod něj instaloval, aby se lépe točil.

V té době vznikal tvůj petrkovský cyklus koláží?

Vyšel v Kalichu pod názvem *Petrkov Bohuslava Reynka*. Vědomě a záměrně jsem ho nepojal jako ilustrace k Petrkovu, ale snažil jsem se vystihnout atmosféru domu Reynkových, což bylo něco úplně jiného. Jsou tam kočky, kocour Vašek u kamenné prdele, Zaklínání kotěte, jeden obrázek se jmenuje Chagall v Petrkově. Snažil jsem se vystihnout, co mě v tom místě a prostředí oslovilo duchovně.

To už byly koláže?

To už byly jen ty moje montáže. Mimo to jsem dělal i normální fotografie s petrkovskými náměty, ty mám taky někde shromážděné. Ale ten soubor, to byly pouze montáže.

Čím se tvé montáže liší od koláží?

Pojem koláže navozuje něco, co je slepované, francouzské *coller* znamená lepit. Moje fotomontáže vznikaly průnikem několika negativů a někdy i více expozicí na jeden papír.

Odkdy sám sebe vnímáš jako fotografa?

O tom, že se stanu fotografem, bylo v podstatě rozhodnuto ve chvíli, kdy jsem si popletl jméno píseckého okresního církevního tajemníka. On se jmenoval Necuda, a já hledal soudruha Nemravu. Když mě vyrazil, tak jsem se šel přihlásit na grafickou průmyslovku. Dostal jsem se na fotooddělení, kde měli jeden flek volnej.

Z jakého důvodu ses musel vydat za církevním tajemníkem?

Protože jsem chtěl jít na gympl, ale měl jsem to zakázáno, poněvadž jsem pocházel z rodiny cukráře. Po gymplu jsem chtěl studovat teologii.

Jak dopadli rodiče po roce 1948 se živností?

Pochopitelně jim ji zabavili, oba museli jít pracovat do Jitexu. Převzal ji komunál, který ji potom úplně zrušil, tím jsme získali jednu místnost navíc, měli jsme pak místo krámu obývací. To vše v tomto domě, který je mým rodným domem. V posudku o mně navíc napsali, že pocházím z bigotní katolické rodiny, a proto mě ke studiu nedoporučují. Tak jsem šel za církevním tajemníkem, aby mi dal nějaké doporučení, s nímž bych se mohl přes to všechno na gympl dostat. Na průmyslovku mě vzali bez problémů, protože jsem měl na vysvědčení samé jednotky, byl jsem výborný student. Oblíboval jsem tehdy matematiku do té míry, že jsem po škole dokonce chodil do zájmového kroužku mladých matematiků.

A jak ses dostal k vlastnímu fotografování?

Ještě na obecné škole jsme měli pana učitele Manna, z nějž se později stal vyhlášený bolševický inspektor. Při výuce dějepisu jsem mu pokládal nepříjemné otázky. Když vykládal o klášterech a hnusném temnu, ozval jsem se, že nešlo o žádné temno a že jsem se u pana Pekaře dočetl, že kláštery byly centry vzdělanosti a zdrojem osvětlení, literatury a vůbec všeho. Tak mě tenhle pán začal v hodinách dějepisu posílat do laboratoře, abych mu vyvolával filmy. A měl jsem také svůj foťák, dostal jsem ho od jednoho Ukrajince, který ho někde ukradl, když tudy v květnu 1945 táhli rudoarmějci, byl to starý měchový přístroj KODAK. S ním jsem začal fotit.

Zažil jsi konec války tady v Písku?

Mně bylo sedm let a vítali jsme Američany na píseckém náměstí. Pamatuji se, jak přijeli v džípu, naši před nimi položili na zem obraz Adolfa Hitlera, oni vyskákali, smáli se a vzali obraz s tím rámem a trískli s ním, všichni jásali a křičeli hurá. Pak přijeli s tanky, protože Písek byl tehdy obležený Němci, v píseckých horách, a německý velitel města sednul a jel do Prachatic, kde byli Američani, a požádal je, jestli by je nepřijeli odzbrojit. Američani přijeli s jedním džípem, objeli náměstí a vrátili se zpátky. Němci skládali zbraně v místě Na Ptáčkovně, byly tam haldy různých panzerfaustů, pancéřových pěstí. Pak přijeli Američané a obsadili to tady. To bylo 4. května. Museli se ale stáhnout za

demarkační linii, takže nakonec přišli 9. nebo 10. května Rusové. U nás bydleli dva, poručík a kapitán. Kapitán byl inteligent, poručík byl trochu jiný, ukradl kapitánovi tahací harmoniku a ujel s ní, kapitán vyrazil za ním, a ani jeden se pak už nevrátil. Bydleli u nás v baráku a děsně chlastali. A pak tu byl jejich sluha, ten Ukrajinec, co mi tu nechal měchový fotoaparát.

U čeho jsi jako fotograf začínal?

Dělal jsem téměř všechno, hlavně krajiny. Většinou něco, co se nehýbalo, protože můj fotoaparát měl dřevěný měch, což jsem netušil. Když se sklopný měch otevřel, vnikalo tou dírkou světlo a na každém obrázku vznikly bílé ohně. Pořád jsem nevěděl, co s tím.

Nemohlo to vypadat jako tvůrčí záměr?

Ale ano, bylo to tak nějak i zajímavé. Ještě mám ty snímky schované v archívech. Takhle jsem se dostal k fotografování: měl jsem foťák a fotil jsem si. Dělal jsem i portréty. Na Střední průmyslové škole grafické v Praze byl ředitelem Alois Tomasy, přijal mne, protože jsem měl samé jednotky, i když toho pak trochu litoval. Ale vystudoval jsem to.

Proč ředitel litoval?

Vedl jsem i na průmyslovce takové ty nesocialistické řeči, ale nebylo to tak hrozné. Když mi po letech můj bývalý třídní profesor Skopec nabídl, že bych tam mohl také učit, nakonec z učení sešlo, protože mezitím Tomasy zjistil, že jsem byl odsouzen za urážku socialismu. Rozsudek jsem obdržel v roce 1970. Začínala normalizace.

Když jsme se na začátku sedmdesátých let setkali v Petrkově, tak jsi ale někde učil.

V Čimelicích na Střední průmyslové škole filmové. Ta byla dost vyhlášená. Učil jsem tam dva dny v týdnu, dojížděl jsem z Prahy, občas jsem zajel do Písku k rodičům přespat, je to odsud třicet kilometrů. Později se škola přestěhovala do Prahy a nakonec ji zrušili.

Proč ji dali právě do Čimelic?

Poněvadž tam byl zámek, který původně patřil a dnes znovu patří Schwarzenberkům. Učil jsem v zajímavém

Jiří a Ája Škochovi, foto František Nárovec, 2017.

prostředí, vzpomínám si na krásné malované stěny. Tenkrát to bylo normální, že zámků se dělalo všechno možné, ozdravovny a zotavovny. Tohle byl ten lepší případ.

Byli jste u toho, když vznikl film Jak žije básník?

Byli jsme zrovna v Petrkově, když přijeli Baleka s Protivou k Reynkům poprvé. Byl s nimi i fotograf Jaroslav Krejčí, a zřejmě jako první pochopil, že jsou s otázkami úplně mimo. On měl v sobě zvláštní citlivost a odhad pro situaci. (Ája: Jeho fotky z Petrкова jsou mimořádně krásné. Přišel tehdy za námi a řekl, že to asi budou muset zabalit, protože otázky, které na pana Reynka vymyslel především Jan Baleka, nešlo vůbec použít. Oni se ho například zeptali, jestli rád vaří, on jim odpověděl, že ne, a zároveň s tím dodal, že žrát se musí. Pane Reynku, co si myslíte o televizi? – No, víte, že já ani nevím, jak se do toho kouká? Sebrali se a odjeli. Když přijeli podruhé, tak jsme tam zrovna nebyli.)

Ale film nakonec dopadl velice dobře.

Akorát kluci říkali, že tam tatínek byl až moc nepřírozený. Mně to ale nepřírozené nepřišlo.

Nebyl spíš jenom zakřiknutý?

Ostatním to tak nepříjde, ale jím v tom filmu přišel dost nesvůj. Neměl ostatně rád, ani když ho někdo

fotil. (Ája: Úplně poslední fotografie pana Reynka, kterou Jirka udělal před jeho smrtí, vznikla těsně před tím, než ho odvezli do nemocnice. Pan Reynek nechodil do zahrady hlavními dveřmi kvůli nájemníkům. Aby se s nimi nemusel potkat, šel vždycky přes kurník. Já chodila do zahrady většinou taky přes kurník, a když mě tam potkal, vždycky se lekl. Když se v zahradě potkal s Jirkou, nechal se vyfotit sám od sebe, jako kdyby mu řekl: ještě si mě vyfoť, než odejdu. Byla to asi poslední příležitost. Najednou se zastavil a laskavě přikývl. Jinak se focení skutečně vyhýbal a raději vždy někam zmizel. Myslím, že ve filmu o Daníkovi a Jirkovi *Kluci* je Tereza Brázdová trefila věrně, oba jsou v něm zcela přirození.)

To je co říct, protože oni také neměli podobné situace moc rádi.

Přímo fantastickým způsobem patřily k Petrkovu kočky – Vašek byl původně ono roztomilé kotátko na jednom z tvých nejznámějších snímků s panem Reynkem.

Za nás Vašek s oblibou zpíval zvláštní směsku písni začínající popěvkem Svala baba za pvotem a končící začátečními slovy státní hymny. (Ája: To nebylo z neúcty k hymně, ale k situacím, v nichž v té době zaznívala.)

Ale k stáru to byl pěkný kocouří macho. Často jsem od něj slýchal: Heve, Pepku, moc se tady nehoztahuj, jo... Petrkovské kočičí řeči, to byl pojem. (Ája: Jednou jsme zažili nádhernou scénu – Facinka měla kotata umístěná v krabici s nápisem Pilsner Urquell a kluci Reynkovi rozvinuli kolem toho celou historii. Facka se nastěhovala do pivovaru a Václav coby otec všechno komentoval. Nikdy v životě jsme se víc nezasmáli.)

Réza, jiná kočka, byla nezapomenutelná tím, jak si dělala nároky na Jirku.

(Ája: Martínek, to ovšem byla kočička, zase reptal, když nám před odjezdem dávali něco s sebou. I v těch dobách, kdy toho sami neměli moc, jsem často po

návratu do Prahy zjistila, že mám v kapse od bundy stokorunu. Já tehdy měla tři stovky stipendium a Jirka vydělával devět set v Archeologickém ústavu, takže jsme skoro nikdy nevyšli. Někdo ze Slovenska jim vozil slivovici. Paní Reynková si ji ráda kupovala, a když umřela, tak nechtěli odběr stopnout, kupovali to pití dále, ale protože nikdo z nich tvrdý alkohol nepil, tak to rozdávali.) A když jsme dostali s sebou slivovici, Martínek si neodpustil své typické řeči.

Existuje mezi tvými fotomontážemi a Daníkovými fotografickými pracemi příbuznost?

Daník se mi několikrát svěřil, že když viděl moje fotomontáže, napadlo ho dělat je také. (Ája: On se pokud jde o techniku inspiroval Jirkou a ve výtvarnu spíše tatínkem.)

Měli jsme společnou onu techniku montáže. K montáži jsem se dostal proto, že jsem nechtěl jen ofotografovat skutečnost, ale chtěl jsem vytvářet něco nového. Montáž mi poskytovala možnost vytvářet si novou entitu. Daník dělal své montáže ze stejných důvodů, liší se skutečně svým reynkovským obsahovým přístupem.

Jirka Šerých říkal, že Petrkov je v tvé tvorbě uzavřené období, že jsi předtím ani potom nic takového i co do techniky nedělal.

Jistě, bylo to tematicky nebo obsahově uzavřené. Petrkov ve veškeré mé tvorbě skutečně tvoří jednu uzavřenou část. Přesněji, jedinou, která je uzavřená.

Byli jste teď v poslední době v Petrkově?

Od Jirkovy smrti zatím ne. Jsme v kontaktu s Daníkovou dcerou Veronikou, která se stále víc a víc podobá své mamince Květě, kterou jsme měli moc rádi, ale k cestě do Petrкова se neodvažujeme.

Písek, 24. května 2017

Josef Mlejnek, básník, kritik a překladatel.

Válka: zárodečná katastrofa

BEDŘICH LOEWENSTEIN

Česká a německá historická komunita nedávno ztratila svého významného člena, Bedřicha Loewensteina (1929–2017). Jeho život ovlivnila dramata 20. století. Za války byl vyloučen z gymnázia a totálně nasazen, ze studií byl vyloučen pro své názory v roce 1951, v roce 1970 musel opustit Historický ústav ČSAV a čtvrté „vyloučení“ následovalo v roce 1979: přijal nabídku řádné profesury na Svobodné univerzitě v Západním Berlíně. Zde působil až do své emeritace na prestižním Friedrich Meinecke Institut v roce 1994. Oblastí jeho badatelského pole byly především německé a posléze evropské dějiny. Studenti dosud čtou jeho biografii *Otto von Bismarck* (1968), odborníci stále čerpají z jeho studií o fašismu nebo z pozdějšího textu *Der Entwurf der Moderne. Vom Geist der bürgerlichen Gesellschaft und Zivilisation* z roku 1987, který v českém vydání vyšel pod titulem *Projekt moderny. O duchu občanské společnosti a civilizace* (Praha 1995). Za své nejvydařenější dílo Bedřich Loewenstein považoval pětisetstrán-

kovou *Víru v pokrok. Dějiny jedné evropské ideje* (Praha 2009). V CDK vydal soubor esejů *Občanská společnost a její krize* (Brno 2015). Patří k historikům, kteří se nechávají inspirovat jinými vědními obory. Přispíval do filozofických, sociologických a psychologických časopisů, byl jedním z těch, kteří pořádali odborná sympozia s psychologem. A nejen to, byl glosátorem české společnosti a politiky, po roce 1989 často zajížděl do českých zemí na různá vědecká kolokvia a konference.

Několik dní po jeho odchodu vyšly v Nakladatelství Historický ústav jeho poslední texty v rámci publikace *Násilí: jiná moderna* (2017). Jeho dílo a jeho odkaz si tudíž připomínáme otiskem části jeho eseje o první světové válce. Za svolení děkujeme prof. Milanu Hlavačkovi, spoluautorovi tohoto souboru textů. (jh)

V jakém smyslu lze s Kennanem hovořit o „zárodečné katastrofě dvacátého století“? Začnu nenápadným příkladem. Skutečnost miliónových armád a miliónových obětí logicky vytvořila miliónové vojsko žadatelů o státní důchod: stát, který od občanů žádal obět, se stal byrokratickou zaopatřovací instancí pro miliony invalidů a pozůstalých. Pro krytí jejich nároků (a ovšem splácení válečných dluhů) všechny státy, vítězné i poražené, musely nebývale zvyšovat daně – třebaže se tím „leviatan“ sotva stal „dojnou krávou“. Válečný stát, který mobilizoval všechny zdroje a ode všech vymáhal oběti, budil nespelnitelné naděje a nutně naprogramoval poválečné frustrace. S tím souvisí

další (Münklerova) teze, neomezená na Německo: válka nejen zdecimovala a ožebračila střední vrstvy, ale také je zbavila sebedůvěry a v 19. století narostlé kulturní hegemonie. Jistě je třeba uvážit, že tyto vrstvy nebyly nutně nositeli demokracie v klasické podobě a naopak snadno propadaly šovinistickým náladám, snad právě proto propásly příležitost k převzetí politické moci; těžiště se po válce polarizovalo na radikální levicí a stejně antiliberalní pravici.

I v kulturní sféře válečným otřesům spíše odpovídala křečovitá gesta než pokrokařský racionalismus a „šosácká“ touha po bezpečí. Také technika, před válkou zdánlivý garant všeobecného pokroku, před-

vedla svou hroživou, destruktivní stránku průmyslového masového zabíjení; v rozvrácených poměrech se jí chopili odhodlaní extremisté jako nástroje moci nahrazujícího politický dialog a tím konstrukčního principu technokratických, antiliberálních utopií.²

Světová válka znamená podle řady autorů zhroucení „velkolepé stavby civilizace 19. století“, *konec občanského věku*,³ třebaže v odlišném smyslu, než jej čekal revoluční marxismus. I s výsledkem války spokojený Masaryk, který cítil potřebu dát apokalypse pozitivní smysl, dal u vědomí hloubky zlomu svým válečným vzpomínkám titul *Světová revoluce*.⁴ Extremisté zpravidla pohrdali moralizováním, ať už proto, že příčiny války podle nich tkvěly hlouběji, anebo že domnělá krása mašinerie smrti byla jakoby povznesena nad tradiční normy, jak slyšíme u některých avantgardistů, fascinovaných *mezní situací*. „Měšťácký rozum“ byl v očích radikalizovaných současníků diskvalifikován jako vodítko lidského jednání, a z občanského liberalismu, autonomie jednotlivce, právního státu a kalkulací zisku zůstaly namnoze jen „vyhořelé fasády“ (Ernst Jünger). Z dekompozice moderního subjektu se rýsoval projekt homogenizované společnosti pod vládou funkční elity bez rušivého pluralismu a ohledů na občanská pravidla hry, pod diktátem vojensko-technických imperativů.

Zážitek válčení jako technizovaného ničení života naopak sváděl k obviňování celého projektu moderny coby prý jednosměrného technického instrumentalismu, jehož imanentní logika vrcholí blouznivým snem o všemoci a totální mobilizaci.⁵ Ani levicový kulturní pesimismus nespojuje s modernou svobodu a sebeurčení – „technická a společenská tendence (disciplinace) (...) konvergují totálním podchycením člověka“, jak např. věstili kritici civilizace Horkheimer a Adorno. Válečná zkušenost zničení jednotlivce, jak se zdálo, znevěrohodnila starou křesťansko-osvěcenskou ideu individuálního svědomí a rozumu, popřípadě individuálního usilování o štěstí (které staré proklamace lidských práv ještě pokládaly za základní a „evidentní“).⁶

Jestliže takovéto diagnózy současnosti neupřeme dílčí empirii, musíme patrně brát zcela vážně tezi o regresivním vlivu dlouhodobé mobilizace za jediným proklamovaným účelem organizovaného zabíjení lidí

označených za nepřátelský objekt. Je pravda, že voják obsluhující smrtonosné stroje nemusel pociťovat nenávist a ničení na dálku jako elementární boj, *face-to-face-killing*, a že „pud smrti“ nebo trojici strachu, slasti a ukrutnosti patrně nelze empiricky prokázat jako obecný jev; také otupení vůči smrti někdy asi bylo jen literární pózou či pseudoheroickou sebestylizací. Nicméně násilí, které novodobý civilizační vývoj vytěsňoval z veřejného vědomí a bylo legitimováno jen obranou vlasti (nebo Schumpeterovým „produktivním ničením“), se během války odpoutalo od všech legitimací, omezení a ritualizací a stalo se všudypřítomným, proklamovaným smyslem všeho usilování a utrpení; rozvinulo i za časovým rámcem let 1914–1918 plynule řadu nových extrémních podob.⁷

Ve všech zemích veteráni po válce mívali problémy s návratem do civilních struktur, podíleli se na paravojenských organizacích, stávkách, atentátech, ba i drancování a pogromech; ale záleželo na „referenčním rámci“ (Benjamin Ziemann): demokratické politické kultuře, „republikánské syntézi“ nebo katolickému vesnickému prostředí se někdy dařilo bývalé vojáky reintegrovat (a dokonce získat pro antimilitaristické a pacifistické cíle).⁸ Naopak vysoký stupeň politického a společenského rozkladu nebo zoufalství povzbuzoval demobilizované vojáky k svépomoci, k násilnickým metodám politiky a ovšem k idealizaci vojáctví, popřípadě válečné pospolitosti jako prý právě, tj. neměšťácké formy socializace.⁹

Není asi přípustné odvozovat zločiny totalitních společností přímo od zkušeností první světové války (Michael Geyer), např. bezprostředně spojovat použití dusivých plynů na frontě s plynovými komorami pro bezbranné civilisty. Nicméně velká *laboratoř nebývalého*, zkušenost nebrzděné ničivosti, vyřazení skrupulí a diskuze i s „debatující třídou“, redukce mezilidských vztahů na formulku přítel/nepřítel, primát vojenského rozkazu a podřízení všech soukromých nebo věcných hledisek fetišizované kázni válečného státu¹⁰ muselo ovlivnit představy a normy lidí i bez přímé zkušenosti s fyzickým násilím. Konstruovaný obraz války jako bojové národní pospolitosti se v rozvrácených zemích prezentoval zmatené mladé generaci v mytizované nebo ritualizované podobě, nota bene jako závazný odkaz.¹¹

Osudný význam měla takto tradovaná zkušenost zvláště německého ovládnutí velkých teritorií na východě, zbavených civilních norem (nikoli náhodou pozdější Snyderovy *Bloodlands – Krvavé země*). Nebyla spojena jen s donucovací prací, rekvizicemi, deportacemi, masami uprchlíků, ale i s pocitem kulturní nadřazenosti a živila mocenské fantazie v občansko-politickém vakuu;¹² v posledních letech války se do obrazu přimísily i fronty ideologizované a etnizované občanské války.¹³ Hitlerův cíl německého koloniálního impéria na východě spojuje v sobě radikalizované momenty tohoto zážitku baltských freikorpsů a jeho „tažení na východ“ dostalo ráz brutální zotročovací a vyhlazovací *špatné utopie*. Jako svým způsobem válka občanská bylo zaměřeno z dobré části proti civilnímu obyvatelstvu (za první světové války tvořili civilisté 15 % obětí, za druhé světové války 65 %).

Už od dob Churchillových se s větším nebo menším právem hledaly ve *Velké válce* prvky „evropské občanské války“: přitom se uvádí ztráta „legitimního protivníka, jinými slovy, je absolutizována vlastní *iusta causa*, ale chybí figura *iustus hostis* (podle Carla Schmitta). Válečným cílem není dílčí ústupek, nýbrž zničení protivníka; příznačná je už uvedená rostoucí míra zapojování civilního obyvatelstva do konfliktu, daná i jeho významem jako výrobce zbraní, ale i ztrátou nástrojového charakteru války a měřítek civilní každodennosti.¹⁴

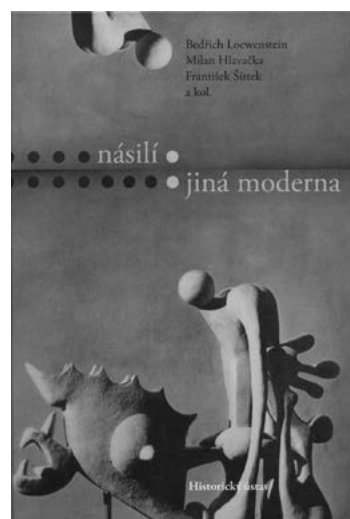
Občanská válka tím, že dané rozpory absolutizuje a ideologizuje, ruší i zbytky státního konsenzu a civilizačních standardů, které si dala novodobá Evropa přinejmenším ve vzájemném styku: eskalace násilí a protinásilí nemohou proto skončit kompromisem, ale jen kapitulací jedné strany (popřípadě sebezníčením dvou do sebe zakousnutých štírů, jak už tušil Engels). První světová válka tyto prvky ovšem nerozvinula v plné podobě, ale rozpoutala, místy bez přechodu, následný „vír totálních válek, revolucí, občanských válek a genocid... Vytvořila prostředí, v němž se promísilo divoké atavistické násilí s moderními technologiemi industrializovaného ničení.“¹⁵

Tím jsem vyzdvihl jen některé aspekty a následky velkého evropského konfliktu. Bylo by tu přirozeně třeba zkoumat podrobněji i „zapomenuté umění uzavírat mír“, což zde není možné.¹⁶ Stačí jediný citát,

ovšem z povolaných úst: Někteří státníci na versailleské konferenci, podle slov Johna Maynarda Keynesa, měli za to, že právě skončená válka není důvodem k přehodnocení hledisek, ba že můžeme „pokládat *evropskou občanskou válku* za normální nebo aspoň častý stav i budoucích věcí“.¹⁷

Nebyl to „kartágský mír“, jak si stěžovali poražení, ale navzdory Společnosti národů mu chyběla přijatelná společná perspektiva: nejen potrestání a zneškodnění, ale *integrace* poražených. Bylo by přehnaným požadavkem, chtít na mírotvorcích po mnohaletém vybičování válečné nenávisti a téměř totální válce totální usmíření, vědomí antické tragédie, že zkáza poraženého je i zkázou vítěze; bylo však nemoudré obrátit Clausewitzovu formulu a mír pokládat za *pokračování války odlišnými prostředky*. Mírové smlouvy tak nebyly s to překonat, a spíše prohloubily předválečnou atmosféru podezření, nedokázaly budit naději a potřebnou vzájemnou důvěru mezi Evropany. Národy byly vykrvácené, zchudlé a zadlužené, hospodářské a kulturní vztahy přerušeny nebo oslabeny, v neposlední řadě absolutizací národních a mocenských hledisek; z převratů, občanských válek a také snah o homogenizaci nových států se Evropou valily stále nové proudy vyděděných, podle Hany Arendtové *poslové přicházejícího barbarství*, s lágrem jako symbolem budoucí totalitní vlády.¹⁸

Nešlo jen o strukturální problémy, ale jako vždy o omyly konkrétních lidí, ovšem lidí poznamenaných

Bedřich Loewenstein, Milan Hlavačka, František Šístek a kol.: *Násilí: jiná moderna*. Historický ústav, Praha 2017, 323 s.

válečnou psychózou, desiluzí a fatalismem víry v moc poměrů; k nim patřilo myšlení v uzavřených kolektivech, s logikou hry s nulovým součtem: co získám já, jde nutně na úkor druhého a naopak. Znovu se ukazuje onen rozpor mezi očekáváním a následky. Tvrdošíjné odhodlání neustoupit a uhájit za každou cenu jen těsně dosažený výsledek muselo na druhé straně živit cynismus, nevěru v nový pořádek, v moc slova, ukřivděnost, zatvrzelost, setrvačnost válečné schizofrenie a bludný kruh touhy po revanši.¹⁹

Poznámky:

- ¹ H. Münkler, *Der Große Krieg*, Reinbek 2013, s. 794n. (výrok A. Gehlena). W. J. Mommsen, *Der Erste Weltkrieg*, Frankfurt am Main 2004, s. 15, 192 (posměch spartakovců vůči Wilsonovu mírovému programu). Rašínovy stesky na finanční břemeno, spoléhání na státní subvence, všeobecné zlenivění a nedisciplinovanost uvádí P. Bělina, *Swoboda neznamená neposlušnost*, in: *Dějiny a současnost* 6/2014, s. 11.
- ² T. Rohrkämper, *Eine andere Moderne?*, München 1999, s. 308; B. Loewenstein, *Víra v pokrok. Dějiny jedné evropské ideje*, Praha 2009, s. 420n, 430n; Týž, *Ubývá v dějinách násilí?*, in: *Dějiny a současnost* 11/2012, s. 15n.
- ³ W. J. Mommsen, *Der Erste Weltkrieg*, Frankfurt am Main 2004, s. 15nn.; Münkler, s. 796; E. Hobsbawm, *Das Zeitalter der Extreme*, München 1998, s. 38. „Ničemu se dnes neobdivujeme tak, jako strašlivým symfoniím šrapnelů a šíleným skulpturám, které naše inspirované dělostřelectvo formuje z masy nepřítele,“ blouznil italský futurista F. T. Marinetti, cit. podle: U. Schneede (Hrsgb.), *1914. Die Avantgarde im Kampf*, Bonn 2013. „Někdejší naděje a základní přesvědčení, která [avantgardní umělci] chovali na dobu po válce, ztratila pro mnohé jakoukoli věrohodnost a jakýkoli smysl.“ „Za první světové války se nezlomila jen těla lidí..., ale i jejich duše a rozum.“ (L. Hölscher, *Der Geschichtsbruch von 1914*. Obě statě in: Schneede, s. 12n.)
- ⁴ B. Loewenstein, *Evropská krize v Masarykově diagnóze a terapii*, in: E. Hahnová (ed.), *Evropa očima Čechů*, Praha 1997, 57n. Srv. M. Havelka, *České myšlení o „velkých válkách“ 20. století*, in: J. Gebhart – J. Šedivý, *Česká společnost za velkých válek 20. století*, Praha 2003, s. 15–32. Oficiální, „legionářský“ obraz války, neshodující se s většinou paměti: J. Galandauer, *Československé legie a jejich kome-morace*, tamtéž, s. 295nn.
- ⁵ Loewenstein, *Víra v pokrok*, s. 431n. Se vzdáleností oběti mizí soucit a výčitky svědomí, jak už věděl Diderot, a dělba práce zbavuje dílčí aktéry vlastní odpovědnosti. O to důležitější byly civilizační mechanismy právní a demokratické kontroly.
- ⁶ První světová válka byla „strojem k brutalizaci světa“; po ní „zkolabovaly hodnoty a instituce liberální civilizace“, a ještě ve 30. letech „nikdo vážně neočekával nový vzestup demokracie“ (Hobsbawm, s. 163, 143, 183.)
- ⁷ J. Leonhard, *Die Büchse der Pandora. Geschichte des Ersten Weltkriegs*, München 2014, 998n. „Vlastním vítězem byla samotná válka.“ „Latentní násilí, myšlení v paradigmatech války bylo dědictvím pre-kerního zvládnutí války roku 1918.“ (tam., s. 968) Evropané byli

za první světové války „dohnání vlastní minulosti a svými mimo-evropskými praktikami“ (D. Langewiesche, *Eskalierte die Kriegsgewalt im Laufe der Geschichte?*, in: J. Baberowski (Hrsg.), *Moderne Zeiten? Krieg, Revolution und Gewalt*, Göttingen 2006, s. 29.

- ⁸ B. Ziemann, *Veteranen der Republik. Kriegserinnerung und demokratische Politik 1918–1933*, Bonn 2014, s. 31n, 228n.
- ⁹ N. Beaupré, *Die Brutalisierung und die Folgen*, in: *Der Erste Weltkrieg*, Darmstadt 2013, s. 115n (poválečná beznaděje a odpor proti cizí okupaci, represálii). O vzniku českého fašismu a roli generála Gajdy např. T. Pasák, *Český fašismus 1922–1945*, Praha 1999, s. 61n, 82n aj.
- ¹⁰ Jednotlivci v míru nesmí užívat násilí ani krást, válčící národ ano, srov. B. Ehrenreich, *Blutrituale. Ursprung und Geschichte der Lust am Krieg*, Reinbek 1999, s. 246. Ignorování tradičních „prostorů neválčení“: tamtéž, s. 206, autorka však poukazuje i na faktor války při vzniku „imaginárních pospolitostí“ moderních národů, s. 174, 239. Srv. M. Geyer, *Eine Kriegsgeschichte, die von Tod spricht*, in: T. Lindenberger – A. Lüdtke, *Physische Gewalt*, Frankfurt am Main 1995, s. 151n.
- ¹¹ B. Ziemann, *Gewalt im Ersten Weltkrieg. Töten-Überleben-Verweigern*, Essen 2013, 11n, 14, 30n. (Bodákové rány činily 0,1 % všech zranění, nicméně bylo třeba 329 dělostřeleckých granátů na jednoho zabitého vojáka (!). Všední den pasivního čekání na smrt, bezmocného anonymního umírání; iregulérní válčení zvláště na Balkáně, brutální ukázkování italské armády). Tamtéž, 158nn (důležitost „referenčního rámce“, freikorpsy, selská mentalita, pacifističtí veteráni).
- ¹² Deportace a „etnické čištění“ při ruském ústupu roku 1915 (gen. Janušovič): J. Baberowski (Hrsgb.), *Moderne Zeiten? Krieg, Revolution und Gewalt in 20. Jahrhundert*, Göttingen 2006, s. 49.
- ¹³ Leonhard, s. 282nn; E. Traverso, *Im Bann der Gewalt*, Berlin 2008, s. 58, 53 (cyklus „druhé třicetileté války“, tvořící řetěz vzájemně se překrývajících katastrof, krizí, konfliktů, válek, revolucí).
- ¹⁴ „Občanská válka nepředstavuje mezistátní konflikt, nýbrž porušení pořádku uvnitř státu, který již není s to udržet monopol moci.“ (Traverso, s. 81) Výstřednosti dvacátého století největší v prostorech vzdálených od státu, kde se nemusely prosazovat proti občanským institucím, viz Baberowski, s. 40.
- ¹⁵ Traverso, s. 108, 121nn. Hitlerova diktatura „prohlásila výjimečný stav za trvalý“. Autor připouští, že barbarství je „založeno v samotném principu civilizace“ a že týž historický proces má emancipační i ničivě tendence (tamtéž, s. 109). Také plošné bombardování měst ukazuje „rub konfliktu, v němž už neplatí žádná pravidla a nenávisť vůči nepříteli se postupně stala vůlí k totálnímu zničení“, tamtéž, s. 133.
- ¹⁶ G. Schulz, *Revolutionen und Friedensschlüsse 1917–1920*, München 1967, s. 160n. „... každý opravdový mír předpokládá poznání skutečných příčin války“ (s. 163). Srv. Mommsen, *Die europäische Reaktion auf Wilsons New Diplomacy*, in (týž), *Der Erste Weltkrieg*, s. 181nn.
- ¹⁷ J. M. Keynes, *The Economic Consequences of the Peace*, cit. něm. *Krieg und Frieden*, reed. Berlin 2006, s. 61n.
- ¹⁸ Masy válečných zajatců, nasazených nucených pracovních sil a uprchlíků viz T. Flemming – B. Ulrich, *Heimatfront*, München 2014, 259nn. Jen z Turecka uprchlo 2,3 miliónu Řeků. Zvláště v nových státech oficiální triumfalistická paměť polarizovala vzpomínky na válku, nemluvě o tom, že ignorovala válečnou zkušenost žen (Leonhard, 990n, Galandauer, c. d.).
- ¹⁹ Srv. B. Loewenstein, *Duch a politika*, DTK 1/2013, s. 16nn.

Třetí část kapitoly „Tři variace na téma: zárodečná katastrofa“ z knihy *Násilí: jiná moderna*, s. 29–35.

Filosofické spisy R. I. Malého

Poznámky k osudu filosofa v Čechách

FILIP HYNEK

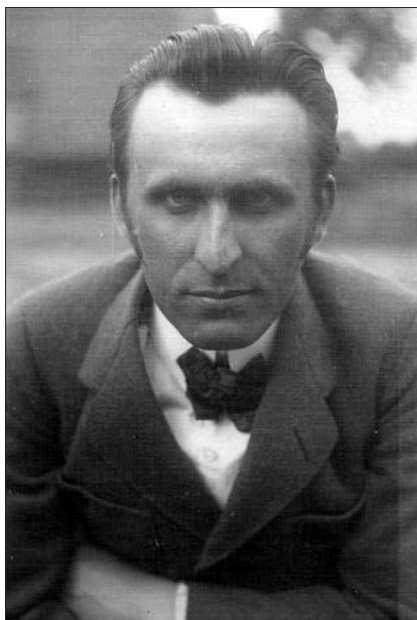
Na hřbitově v pražském Břevnově může návštěvník najít náhrobek filosofa R. I. Malého (Rudolf Ina Malý, 1889–1965) s křesťanským křížem, ovinutým melancholickým břečtanem. Celý hrob se nápadně odlišuje od okolí svým neskrývaně katolickým podobenstvím. A nad Břevnovským klášterem je stále možné navštívit dům, v němž žil, a poznat prostředí, ve kterém pracoval a kam za ním docházeli přátelé, jimž byla blízká idea českého křesťanského realismu, jejímž zakladatelem se R. I. Malý stal a kterou chápal jako historickou výzvu pro náš stát. V posledních letech byl několikrát publikačně připomenut, převážně v souvislosti s historickými studiemi, jež se věnují období konce první Československé republiky a postoji katolických intelektuálů k politické krizi sklonku 30. let. Avšak jak vysvítá ze studia jeho knih, věnovat se myšlenkovému odkazu R. I. Malého má význam z daleko podstatnějších důvodů, protože se vztahuje i k naší současné společnosti, a filosofii jeho spisů je tudíž nutné věnovat pozornost v jejich vlastním kontextu, popsáném v následujícím komentáři jeho bibliografie.

R. I. Malý se narodil 17. dubna 1889 ve Starých Ždánicích u Pardubic jako nejmladší syn rolníka Vincence Malého. Během svého dospívání byl názorově formován náboženskými a sociálními problémy doby a jeho existenční vývoj dospěl logickou cestou až ke studiu na Karlově univerzitě (od roku 1907), na níž se souběžně věnoval filosofickým i přírodním vědám, ale také dějinám umění a literatur, včetně kurzů cizích jazyků. Již tehdy začíná rovněž jeho společenský život, nejprve v literárním spolku mladých Jungmann při týdeníku *Přehled* a ve Filosofické jednotě.

Po ukončení studií se na jeden rok stává profesorem pražského gymnázia v Křemencově ulici, avšak tato životní dráha je náhle přerušena vypuknutím první světové války. Až dosud byl publikačně činný v časopisech pokrokových realistů (*Česká mysl*, *Čas*, *Naše doba*) a v České kultuře, která byla impulsem k jeho dalším tvůrčím setkáním s F. X. Šaldou a k přátelství, které trvalo až do Šaldovy smrti. Vzniklou válečnou situací, kdy byl hned v létě 1914 odveden

do rakouské armády a vzápětí na ruské bojiště, došlo k nedobrovolnému odkladu v jeho filosofické práci – a svoji první knihu proto mohl vydat až po převratu v Československé republice.

Veliké národní vzepětí přineslo již koncem války pro R. I. Malého nový myšlenkový i tvůrčí rozvoj a příležitost k řadě aktuálních reakcí na český veřejný život. Začíná psát pro týdeník *Kmen*, roku 1919 se na čtyři roky stává členem národně socialistické strany a společně s okruhem blízkých autorů připravuje realizaci nového listu české inteligence, a to nejprve v deníku *České slovo* a v časopise *Národní kultura*. Postupně se stává hlavním zmocněncem a redaktorem Skupiny kulturních pracovníků v ústředním výboru Československé strany socialistické. Výsledkem pak byl na jaře 1924 vznik revue *Kritika*, jejíž první dva ročníky R. I. Malý redakčně vedl až do okamžiku autorského, avšak spíše jen formálního rozchodu Skupiny, neboť ve třicátých letech se stal hlavní osobností politicko-kulturního čtrnáctideníku *Tak*, který vycházel

R. I. Malý
v roce 1919.

v nakladatelství Vyšehrad a na *Kritiku* volně navazoval. Později se stal členem redakce časopisu *Lumír* a jednatelem literárního odboru Umělecké besedy.

Jako významný katolický intelektuál byl od dvacátých let vyhledávaným publicistou (např. i v brněnském měsíčníku *Akord*). Od roku 1939 byla jeho další veřejná činnost drasticky omezena protektorátním totalitním režimem a později poválečnou politickou situací, kdy již nedošlo ani k reedici žádné z jeho knih. Během padesátých let patřil mezi užší organizační výbor Společnosti Viktora Dyky.

R. I. Malý byl od roku 1920 zaměstnán na ministerstvu zahraničí ČSR (konceptní úředník, legační rada, přednosta zpravodajského oddělení). Duchovní průběh jeho života, respektive úděl filosofa v Čechách až do třicátých let minulého století sleduje v románové trilogii *Bez počátku a konce* (1939/1940) jeho manželka a spolupracovnice, spisovatelka I. R. Malá (1893–1985).

Cesta k zásadám rozumu a zbožnosti křesťanského realismu

Stati, které vystihují výchozí premisy jeho filosofických názorů, soustředil R. I. Malý do tří knih: *Jasnýma*

oči, *Akord motivů náboženských a sociálních* a *Svět v Bohu*. Československo jako nový stát a politický výraz národního osvobození v sobě přineslo živou skutečnost svého dalšího ideového směřování. R. I. Malý proto filosoficky analyzuje, co je to podstata národního společenství, kterou nachází v křesťanství. V evangeliu je základem všeho sám člověk a křesťanství je v něm zároveň univerzálním socialismem, bez něhož ztrácí svoji životní funkci jak národ, tak stát. Důležité společenské změny z tohoto úhlu pohledu proto nebyly po 28. říjnu 1918 ani zdaleka uskutečněny, a prosadit by se z tohoto aspektu měla vyšší sociální spravedlnost, poskytující důstojnou lidskou existenci pro všechny. Rozhodující podmínkou k tomu je ovšem náboženství a všechny naše církve by z toho důvodu měly mít jediný společný cíl: Kristovu věrouku, v níž národ splyne v jednu náboženskou obec.

Jelikož ale současná společnost, tvrdí R. I. Malý, Boha vylučuje ze své skutečnosti, nemůže žít ani v rozumné filosofii. V moderní době se z intelektu stala jen užitková chytrost a stát se dal do služeb komerčního pozitivismu a pragmatismu. Takový stav byl sice již před rokem 1914, avšak suverénní čeští politici by již měli vládnout jinak a bez přehlížení krize, jaká v československém národě nastala.

Chronologie knih R. I. Malého má svůj vnitřní a vnější vývoj a každá z nich konverguje v až technické přesnosti s ostatními. První z nich, *Jasnýma oči*,¹ soustřeďuje většinou jeho předválečné studie, zasahující od oblasti přírodních věd a filosofie katolických modernistů ve Francii ke knihám H. Bergsona, a zaměřuje se na správné rozlišení tradice a filosofie aristotelské a platonské jako základů lidského rozumu a jeho pojmání v církvi a politice. V závěru své prvotiny dospívá k tezi, že životní podmínkou každé kultury, nejen té české, musí být zvýšený náboženský život, kterému by ale předcházela revoluční reforma státu a církve.

Knížní soubor *Akord motivů náboženských a sociálních*² aktuálně reaguje na vznik naší republiky a nevyjasněnost jejího sociálního programu v každodenním životě a smyslu lidské práce. Z tohoto hlediska záleží proto i na postupu, jak nejen zaměstnance, ale hlavně jejich zaměstnavatele přivést k socialistickému

způsobu života – R. I. Malý bystře předvídá rozhodující střet těchto dvou společenských tříd, avšak stejně intenzivně varuje před komunismem, který správně hodnotí z případu sovětského bolševismu jako neživotný, umělý výtvar. K nové kultuře a morálce radí vychovávat hned, protože: „Spravedlnost, jednou pochopená, nestrpí dlouhého odkladu. Úplný konec starého řádu společenského jest otázkou jen krátké doby. A běda nám, jestliže nastane dřív, nežli se mravně a kulturně připravíme: výsledků revoluce se zmocní luza – neplodní a tupí příživníci téhož duševního rázu, jako byli za starého řádu příživníci nahoře – a starý protiduchovní a nelidský řád společenský potrvá vesele dál... Jen jeho nositelé se změní!“³ Kniha opět přináší jak studie sociálně-filosofické, tak literární eseje; její těžiště spočívá v kapitolách „Nová církev“, „Vlastenectví a socialismus“, „Poznámky o bolševismu“, „Socialismus a osobnost“ a v rozsáhlé rekapitulační stati „Místo doslovu“.

V odborné monografii *Svět v Bohu*⁴ R. I. Malý přibližuje celospolečenský význam klasických věd postavou teologa a vědce Nicolase Malebranche (1638–1715). Důraz přitom klade na tyto filosofické otázky: ideu Boha, duši a hmotu, poznání a mravouku. Opět se ovšem nejedná jen o akademickou studii, ale o apel na český veřejný život a o nalézání filosofie pro přítomnou dobu. K té R. I. Malý přistoupil ve své další knize, která vznikala souběžně s ostatními, již zmíněnými.

Věčné evangelium

Knihou *Posvěcení života*⁵ R. I. Malý předkládá filosofické krédo revizí antického, středověkého, karteziánského a kantovského myšlení a nalézá jejich styčné body s moderní dobou. Jako rozhodující etapu lidských dějin hodnotí renesanci a církevní reformaci, které nepůsobily ani křesťansky, ani realisticky, avšak zůstaly ve vágní abstrakci a iluzionismu, z nichž přímo vyšly moderní věda a průmysl, které vidí lidský život jen v technice a hmotném blahobytu. Jejich další vývoj dospěl k osvícenství a pragmatismu 18. až 20. století.

Základem kultury a poznání stále zůstávají filosofie, věda a *náboženství*, které má být syntézou víry

Rodina Rud. I. Malého v roce 1927 před jejich třiletým pobytem v Římě (zleva: dcera Bohdana Malá, manželka Anna – I. R. Malá, R. I. Malý).

a filosofií s vědou. Avšak přinejmenším od 19. století nastal jejich vzájemný rozpad a nepochopení; náboženství by nemělo stát stranou veřejného dění, ale vnášet do společnosti komplexní vzdělání a vědomí celé skutečnosti lidského života, třebaže by se tak zatím dělo jen v symbolické rovině. Je proto nutné i nové křesťanství v tomto smyslu, neboť jako takové je schopné sebezdokonalování a filosofické dynamiky. Evangelické křesťanství nechť člověka vrací sobě samému a přibližuje ho k bytosti podobné Bohu. Politický socialismus je ale pouze cestou ke spravedlivějšímu životu ve jménu Krista. Avšak nutností zůstává posoudit aktuální hodnotu evangelií Nového zákona, protože současným lidem jde již především o obsah evangelia a jeho pravdivost. R. I. Malý zdůrazňuje, že přitom musíme sami v sobě najít sílu k nové duchovní revoluci a posvětit svůj život žitím v duchu a pravdě. Věrouka Ježíše Krista se od činného života nikdy neodvracela (pouze od pohanského naturalismu a židovského utilitarismu), ale směřovala vždy ke zlepšení vztahů mezi lidmi a k *jinému, radostnějšímu prožívání života*. Stejně tak byl Kristus proti formalismu

a každému ochromení lidské duše. A nezbyvá než tak začít i společně žít, neboť cesta lidí za Bohem musí být kolektivní. Především v textech kapitol „Do věku nového rozumu,“ a „Křesťanský bůh“ R. I. Malý dokončil své hledání filosofické podstaty křesťanské víry u moderního člověka evropské kultury. Vedle ní jako křesťanský realista postavil před čtenáře filosofický rozbor evangelií, který získal až podobu vademeca, jež by bylo přinejmenším schopné zahájit adekvátní celospolečenskou diskusi, k níž ovšem nedošlo.

Po náboženské výzvě v *Posvěcení života* R. I. Malý upravil pro knižní vydání své stati, které se vztahují k otázce, jak výše popsanou ideu pomoci realizovat v rámci našeho státu.⁶ Kniha *Sláva dne* se proto ani nemůže nevěnovat rovněž analýze demokratických principů v československé politické praxi. V prvním oddíle knihy hodnotí z pozice křesťanského realismu českou a francouzskou literární avantgardu,⁷ které zobrazily tehdejší kulturní klima a umělecké omyly, jakým byla u nás např. tzv. proletářská poezie. V druhém, hlavním díle R. I. Malý nabízí cesty k řešení formou kvalitativní demokracie, chápané jako protipól vůči již zcela politicky zmechanizované československé vládě. Zastává se přitom intelligence jako společenského stavu, který byl v novém státě degradován do subalterní pozice. Jedině v ní vidí ještě naději, jestliže bude vzájemně spolupracovat a nebude se ničit

svými stranickými zájmy, jak tuto problematiku předstřel ve studii *O jednotnou frontu intelligence*.

Křesťanství není idealismus

Od začátku třicátých let R. I. Malý připravuje široké shrnutí svého filosofického poznání ze současné mezinárodní situace, na bázi průběhu revolucí v sovětském Rusku, fašistické Itálii, nacistického vítězství v Německu, jež uskutečňuje ve své nové knize *Kříž nad Evropou*.⁸ Evropskou civilizaci po první světové válce hodnotí jako technicistní produkt dožívajícího 19. století, Československo pak jako úpadkový stát ve všech vrstvách společnosti. Současně ovšem dobu první Československé republiky chápe jako osudovou křížovatku našeho národa, na které se rozhoduje, kam se v dalších etapách svého života bude vyvíjet. S návazností na své knihy *Posvěcení života* a *Sláva dne* podrobuje republiku realistické kritice a upozorňuje na stále živou skutečnost kvalitativní demokracie, jež by byla podřízena vyšší sociální spravedlnosti a potřebám národní kultury. Klíčem k ní může být ale jediné křesťanství: „Křesťan nesmí a nemusí čekat, až někdy v budoucnosti světové instituce se úplně zdemokratisují a kasty a třídy úplně zmizí, nýbrž může a má hned, v kterémkoliv století, za jakýchkoliv podmínek a v jakémkoliv společenském postavení zachovávat boží přikázání a žít tak, aby došel pravého štěstí a nebeské slávy. Každý křesťan, byť byl třeba chudás neb i otrok, může si způsobem svého života zasloužit dokonce i toho, aby byl vynesena na oltář jako světec anebo na trůn jako papež.“⁹

Dále *Kříž nad Evropou* sleduje změny v sovětském a nacistickém režimu, u kterých R. I. Malý naplno demaskuje jejich historický omyl. V případě italského fašismu zůstávala ještě naděje, neboť ten vycházel z ducha římské katolicity a latinské civilizace. Mussoliniho diktátorský režim bylo ještě v polovině třicátých let možné chápat jako opoziční zápas s mocnostmi Západu a jako novou politickou praxi, která je výrazem latinského nacionalismu, jenž znovuvytváří národ a státní zřízení v katolickém smyslu, kategoricky se odlišujícím od demokracií, které jsou vždy lhostejné k lidské duši a k církevnímu náboženství. Ale

Obálka prvního vydání knihy *Posvěcení života* (1924) podle návrhu V. H. Brunnera a obálka exempláře knihy *Kříž nad Evropou* (1935) s rukopisnou dedikací R. I. Malého dru. Fr. Bauerovi.

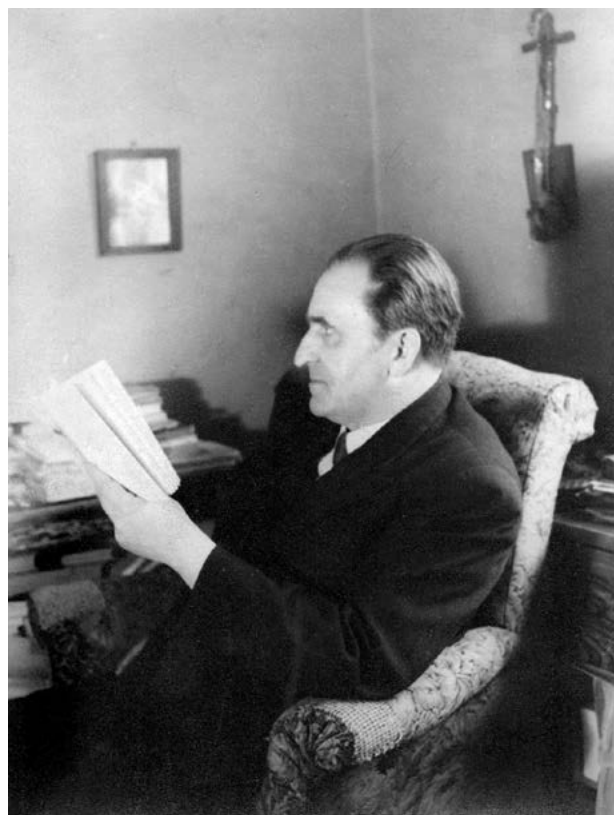
nejen to. V *Kříži nad Evropou* se tímto řeší také otázka identity jedince a kolektivu. Italský fašismus v tomto ohledu přinášel jiný svět, avšak neznamená to, že by R. I. Malý jakkoli s fašismem souzněl nebo jej přímo propagoval.¹⁰ Závěrem ústí k apelu na československou inteligenci, která může oslovit a směřovat veřejné mínění v tom smyslu, aby náš národ získal svůj specifický česko-latinský charakter, neboť jsou pro něj životně důležité duchovní spříznění a přátelství s románským evropským blokem. *Tercium non datur*.

Posledním samostatným knižním titulem R. I. Malého, který se ještě dostal ke čtenářům, byla sbírka filosofických esejí *Marx a Řím*,¹¹ v níž dokončil jak teze spisu *Posvěcení života*, tak *Kříže nad Evropou*. Dochází v ní ke střetu socialismu s katolickým křesťanstvím. Marxistický socialismus znamená vždy stranický, třídní boj v nejrůznějších podobách a dospěl až k obecnému materialismu, liberalismu a nakonec k iluzi demokracie. Naproti tomu skutečné křesťanství nevidí lidské štěstí v hmotném užitku, ale má jasnou, realistickou filosofii pro každého z katolicky věřících, kteří by se měli vždy účastnit politického života jako nepostradatelná strana „Církve bojující“. Celá kniha projevuje standardní, vysokou tvůrčí dynamiku R. I. Malého, jenž samozřejmě sám o sobě nemohl nijak ovlivnit historické události roku 1939, kdy došlo k jejímu vydání. Jde opět o dílo nadčasové, jímž by se měla historická věda detailněji zabývat. V *Marxi a Římu* proti sobě polemicky stojí socialismus s katolictvím jakoby zrcadlově obrácené (i v názvech kapitol); razí cestu z bludiště české politiky a rehabilituje pro ni v plném rozsahu katolickou církev.

Bez počátku a konce

Nejpozději po svém odchodu do penze za protektorátu R. I. Malý již připravoval svoji novou rozsáhlejší knihu, jejíž téma volil pravděpodobně předem tak, aby nenastaly komplikace s jejím vydavatelským realizováním v nestandardní a nejisté době čtyřicátých let minulého století. Vrací se v ní až ke svým pražským začátkům kolem roku 1910, nicméně kniha je celá věnována filosofické charakteristice F. X. Šaldy a má také ryze šaldovský název: *S F. X. Šaldou tehdy i nyní*.¹²

R. I. Malý v ní chronologicky sleduje své literární a osobní vztahy, jež ho poutaly k Šaldově uměleckému a filosofickému vývoji, takže do své knihy soustředil všechny důležité texty, které se jej týkaly, a doplnil je výběrem Šaldovy korespondence, jež mu zasílal mezi lety 1914–1924.¹³ Po dvou úvodních esejích („Družný samotář“, „Seznámení“) a edici z Šaldovy korespondence následují a knihu uzavírají její dva nejpodstatnější celky: „Boje o Šaldu“ a „Tvůrčí vývoj F. X. Šaldy“. V prvním z nich jsou konkrétně vysvětleny důvody šaldovské polemiky mezi R. I. Malým a Emanuelem Rádlem, dále je analyzován obsah Šaldovy přednášky *Umění a náboženství* a románu *Loutky i dělníci boží*, blíže je vykreslen celoživotní kritický vztah Viktora Dyka k Šaldovi a část končí vzpomínkami na vznik *Sborníku F. X. Šaldovi k padesátinám* z roku 1918 a historii Skupiny kulturních pracovníků; druhá část obsahuje souhrnný portrét Šaldova filosofického vývoje (od jeho prvních uveřejněných

R. I. Malý, 17. dubna 1943.

I. R. Malá a R. I. Malý na zahradě v roce 1944.

básní až k poslednímu ročníku jeho *Zápisníku*), v němž R. I. Malý jeho celé dílo hodnotí v sociálním a křesťanském významu. (K vydání této knihy již ale bohužel nedošlo, viz pozn. 12.)

V R. I. Malém má česká filosofie výrazného intelektuála, umlčovaného soukolím našich moderních dějin. Vedle knižních publikací po sobě zanechal rovněž řadu beletristických prací a esejí. Za svého života z nich uspořádal drobnější výbor pod názvem *Světlo v tmách*,¹⁴ avšak měl v úmyslu jej později výrazně rozšířit a doplnit také o své aforismy. Jedná se především o soubory *Chvilé bez hodin* a *Šípky v terči*, které bývají v jeho bibliografii chybně označovány jako nové a nevydané rukopisy, avšak jde o nepřesný údaj, který vznikl na půdě Ústavu pro českou literaturu při shromažďování dat pro *Lexikon české literatury*. Společně s ostatními esejí, např. z knihy *Sláva dne*, by měly být jednou samostatně vydány. V rozsáhlé pozůstatosti R. I. Malého se mimo jiných archiválií nalézají jeho studijní poznámky nebo deníkové záznamy I. R. Malé, v nichž se potvrzuje fakt, že R. I. Malý připravoval ještě jednu, závěrečnou knihu, v níž by pravděpodobně aktualizoval ideu křesťanského realismu ze svých dřívějších postulátů knih *Posvěcení života* a *Kříž nad Evropou*.

Jistě ne o každém z filosofů byla napsána beletristická biografie, avšak v případě R. I. Malého se tak sta-

lo: v třídlínném románu I. R. Malé *Bez počátku a konce*, který svým způsobem a ze zpětného pohledu filosofické osudy R. I. Malého završuje. V případě této po roce 1948 oficiálně zakazované trilogie by bylo ovšem spíše namístě mluvit o žánru literatury faktu, neboť se nejedná o námětovou fabulaci, ale o přesné a realistické zachycení vnitřního i vnějšího života R. I. Malého z bezprostřední blízkosti. Jak nejen název románu vystihuje, jeho vlastním jádrem je duchovní filosofie R. I. Malého ukotvená v katolické víře, která bude stále oslovovat své následovníky.

Poznámky:

- ¹ Rud. I. Malý: *Jasnýma očima. Studie o různých věřích filosofických podle zásad rozumu a zbožnosti* (1920).
- ² Rud. I. Malý: *Akord motivů náboženských a sociálních* (1921).
- ³ Ibidem, s. 71.
- ⁴ Rud. I. Malý: *Svět v Bohu (N. Malebranche). Tendenční monografie* (1922).
- ⁵ Rud. I. Malý: *Posvěcení života. Myšlenková revise i perspektiva* (1924).
- ⁶ Rud. I. Malý: *Sláva dne. Glosy o novém realismu a demokracii* (1925).
- ⁷ „Víra i kritika“, s. 19 an., „Nová hesla v literatuře“, s. 28 an.
- ⁸ Rud. I. Malý: *Kříž nad Evropou. Revoluce dvacátého století* (1935). Obsahuje tyto samostatné kapitoly: „Doba, jež se právě končí“, „Demokracie“, „Diktatury“, „Intelligence“.
- ⁹ Ibidem, s. 61.
- ¹⁰ Viz např. *Západ, nebo Východ? České reflexe Evropy 1918–1948* (2016) a jiné publikace, které R. I. Malého po roce 1989 zmiňují.
- ¹¹ R. I. Malý: *Marx a Řím ve světle živé skutečnosti* (1939). Většina nákladu této knihy byla zabavena a zničena protektorátní cenzurou.
- ¹² R. I. Malý: *S F. X. Šaldou tehdy i nyní. Dopisy, Dílo, Evokace* (1948). Autor po r. 1945 nepřistoupil na nátlak ministerstva informací, aby změnil charakter knihy vzhledem k poválečné politické situaci, a proto byla zakázána. Její nakladatel B. Rupp přesto zachránil několik exemplářů v arších a ve stavu před definitivní korekturou.
- ¹³ R. I. Malý do svého výtisku ještě v šedesátých letech připisoval rukopisné poznámky o textových změnách. Kniha *S F. X. Šaldou tehdy i nyní* tak de facto zastupuje i jeho paměti. Jiný, podobný knižní soubor již do konce svého života R. I. Malý nese-psal.
- ¹⁴ R. I. Malý: *Světlo v tmách. Zápisník* (1937).

Filip Hynek, básník a literární historik. Zaměřuje se na monografické zpracování díla českých a moravských spisovatelů první poloviny 20. století.

Z knih R. I. Malého a I. R. Malé

SLÁVA DNE / O JEDNOTNOU FRONTU INTELIGENCE

R. I. MALÝ

Nejsmutnějším zjevem naší doby jest úpadek intelligence. Úpadek v každém směru: v smýšlení i v praxi, zevně i uvnitř, v tvorbě i podmínkách hmotných. V běžné společnosti dnes větší úctě se těší barový gentlas a zbohatlý hokynář nežli vzdělaný inteligent v ošumělém kabátě. Kulturní nadšení dnes nikoho nestrhuje, náboženská, filosofická a umělecká myšlenka dnes není kolektivní silou, jako bývala, a čistý rozum a pevný mravní charakter se cení dnes právě tak málo v praxi jako v žurnalistice i v umění.

Příznačné jest již to, že nastal chaos i v tradičně jasných pojmech a že o inteligenci často se mluví s pohrdáním a ba i s nenávistí, jako by byla jen přežitkem minulosti a fačadou buržoasie. Když jednou delegát vysokoškolské intelligence si stěžoval, jak u nás s inteligencí se nakládá, řekl socialistický senátor: „S inteligencí? Jak to? Pohleďte: neměl jsem vysokých škol, ba ani maturity – a kam jsem to dotáhl! Intelligence není výsadou školených tříd a jednotlivců –!“ Ano, a protože tedy intelligence není výsadou „školených jednotlivců“ – máme dnes u nás tolik nedouků a polovzdělanců jak v úřadech a sněmovnách, tak i v žurnalistice a literatuře...

Inteligentem, arci, nemusí ještě býti každý, kdo má školy. Kdo má k tomu přirozené schopnosti, může se vychovat na dobrého inteligenta i beze škol. Ale to neznamena, že by „přirozenou inteligenci“ musil mít každý, kdo má v kapse stranickou legitimaci. A dále to neznamena, že by všechna trochu více školená intelligence musila být považována za něco tak méněcenné-

ho, že nutno nechávat ji v bídě a že nutno vědět, umění, literatuře a všem vyšším školám odpírat příslušnou podporu! Přinejmenším je přece patrné, že inteligenti, kteří prošli školami, a tak pro vyšší vzdělání nasadili veliký kus svého života, zdraví i jmění, a kteří potom byli přijati do úřadu a úřad je podržuje – mají k tomu ke všemu ve své ohromné většině snad *také* i trochu té „přirozené intelligence“...!

Ale ovšem, je třeba rozumět: nápor, který dnešní doba činí proti inteligenci, není ani tak veden proti inteligenci vůbec, jako spíše jen proti inteligenci „vyšší“, totiž proti oné inteligenci, která je o něco více školená a má o něco více potřeb a snah kulturních, nežli dnešní kult holého utilitarismu připouští. A proto aspoň školy nižší se ještě jakž takž pardonují. Dnes se ukázalo, že kdo má trochu „přirozené intelligence“, může se snadno a rychle stát bohatým obchodníkem nebo průmyslníkem, statkářem, poslancem – a to zcela bez kultury, beze škol. Nižší školy, říká nám tendence doby, budou tedy dobré k tomu, aby i ti, kdo mají poněkud „přirozenou inteligenci“ – také se po několika letech mohli stát bankéři, rady, poslanci, spekulanty a sinekuristy... Ale školy vyšší? Věda, umění a literatura? Tak zvaná „čistá kultura“, která nenese ihned, teď, rázem – nic prakticky užitečného? Ta není k ničemu! Proč by ji tedy strany a stát měly podporovat? Vyšší školy a láska k vědě, umění a literatuře – jsou jenom soukromou zábavou jednotlivců, bez které většina lidí se docela dobře obejde! A jestliže někteří spisovatelé, úředníci a profesori... měli to štěstí, že touto zábavou po dlouhá léta se mohli zaměstnávat, nechť si ji také sami platí a nechť jí od státu víc, než co mu na ně zbude; nechť od něho nechť jí víc nežli ten milodar, kterým nyní jim na život přispívá!

– – A tak tedy všechno, co každého člověka i *celý stát* teprve činí opravdu inteligentním: láska k čisté

duševní práci, kulturní snahy a potřeby, tvorba, láska k vzdělání, umění, vědě a literatuře... den ze dne upadá a způsobuje, že každý inteligent, kterému kulturní snahy a potřeby jsou ještě nade vše – je v bídě dvojnásobné, protože, utrhuje si na divadlo a knihy ze svých peněz na živobytí, nemá sdostatek toho ani onoho... [...]

Rudolf Ina Malý: *Sláva dne. Glosy o novém realismu a demokracii* (1925). První kapitola eseje „O jednotnou frontu intelligence“, s. 88–90.

HESLO DNE

R. I. MALÝ

Hlavní zlo a výsměch demokracii bývá často spatřován jen v oligarchickém *systému*, kterým se dnes u nás vládne. Jaká pak demokracie, říkají takoví kritikové, když o všem tu na konec rozhoduje jen několik jednotlivců, soustava „Pětek“?

To je však souzení bláhové a také nesprávné. Je to souzení nesprávné, protože nejde na kořen. A je to souzení bláhové, protože i kdyby výtky byly sebe správnější – vždy ještě tu je možno roztočiti onen známý koaliční kolotoč, jenž říká: Mnohé z těchto výtek uznáváme. Ale uvažte, že nevládneme sami, nýbrž jsme jen de-mo-kra-tickými nástroji parlamentu! Parlament jest orgán složitý. Je v něm veliký spor zájmů. Koalice je dnes nutná. Také Pětky. Řekněte nám lepší vládní formu a my, jak tu jsme: Švehla, Kramář, Šrámek, Meissner, Strábrný – rádi do ní přejdeme! Zatočí se hlava a kritik jest usazen. Jinou vládní formu! Ano, kde vzít vládní formu, která z politiků činí genie?

Vtip je v tom, že v institucích *není* kořen zla. Nejde o to, že nám vládne Pětka. Hlavní jest pokaždé, *jak* se vládne, jaké jsou *výsledky* vlády. Jest mi úplně lhostejno, jestli mi vládne Pětka či Stovka – jen když mi bude vládnouti kulturně, moudře a spravedlivě. Jsem dokonce ochoten uctivě poslouchat třeba i diktátora a monarchu, bude-li vládnouti moudře a spravedlivě.

Rozdíl mezi monarchismem a pravou demokracií – naprosto není *v čísle*. Rozdíl mezi monarchismem a demokracií naprosto není v tom, že dřív lidu vládl jednotlivec a v demokracii si budou vládnouti všichni: kdyby demokracie znamenala, že si tu budou vládnouti všichni, byla by to anarchie a ne demokracie. *Číselný* princip monarchismu a feudalismu byl zcela přirozený: je dáno již lidskou povahou a faktem lidské společnosti, že vládnouti bude pokaždé jenom několik jednotlivců. Není to jenom složitý mechanismus lidské společnosti, který si vyžaduje svých zvláštních řidičů, ale je to i již sama nestejnost lidských povah, která určuje různé lidi k různým funkcím podle jejich schopností a vzdělání. Lidé také tuto dělbu práce a přirozenou nutnost autority nejenom plně uznávají, ale i sami již i v denním životě na každém kroku na ni spoléhají. Nemůžeme být všichni vším, a je nám docela milé, že lékař za nás bdí, přemýšleje o naší záchraně, zatím co my jsme usnuli, znaveni bolestmi; nebo že řidič tramvaje za nás napíná pozornost, aby nás bez úrazu dovezl k cíli, zatím co my jen si klidně sedíme, čtouce noviny... A v řízení státu by tomu mělo být jinak? Vždyť již i sám parlament – je vlastně vzhledem k voličstvu jakási oligarchie, jak kdosi správně řekl. A parlament sám zase ještě je tak nestejnorodý a složitý, že musí mít své přemýšlející a výkonné špičky!

Špatnost monarchismu a feudalismu nebyla v čísle, ale v tom, že tu vládly dědičné výsady, samozvanost a libovůle. Dědičnost a rodové výsady přiváděly často na trůn člověka, který se k vládě nijak nehodil. Monarcha přicházel nevolen, vnucoval lidu svou vůli násilím, vládl si, jak mu libo, a nikdo jej za jeho špatné skutky nemohl volati k odpovědnosti.

V *demokracii* místo této autority vnucené, která měla všechna práva a žádnou odpovědnost, lid

1. sám si volí a ustanovuje svou zákonodárnou a exekutivní autoritu; a
2. ani potom ještě nepozbývá svých práv svrchované vládní instance, ale může všechny skutky svých zmocněnců svobodně kontrolovat, hnáti je k odpovědnosti a po případě i při nejbližší volební příležitosti je svrhnout.

V pravé demokracii lid má takovou vládu, jakou si dal. To sice neznamená, že by ta vláda eo ipso pokaždé

již také musila býti dobrá, ale hlavní jest, že lid, je-li vzdělaný a moudrý, má tu aspoň *možnost* dáti si vládu dobrou, má aspoň možnost zvolit si za svého vládního zástupce takovou odbornou, mravní a intelektuální velikost, která by mu svou dosavadní znamenitostí dobrou státní správu zaručovala.

A druhé co tu jest krajně důležité a nikdy nesmí být obcházeno – jest, že v pravé demokracii každý takový lidový zmocněnec po celou dobu, kdy jest ve vládě, je *všemu* lidu za všechny své skutky *osobně* plně odpověden. Neboť jen tak, jen může-li býti jeho soudcem všechen lid a nikoliv jenom vlastní strana – je možno donutiti i slabšího poslance k tomu, aby se snažil jednati poctivě, přímo, ethicky, beze všech zisťných a postranních, osobních, stranických intrik a záluďností.

Nuže, a *nyní*, po těchto předpokladech, se podívejme, jak tomu je s naší nynější „demokracií“!

Jsou vládní výsledky v naší republice tak znamenité, že jenom živly zásadně rozvratné by mohly tvrditi opak? Zajisté nikoli. Příkladem: inteligence.

Je naše vláda lidem svobodně volena? Je a není. Jsou vázané kandidátní listiny.

Cítí se členové vlády, resp. Pětek – za všechny své skutky všemu lidu plně odpovědění? Nikoliv. Plichtí všecko v zákulisí, a veřejně každou vinu svalují na parlament a sporné zájmy stran...

V *každé* vládní formě je možno vládnouti dobře i špatně – podle toho, jak to umíme. Výmluvy na spory stran a různé demokratické potíže mně často připadají, jako by naši nešťastní koaličníci bezděky chtěli říci, že jenom *v monarchii* je možno vládnouti dobře a spravedlivě... Politikům není ovšem možno zazlívati, že nejsou všichni genii. Čeho však je třeba žádati na *každém* vládním členu, nechť se dostal k moci jakkoliv – jest, aby u něho politika nikdy se nerozcházel *s obecnou kulturní etikou*. Býti odpověden všemu lidu, a nikoliv jenom klice neb straně – konec konců znamená: býti ve službách spravedlnosti a ethiky obecné. Kdo se dostal k vládě, a kdo tudíž rozhoduje o *všech* státních občanech a státní kultuře – musí se řídit především také obecnou kulturní etikou, a nikoliv jenom zájmem své strany. Co však říci o vládě, která právě ony široké vrstvy obyvatelstva, s kterými každá vzorná demokracie jak při svém zřízení, tak při

své výchově nejvíce musí počítat: inteligenci, vědce, úředníky a literáty..., nejenom přehlíží, ale i přímo tak nespravedlivě s nimi nakládá, že tito lidé musí dříti do úpadu a ještě jsou často v bídě – ? Francouzský básník *Pierre Hamp* výstižně charakterizoval dnešní dobu, když napsal, že dnes každý myslitel, nechce-li choditi v špinavém prádle a odřených šatech, musil by pěstovat prasata. U nás každý literát zpravidla jest již také úředníkem; a přece i tehdy, chce-li být slušně živ, musil by ještě též pěstovat prasata... A to vše jenom proto, že inteligence netvoří žádnou kompaktní stranu! Neboť na různé *stranické* účely, a třeba i „lido-výchovné“, na všelijaká družstva a fondy, na „státní dodávky“, na slevy daní u průmyslových a finančních magnátů – je peněz dosti; ale na úředníky a učitele, na literaturu, školy a universitu – není a není... Je to vláda demokratická? Ani z daleka!

Kritika, 1. ročník, 1924, č. 8–9, s. 282–284.

Z TRILOGIE „BEZ POČÁTKU A KONCE“

I. R. MALÁ

Ukázka z trilogie Bez počátku a konce zaznamenává ve vzpomínce chvíle myšlenkového rozchodu R. I. Malého s F. X. Šaldou pohledem I. R. Malé, vystupující zde pod svým vlastním křestním jménem Anna. Na tuto trilogii svým způsobem navazuje dosud nevydaná kniha R. I. Malého S F. X. Šaldou tehdy i nyní (viz pozn. č. 12), která se mj. zabývá všemi podrobnostmi vývoje vztahu mezi Šaldou a R. I. Malým.

* * *

„Rudolf vydal svou pátou knihu r. 1925. Od té doby chodí zamyšlen a jakoby nesvůj. Ví, že důvodem jeho zamlklosti nejsou nějaké vnější události. Jeho zamyšlení souvisí s nálezem ‚klíče‘. Pracuje v myslí na novém díle. Vzpomeň a viz Ženeva r. 1924.¹ Přemýšlí o nové knize.

Má-li domov, nikdy není nespokojen. Stačí mu jeden, dva dobří přátelé. O nepřátele se nestará. Jsou to lidé, kteří těžko snášejí čestnost, otevřenost a nestranost jeho povahy.

Jakékoliv osobní vztahy však, ať přátelské nebo nepřátelské, jsou u něho zcela pohlceny duchovním vznícením, jímž žije – tragickým pocitem života – třebaže se nikdy neutápí v ideologii. „Je třeba znát konkrétní skutečnosti –“ to je téměř jeho pořekadlo a základ jeho filosofie. „Duše a tělo, to jest skutečnost. Taková je realita. Proto je bludný materialismus, ale bludný je i idealismus.“ A jiné jeho pořekadlo filosofické zní: „Zajisté, že musíme žít, abychom mohli filosofovat, musíme však filosofovat, abychom věděli, proč žít.“

„Rozcházíme se s F. X. Šaldou...“, čte dále Anna na jiné stránce zápisníku.

„Roztržku s F. X. Šaldou v roce 1925,“ kritizuje Anna své poznámky, „mám glosování značně kuse. Snad právě proto, že mne tak bolela. Byla to roztržka po třinácti letech téměř každodenního styku.“

Anna čte: „Hovořili jsme s F. X. Šaldou o bolševismu, jako tak často. Rudolf řekl, že nastává doba, kdy inteligenci musí být naprosto jasno, že bolševismus je princip nejen vládní, nýbrž především také filosofický. A nejen že inteligence musí mít jasno v pojmech, musí se umět i rozhodnout, aby konečně mohla vést. Že již je věru na čase, aby inteligence nebyla vlečena, ale aby vedla.“

F. X. Šalda řekl svůj oblíbený výrok: „Já jsem básník, na mne to neplatí.“

Rudolf na to: „To byste však musil, pane profesore, psát jen básně, a ne kritiky a essaye, ač i čím větší básník, tím spíš má i on přesný světozor, jímž vnímá a hodnotí svět. I každá báseň má své ethos. Ani básník si nesmí hrát se slovy, s pojmy a s myšlenkami.“

„Snad tím nechcete říci, že si s nimi hraji já!“

Rudolf: „To neříkám, pane profesore, ale konečně je vlastně čas, aby se mnohoznačnost vašeho díla zbavila nálad, zadních vrátek, vedlejších možností, abyste byl věren svému určitému já.“

F. X. Š.: „Co tím chcete říci?“

„Dobře víte, pane profesore, že to znamená na příklad, že není možno věřit v Boha a současně chválit velkolepý pokus bolševismu, který se Bohu rouhá.“

Anna se zamyslela. „Jak tehdy oba muži planuli! Rudolf řekl, že každý, kdo píše, je odpovědný za spousty², které jeho psaní může vyvolat v národě, že sendviči již jsme dokonale přejedeni, že potřebujeme zas jednou prostou, venkovskou stravu.“

Anna vzpomíná, jak ten rozchod oplakala. Jak by neplakala! Krátce před tou divokou rozmluvou s F. X. Šaldou hovořili přece o tom, s kolika lidmi se v životě Šalda rozešel a že je zvláštní, že s nimi vydržel v přátelství již celých třináct let! Šalda tehdy řekl: „To je tím, že vy jste oba rozumní...“

A jak ve styku se Šaldou zářil život jako prisma, když jím prochází sluneční paprsek a láme se v jiskry duhy sedmibarevné, jak se nabízel jako látka pro umělecké dílo – klam, mam, zdaj a mátoha, a přece odlesk nekonečné říše nejskutečnějších skutečností, která se rozkládá – sféra harmonie, zvučící zázvětně roztálou, přezhovou písni – kdesi, nikoliv jen za světem, za vjemem smyslů, ale dál ještě – za vjemem duší, éterné – záduší..., mluveno po šaldovsku.

„Jak bude bez nás profesor Šalda osiřelý,“ plakala tehdy, a Rudolf se s ní vadil, že je dětinská, naivní a domýšlivá, že přece má hlavu na ramenou, tak ať si nemyslí, že si Šalda nenajde jiné přátele. Ostatně nejde o rozchod, jde o nesouhlas s určitým směrem jeho myšlení. Šaldu příliš baví logická hra být současně i advocatus angelicus i advocatus diaboli téže věci. Je to vlastně nadměrná záliba v dialektice, umožněná i tím, že Šalda je v podstatě liberál, že mu chybí pevná metafysická base...

I. R. Malá: *Bez počátku a konce. Třetí svazek trilogie* (1940), s. 176–178.

Poznámky:

¹ I. R. Malá na tomto místě odkazuje ke svým nezveřejněným zápiskům ze svých cestovních a pracovních deníků, které využívala při vzniku své románové trilogie. K roku 1924 je zmínka, týkající se tehdejší služební cesty R. I. Malého do Ženevy. Pozn. F. H.

² „Nejasnosti, zmatky“ v přeneseném slova smyslu. Pozn. F. H.

Josef Florian – učitel a nakladatel aneb Moje cesta do Staré Říše 2

JOSEF MLEJNEK

Dvě letošní významná výročí souvisejí se Starou Říší na Moravě – jedno kulaté, sté výročí narození Léona Bloya (1846–1917), to „hranaté“, 75. výročí úmrtí Josefa Floriana, jsme si v tichosti připomínali (ale většinou jsme je úspěšně propásli) koncem loňského roku: pohřben byl až po Novém roce. Jeden z účastníků pohřbu napsal v roce 1942 v *Řádu*, že zemřelý Josef Florian v rakvi připomínal starosvětského velmože.

Titul mé úvahy není tak zcela původní – jednak podobné charakteristiky použil Jan Čep („učitel a iniciátor“), jednak Friedrich W. Nietzsche v jedné ze svých *Nečasových úvah* píše o Schopenhauerovi jako o „učiteli a vychovateli“. Nietzscheho jako německého filosofa „staroříšský samotář“ ovšem moc rád neměl, o jeho *Antikristu* se vyjádřil v podstatě podobně jako Vladimir Solovjov, který napsal, že nebýt tragického údělu, byly by jeho, tj. Nietzscheovy, antikristovské ambice směšné. Solovjovův krátký text z roku 1900 není kupodivu nekrologem, neboť on sám zemřel čtrnáct dní před autorem *Zrození tragédie z ducha hudy*, jež ovšem více než deset let dříve zapečetilo pro Věčnost zešílení. Josef Florian ve svém ještě kratším textu vyslovil navíc přesvědčení, že ten skutečný Antikrist, apokalyptický, „bude pracovat subtilněji“.

Jednu z oněch nečasových úvah Nietzsche věnoval mělkému, a nyní i zapomenutému, německému mysliteli předminulého století Davidu Straussovi; má titul či podtitul „pivní evangelium“. Tento pojem by se ovšem Josefu Florianovi patrně líbil. V náročném kritickém oboru zvaném „cejchování“, což má být krátké, leč výstižné pojmenování věci či osoby, měl ostatně k Nietzschemu blíže, než by si připustil. (Na charakteristice Ernesta Renana se například oba docela shodli.) Aby nešlo jen o plácání bonmotů, je při onom „cejchování“ nezbytné se trefovat, přímo do brňavky.

Pojem „pivní evangelium“ se mi už někdy na počátku normalizace bezděčně propojil s refrainem nebo závěrem písně skupiny Brontosaurus – „a když není žádný bůh, tak nás přijme voda, vzduch, no a potom ámen“. Aniž jsem musel riskovat cejchování, definovala se mi specificky česká podoba „pivního evangelia“ téměř sama sebou. K této *poslední moudrosti* se v posledních desetiletích u nás i ve světě přidává a téměř ve všech rovinách ji při všech příležitostech vyztužuje kouzelné slůvko *evoluce*, jež mnohé jen utvrzuje v duchovní lenosti brontosauří rozměrů. Současný francouzský myslitel Rémi Brague v jedné ze svých knížek právě toto zpohodlnění našich současníků komentuje a na závěr svého výkladu říká, že „pokud jde o to nejpodstatnější, můžeme si položit otázku, zda jsme postoupili o krok dál od toho, co zjistil Sokrates ve svém vězení: popis fungování jeho kostí a svalů (neznal ještě to, co označujeme slovem nervy) nám nijak neumožňuje vysvětlit jeho rozhodnutí neutéci odtud z respektu vůči zákonům a mravům, které ho zformovaly“. A sama evoluce, mocná čarodějka (mnozí ji píšou s velkým E, jako kdyby šlo o božstvo), není něco, co vše vysvětluje, ale právě to, co samo vyžaduje radikální vysvětlení. Toto malé odbočení nesouvisí s Josefem Florianem jen zdánlivě, neboť charakterizuje dobu, proti jejímuž duchu vystoupil již na začátku minulého století a jež mu to i s úroky vrátila „spiknutím

ticha“ a neporozuměním. Vrátila a vrací – vezmeme-li v úvahu, jak skončila viditelná stránka jeho odkazu, jeho knihovna a dům.

* * *

Skoro už před dvěma roky mne na počátku léta 2015 pořadatelé Letního čtení v Brně požádali, abych účastníky letního semináře pro překladatele z češtiny shromážděné z různých národů v témže městě provedl po dvou – jak by se řeklo „kultovních“ – místech na Vysočině – Staré Říši na Moravě a Petrkovu u Havlíčkova Brodu. Třetí a konečnou zastávkou měla být Lipnice nad Sázavou, místo posledního pobytu Jaroslava Haška. Rád jsem se úkolu ujal už z toho důvodu, že mezi „účastníky zájezdu“ jsem měl několik přátel. Cestou do Staré Říše jsem si promýšlel improvizovaný výklad o tom, kdo byl Josef Florian, co znamenalo a dosud i znamená jeho Dobré dílo, jaká byla *duchovní situace doby* na samém začátku jeho podnikání na přelomu devatenáctého a dvacátého století, jaký marasmus nastal s panováním nacistů v zemi od konce třicátých let a s vládou komunistů, kteří od nich v ničení ducha ve čtyřicátých a padesátých letech jen převzali pomyslný štafetový kolík. Vydávání Dobrého díla protektorátní úřady zatrhly ještě za života Josefa Floriana. Po válce v období let 1945–1948 ho vydávali dědicové – ze zásob, ale komunisté nakonec pro jistotu zlikvidovali i tiskaře, včetně těch, již byli spřáteleni se Starou Říší. Přál jsem si zahraničním zájemcům o český jazyk a kulturu přiblížit rozsah a význam Dobrého díla, uvést jména významných umělců, filosofů, teologů a spisovatelů, českých i světových, popsat zneuznání a přezírání, jichž se Florianovu podnikání dostávalo od „elit“, počítaje v to často i ty katolické. (Autor knihy *Chrám i tvrz* Pavel Eisner mluvil například před válkou o Staré Říši jako o zapadlé vísce někde na západní Moravě, kde, nejspíš nějakým nedopatřením, vydali Kafkovu *Proměnu*.)

Jak jsme se blížili ke Staré Říši, zmocňoval se mne stále víc tísnivý pocit a začal jsem si v duchu přát, abychom se octli v nějaké sci-fi časové smyčce a mohli přijet do Staré Říše ne snad v roce 1925 nebo 1935 – stačil by mi rok 1975 nebo 1976, kdy jsme k Floria-

Josef Florian v knihovně.

nům dorazili s Reynkovými a s otcem Vítem Tajovským, premonstrátským opatem ze Želiva, v tu dobu již opět bez státního souhlasu. V zářivě bílé kuchyni – bylo to v postní době, stoly se neprohýbaly – a posléze v knihovně jsme seděli a povídali si s Florianovými „dětmi“ většinou již v důchodovém věku: Evou, Michaelem, Metodějem, Gabrielem, trochu potouchlým Josefem F. (nebo to byl Jan?), který si neodpustil klást otci Vítovi různé otázky typu, kolik jehel se vejde andělu na špičku nosu, aby si na ni lépe viděl, a podobně. Zvlášť měl také spadeno na druhý vatikánský koncil. Jsou dvě místa v naší zemi, v nichž jsem prožil v celé hloubce své češství, svoji příslušnost k českému národu: v Kapli Svatého Kříže na Karlštejně, v době oprav jsem si v ní směl skoro hodinu posedět – a potom v knihovně Josefa Floriana ve Staré Říši. Můj tísnivý pocit plynul z faktu, že nic, nebo již téměř nic, z toho, o čem „účastníkům zájezdu“ dopředu něco naznačuji, nikdo z nich neuvidí, neboť si to nebudou moci ověřit – a dát mi případně za pravdu. Budou nejspíš zklamáni: někdo jim vypráví o hradu a jeho majiteli, a když se přijede na místo, velmož nikde, hrad možná ano, ale ani ne takový, jaký si různí podivíni, jimž se nepodařilo za deset let poskládat loď do láhve, postaví doma na zahradě. Florianova vila na kopci, za ta léta obrostlá zahradnickovským „udatenstvím smrků“, není přístupná veřejnosti. Naštěstí ji koupil prý nějaký slušný architekt a obezdil ji elegantním plotem. Kde jsou Rouaultovy obrazy, Florianova rodinná

kaple, a především jeho knihovna? Když jsem před deseti lety naposledy navštívil Gabriela Floriana, byla knihovna již pryč: pár papírů na podlaze, dva tři zbylé regály – místnost se na pohled ničím nelišila od důkladně vykradené samoobsluhy v zapadlé víšce kdesi na západní Moravě. Celkový skličující dojem nakonec pomohla zmírnit vnučka Josefa Floriana Juliána Jirousová, jež žije ve Staré Říši v domku po rodičích. Čtyřicet lidí se tísnilo ve dvou místnostech, Juliána trpělivě odpovídala na mé otázky, vyprávěla nám o otci své maminky, co věděla právě od ní anebo od jejích sourozenců. Sama se narodila dva roky po odchodu svého děda, našťastí má doma slušnou hromádku staroříšských „tisků“, jak se říká mezi znalci. Zahraniční bohemisté si mohli prohlédnout magicky realistické obrázky její maminky Marie Florianové-Stritzkové z třicátých let. Duch Staré Říše se přestěhoval do chaloupky rodiny Stritzků, a nebyl to nakonec žádný hrad na zahradě nebo dokonce z písku. Přesto mi jedna z účastnic zájezdu položila otázku: S tím Florianem to asi nebylo tak horké? – Jak horké? – No, že by to byl až takovej veleduch.

* * *

Ze Staré Říše jsme odjeli do Petrкова. Bylo to krátce po odchodu bratří Daniela a Jiřího Reynkových. Prázdnost po duchu, po chodbě pobíhající kočky, z nichž každá zde mívala své jméno i svůj „režim řeči“. Mlčící zahrada, smutek, hromady knih v jídelně a velkém pokoji. O Bohuslavu Reynkovi toho „účastníci zájezdu“ věděli mnohem více než o Josefu Florianovi, můj výklad se obešel bez uštěpačných poznámek o „veleduchovi“. Nicméně na mne dolehla taková tíseň, že jsem na Lipnici už nejel, nechal jsem se raději vysadit doma v Lípě.

Když jsem se před více než padesáti lety s rodiči přestěhoval na Vysočinu, poznal jsem zedníka Václava Sýkoru z Věže, který mi později pomáhal s úpravami na našem lipském domě. Pocházel z Lipnice a dobře si pamatoval Jaroslava Haška i jeho ruskou manželku Šuru: měli tehdy jako jediní na Lipnici zvonek, takže jim kluci chodili na něj zazvonit a z bezpečného úkrytu si pak vyslechli láteření – většinou v ruském

jazyce. „Oni se teď snaží udělat z Haška komunistu, ale on komunist nebyl,“ zdůraznil při svém vzpomínání hned několikrát pan Sýkora a dodal, že „šel s buržoazií“, přičemž tento lipnický proletář nevyslovoval slůvko „buržoazie“ nijak pejorativně. Psal se rok 1974. Jaroslava Haška jsem četl velice záhy, ještě na základní škole, a nejprve jeho magické prózy z cest po jihovýchodních oblastech monarchie, Švejka až o něco později. Úroveň jeho povídek psaných často pro bezprostřední výdělek je ovšem kolísavá. Josefu Florianovi se od Haška dostal do ruky patrně jen nějaký výbor z těchto krátkých próz a ve svém „posudku“ napsal, že autor chňapá po náboženských tématech jako pes po salámu. Nesešli se, Florian s Haškem, i když si oba s Rakousko-Uherskem užili svoje. Každopádně však Josef Florian velice ctil Františka Gellnera. Pro mne není Haškův román *Osudy dobrého vojáka Švejka* součástí českého „pivního evangelia“ – je v něm určité životní „naštelování“ a vidění světa vymykající se jednostranným definicím. Na Lipnici jsem se na výletě s bohemisty původně upřímně těšil, i když by jim Haškův vnuk Richard nemohl předvést stejné extempore jako při návštěvě finského humoristy a velkého ctitele jeho děda Arto Paasilinny. S Markétou Hejkalovou jsme jej za Haškovým potomkem přivezli do lipnické hospody U České koruny. V hospodě bylo plno a veselo, rozjařený Richard co chvíli směrem k Paasilinnovi vykřikl: Vy kluci finský, od nás dostanete (myšleno v hokeji) vždycky na prdel! Šťastný Paasilinna se jen usmíval a z jeho očí šlo vyčíst stejné Eljén!, jakým častovali sapéra Vodičku nic netušící Maďaři při jeho (české) protimaďarské filipice, ale v nonverbální finštině. Bohemisté sice byli z národů různých, ale všichni rozuměli česky.

* * *

Josef Florian jistě nebyl jen vydavatelem „krásných tisků“ a sám se od podobných charakteristik tvrdě distancoval. Význam jeho odkazu pro českou kulturu je mnohověstevný, a když se už Florianův dům z různých důvodů nestal národní kulturní památkou, bylo by dobré, kdyby se mohlo co nejdříve započít s digitalizací celého Dobrého díla, neboť mapování prvního

desetiletí Florianových nakladatelských snah je pomalu už záležitost pro archeology. Součástí odkazu Josefa Floriana jsou však i imponderabilia spojená s jeho osobností, například a především jeho nakladatelský étos. U dnešních nakladatelů jsme často svědky toho, jak se vykrucují, bude-li se to či ono dílo prodávat, kolik z investovaných peněz se jim případně (při všech dotacích a milodarech) vrátí. Jistě, opatrnost matka moudrosti, ale mám pocit, že jim občas, ne-li většinou chybí přesvědčení o nutnosti a potřebnosti vydání toho či onoho díla. Přesvědčení vycházející z *poznání* a z rozlišování, sjednocujícího rozlišování, o němž hovoří Jacques Maritain. Právě Josef Florian touto vzácnou schopností vybaven byl a dokázal neomylně vyhmátnout dobré věci, a udělat pak všechno pro to, aby přišly na svět v české verzi, pokud šlo o překlady, a také v co nejsličnější podobě. Byl samozřejmě také ukotven ve víře, víře „osvěčující rozum“, podporující naše schopnosti nezaujatého poznání a „hierarchizování“ hodnot. S vírou je neoddělitelně, ontologicky, spjata láska k bližnímu. Nejde jen o „charitu“, sbírky pro potřebné, pro hladovějící. Jde i o lidi, naše bližní strádající a hladovějící po duchu a po poznání, a o snahu, v případě Josefa Floriana často neurvalou nebo

zoufalou, vytrhnout je ze zabydlení v prostřednosti (viz „pivní evangelium“), z „internacionální šedi“, jak psal v roce 1936, zaplavující dnes náš svět jednou z dalších svých konfigurací (polský filosof Ryszard Legutko napsal o triumfu *průměrného* člověka v současném evropském osvětí celou knihu). Josef Florian se výslovně – a neurvale – vyjádřil v roce 1925, za první republiky v době konjunktury, že mu při jeho podnikání záleží na *národní cti*, hovoře jedním dechem též o blahobytu národních drštěk, s vědomím a rozlišením, že ony „národní dršťky“ a národ nejsou totéž. Zde je patrně nejvlastnější místo, kde a odkud bychom měli hovořit o odkazu Josefa Floriana. Bude jistě záslužné uchovat vše z jeho Dobrého díla, ale to samo nestačí. Memorovat a přetiskovat také ne, silácké slovní napodobeniny Florianovy „drsné školy“ jsou směšné. Abych nakonec promluvil jen sám za sebe: kromě vlastního psaní také překládám a mám to štěstí, že jde o knihy vesměs z mé vlastní volby. Často se v duchu radím s Josefem Florianem a ptám se jej, zařadil-li by je do Dobrého díla. Většinou mám jistotu, že ano.

Josef Mlejnek, básník, kritik a překladatel.

Měsíc autorského čtení — čestný host Gruzie
18. ročník — 1. 7. až 4. 8. 2017
Brno, Wrocław, Ostrava, Košice, Львів
www.autorskecteni.cz

V Brně v Divadle Husa na provázku, Zelný trh 9.
 V Ostravě v Absintovém klubu Les, Střelníční 2.
 Na internetu denně na adrese www.mac365.cz (živě)
 a na www.autorskecteni.cz (program a další informace).

Sanitky projížděly bez zastavení

PETR KRÁL

Strofy

Ellington měl pod očima nejkrásnější váčky
František Tichý zas největší kruhy
Rozhovor dvou lidí občas uvízne po moři ale dál
plují lodě
třebaže se cestou rozpadají
Neuvidět nikdy v římské Cinecittě
kulisy starověkého města nedojet do Brightonu
ani znovu do Chuchle znamená tu být
a žít

* * *

Luštění suků v nábytku spletilého písma živých
plotů stružek a rýh
v kůře stromu nás stačí plně zaměstnat
aspoň než číšníci začnou nosit do sálu tácy se šunkou
Jeden z nás teď dopsal a zvedl pohled k oknu
druhý vychází z hospody s třetím oba se spíš nuceně
smějí
jiný neví má-li zůstat v posteli a číst si
trochu masturbovat nebo se jít mýt
Dámy jsou v koupelně pořád
dokud nezmizí jak v lese v šumění šatníku

Ztemnělá kůra si teď pro změnu čte nás

* * *

Jména se vracela
a měnila Jarmilo! Hynku! Karle Šebku
Jungwirthe Zápotocký
Lenico
Shora byly z pánů vidět pod stromy jen rázující nohy
zblízka v ženské tváři náhle přebýval jazyk ať lezl
z jednoho
nebo z druhého koutku
Pěst s revolverem nešlo oddělit od pěny bílých květů
skrz kterou se drala ven

Ještě že je i klid stadionu po závodech
protáhlý hřbet léta a lesk lokomotivy co signál
platný dlouho po tom co projela

* * *

Všechno povznášející přichází z předměstí jen při
letmém nadzvednutí příkrývky
nás ovane zbylá krása
Lehký třas pouličních stánků je slib i jeho naplnění
Daleké rozhovory klíčí od rána v hloubi dne
s chřestěním drobnějších kůstek Mluvte si ale bez
rozumování
ať je občas slyšet taky smích zpoza kulis
Ať na krucifixu visí jen schnoucí utěrka
a zrcadlo ať zůstane prázdné

* * *

Každý v městském davu ať to ví nebo ne
z větší či menší dálky sleduje jiné chodce jeden
zasmušilého otce
druzí nasupenou krásku podroušeného ministra
případně i dvojici tajných
To se ví když ti před ním zmizí v budově
nebo v taxíku ví málokdo jak dál
Řadu z nich tak je vidět jen rozpačitě postávat před
vchodem do kavárny Slavie
nebo u schodů před pařížskou Operou

Sám nejspíš chodím ve stopách neznámého dvojníka
či nikdy nespátržené ženské možná jen ustarané
účetní nebo pokladní
Bílé slunce stěží prosakuje šedým nebem
Jen ten kdo nese do opravy žehličku
se tu s ní vláčí sám za sebe

* * *

Hebce se spojujeme k plavbě pod hladinou dní
(vodníci s hýkaly jsou teď na společném zájezdu
v Zwingeru)
suchý třesk dřevěných desek se každý podzim vrací
stejně jako pach vlhkých řepných řízků
na korbách nákladáků
V Rusku zívá každé nádvoří
kosa chladu tam podtíná nejsličnější nohy
Prázdná branka zas a zas přežívá gól
o nějž nestála aniž ho odmítala

* * *

Stehna jsou důležitá jak pro tu které patří
tak pro toho kdo mezi ně vniká
i když tu nezaloží nové město to jež se aspoň krátce
zjeví provazolezcům
z vrcholu bílého stožáru
I oni dnes naneštěstí táhnou krajinou
aniž kam dorazí vlaštovky nenajdou stožár na náměstí
aby tu ohlásily jaro Co dělat
štěbetat za ně nebudeme
I chlebíčky které mi vezeš z krámu u nádraží
jsou poselství

Těkavé krajiny

Než vstanu zaslechnu zřetelně jak tiše míjí auto
bůhví kde na Sibiři

V následujícím dni pak zbývá zjistit
kde k němu nejlépe přiléhá slovo *sezóna*

* * *

Někdo si vyšel k hradbám jeho sklenice odtamtud
ve slunci
vysílá světelné signály jeho pes měří trhavý tep dne
a chytá za ocas vlastní konec

Co dělat nemusí být podzim
aby všechna místa pustošil
týž vítr světa
I tak je pořád lepší se honosit
spadaným listím než cizím peřím

Občas jistě obojí splývá jako když myčky kolejí
v soumravné zatačce
při práci balí na noc do prachu hadrová nemluvnata

* * *

Vkládat se dál do tkání světa
do horoucích dam jistě
jen ale co letmá záložka
Jsem tu zpátky zas přináším svůj díl relativního
(jako si štamgasti nosí do hospody salám)
I Kant do Kentu jde pěšky Je šest večer
ve městě jsou ještě všichni v ulicích
každý už ale má svou roli ať zůstane venku
nebo se stáhne za kulisy
Tomu kdo od výklenku k výklenku chodí doma
po chodbě
trčí předem z kapsy županu stříbrný rohlík
co půlnoční zbraň

Co se stalo II (výňatky)

A prosím najednou toho moc nezbývalo Naďu našli
utopenou
pod jezem Prokop dodýchal vzdor kyslíkové bombě
Karel Š. navždy zmizel v lese
Já jsem se v jediném pohledu od schránek
zpátky ke schodům viděl naráz rozplynout čtyřicet
let života ve Francii

Milošův příjezd přinesl nové oživení jednou vstal
a prošel tápavě po stole
mezi sklenicemi sám ani nevěděl kam až
Prokop se při pátečních sezeních opíral o zeď
a rozhrával divadlo jak ho vždycky chtěl dělat
jen ve svých sólových řečech a grimasách

Hlavní bylo *rozzářit rez světa*
nebo aspoň být při tom když koncem léta
vnikala příčně se sluncem do lesních sálů

* * *

I přesycenou paměť bylo třeba rozptýlit po světě
provézt dávnou kapku bratrsky sdílené krve
na prstu kolem zaprášeného Já (JE)
bez pána v tunelu pařížského metra

Taky z Paříže jsme pak vyjížděli dál nemuseli jsme
vědět za čím
aby to bylo nutné
táhnout v noci pustou vozovkou k Barceloně
za nedohledného míhání vlhkých sněhových vloček
a hvězd tu a tam míjet v krajině neznámé rybáře řezníka
jak se na sadu chystal k rozhodnému střetnutí
s vlastní visací planetou masa
při zpáteční cestě vidět před domy u hranic
vyložená zrcadla

Někdy jsme přesto na léto zůstali ve městě stáli tu na
bulváru s ostatními zbylými
frontu na tabák na konec neděle
a na nic
Sanitky projížděly bez zastavení snad na cestě do jiné
metropole

večer vyvstávaly na nebi neúčastné zprávy
bez adresáta
To už jsme měli za zády i celá města zaprášených
rekvizit odřených tenisáků
a nákolének vytahanych harmonik
zhlobi k nám odtamtud dolehl i lesk nedotčené
matky kovadliny
než někdo rázně odpočítal začátek dalšího kousku

* * *

Hlas jenž námi stoupal byl spíš jen dým sotva
zvednutý nad zaoblení země
nad trávník kde vlhly dřavé kartonové terče
z vojenských střelnic Ten obraz jistě nepojme celek
světa
v němž jsme žili jenom ho dál trochu prodlouží
Svět se zjevoval za chůze a v průvanu
jehož lehký dech nám přivíral víčka Být a spát jen
spánek předem kynul
jako cíl spát bylo znát Slast trochu nadzvedla trávu
co natažená past
na myši přivřená víčka skleníků a dalekých měst jen
o něco protáhla její šikmý šleh
(až k přízemním bleskům příští bouřky)
příčná rýhování starých rytin zpřesňovala
a rozechvívala náš obrys přisívala nám těla
k chvějivým šrafům
spícího rákosí z nichž vyplouvalo bledé vodnaté
slunce
a prohlíželo si nás slepým okem

Soupis

Jdu ven ještě uvnitř domu
sluncem zlacené schody níž přede mnou budí málem
dojem
že nás někde dál něco čeká

Venku totéž slunce
dál stvrzuje: i to co tu bylo
tu ještě je betonový blok pořád obrůstá
památne psí víno (nebo snad svlačec)
taky před přechodem přes vozovku je jako obvykle
na dlažbě
celé parkoviště odhozených vajglů
Trvají textury věcí zrnitost kamenných kostek
vláknitost dřeva
kde se slunce rozlévá jak v hlubinných vráskách světa

Ještě na konci dne se ze stínu uliček
zvedají dosud rozzářené věže

na kříži té svatojindřišské sedí drobné interpunkční
znamínko
pípajícího ptáčete a všechno nadlehčuje
zatímco obrysy našich hlav se už zas chystají otloukat
jedny o druhé co duté pěchy (ne zvony to opravdu
nejsou)

Zbývá jen podtrhnout a sečíst po kom
to ale chtít? Účetní shromáždění na protější refýži
spěchají všichni domů Navíc je tu otázka
co v mém soupisu chybí nejspíš to se ví
všechno podstatné

Petr Král, básník, překladatel a esejista.

ANTHONY FLINT LE CORBUSIER

Muž doby moderní, architekt zítřka

Kniha *Le Corbusier, muž doby moderní, architekt zítřka* je obsáhlým a v českém jazyce prvním architekto-
vým životopisem. Je určena nejen čtenářům, které fascinují
složitě osobní životy a velkolepé vize umělců a charis-
matických inovátorů, ale zejména těm, kteří přemýšlejí
o moderní společnosti a architektuře pro 21. století.

*Jsem známý pouze jako architekt, nikdo mě nechce brát na vědomí jako malíře,
ačkoliv jsem k architektuře dospěl právě přes malování.*

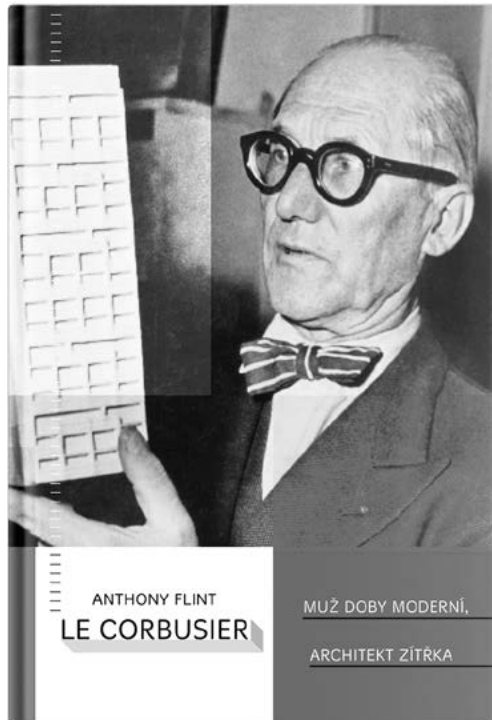
(Le Corbusier)

*Dům je jako auto, koncipovaný a zařízený jako autobus nebo lodní kabína.
/.../ Na dům se musíme dívat jako na stroj k bydlení nebo jako na nástroj.*

(Le Corbusier)

www.barrister.cz

248 stran, brož., 395 Kč

Na dlouhý nádech pod vodou

LUCIE TUČKOVÁ

Za svůj první román *Do tmy* získala Anna Bolavá cenu Magnesia Litera. Již rok poté na pultech knihkupectví oranžově svítí obálka její knihy *Ke dnu*. Nejedna autor využije všechny síly na svůj debut, proto bývá kritiky (občas trochu nepřejícně) druhá kniha označována za určující, jako by se až s ní ocitl před semaforem na křižovatce. Znamená tedy pro prozaickou tvorbu Anny Bolavé oranžová stát, nebo jedeme dál?

Domovským prostorem je v knize *Ke dnu*, stejně jako v debutu *Do tmy*, venkov, maloměsto (dle vztahů mezi místními však téměř vesnice), autorkou pojmenované Řečovice, ležící kdesi „půl hodiny cesty autem od Hradce“. Hlavních postav a vypravěčských hlasů je v románu hned několik, především však ženských: věk okolo čtyřiceti spojuje lékárnici Milušku (a jejího bratra Míru), ovdovělou Miladu, která pracuje v místním podniku na zpracování kuřecího masa, její nadřízenou Pavlínu, novodobou „vědmu“ Ilonu a v podobě deníkových vstupů v příběhu potkáváme Hanku.

Další vrstva vyprávění se odehrává mezi dospívajícími dívkami v prostředí šesté třídy základní školy, kterou právě dostala na starosti začínající, ovšem cílevědomá a povýšená učitelka Jančaříková, jelikož její oblíbená předchůdkyně ze dne na den zmizela. Nejvýraznější z dětských postav je spolužačkám (jež si ve volné chvíli zkoušejí za hihňání kreslit pánské přirození a dychtí po nových botách či podprsence) nepodobná Miladina dcera Anička, která má jedinou kamarádku – vrstevnici Kláru, spolu

s níž téměř propadá z angličtiny, ovšem jinak se nelekne ani mrtvé kočky, natož představy hejkala či vodníka v močálech za městem. Tam se jako jedna z mála místních umí bezpečně pohybovat (a také tam postavila svůj bunkr, okolo kterého spočítala a do vlastních map zakreslila všechny stromy). Daleko od živých se také utíká sbírat kameny, pozorovat mlhu i hledat stopy svého otce. Z další strany se vyprávění *Ke dnu* dotýká vztahu dospělých dcer k matkám, jež se pomalu svým vědomím dostávají na druhý břeh, ale o to silněji ve chvílích vypětí vykazují svou (ne)vůli. Čím méně sil a zdravého rozumu jim zbývá, tím je i méně pravděpodobné, že si jejich dcery dovolí vybudovat svůj vlastní život, od nich neodvislý.

Nejvýrazněji z mužských protagonistů do vyprávění vstupuje začínající novinář Petr Málek a Miladin švagr Jarda (řeklo by se, každý s opačným znaménkem) a lékař Marek Diviš, jehož žena se na počátku vyprávění již čtyři měsíce pohřešuje. Jedním z aktérů příběhu je svým způsobem i sama voda – coby mlha nad močály, v níž lze zahlédnout světlo, které nikdo jiný nevidí, stejně jako milovanou bytost ze snu – aby se vzápětí pod jejím pláštěm místo milostného splynutí zapíchla větev do oka –, jako padající námraza, na níž nabouraný kamion jako výhybka v určující chvíli nepropustí jediný automobil k městu, ale také jako řeka, která „vylévá svá ramena do bažin, nekontrolovatelně se rozprostírá svými podivnými územími, že to ani na žádou z map překreslit nejde,“ a kdysi se do ní chodívalo na milostná dostavení, potápění s dlouhými nádechy.

Jedním ze stěžejních témat knihy, jež má i detektivní zápletku, je navracení či navazování (a to v širokém

Anna Bolavá:
Ke dnu. Odeon 2017,
288 stran.

slova významu, tedy i zkoumání jeho ne-možnosti), ať jde o opětovné svázání s dříve opuštěným domovem, jeho konkrétní krajinou, jež se v letech nepřítomnosti trhá vykousnutými areály pro sklady a obchodní domy, a přece se její skutečná tvář nemění, prohlubování vztahů s již zemřelými členy rodiny, vyvolávanými z paměti, i opožděné poznávání jejich lidských zvláštností. Návraty přece ale nejsou v románu *Ke dnu* jednoduše možné, z minulosti zůstávají po letech spíše pachy zatuchliny a plísň, vylámané ploty a zámky na dveřích než pocity bezpečí. Jedna z postav románu, čtyřicátnice Hana Strnadová, z města se navrátilší spolu s matkou po 26 letech zpět na venkov, přesně vystihuje směs melancholie a nervozity: „*Mám strach a zároveň se nemůžu dočkat. (...) cítím lítost nad něčím, co kolem sebe nevidím.*“ A také obávaného zklamání: „*Jsem tady, ale možná jsem se k návratu rozhodla pozdě. Možná už se všechno stalo a na mě nezbylo nic.*“

A jak jinak, protipólem k navracení je Bolavé v knize útek ze zavedeného pořádku, svazujících vztahů nebo jakkoli „neřešitelné situace“, přítomný v úvahách či snech, jež však až na výjimky nikdo nedokáže naplnit – a je-li zvolen, mívá i fatální následky. Minulost a další žití v rodinné (ne-li rodové) předurčenosti sice hrozivě straší ve snech i bdění, zároveň však dává alespoň jakýsi pořádek do jednotlivých dní, měsíců a let, v nichž se nic neděje jinak, než by se předpokládalo. (Zde je také nutné zdůraznit ono „nic se neděje“, které na venkově počátku 21. století, na rozdíl od života ve velkém městě, v podstatě nemá negativní význam.)

Jednotlivé vrstvy a příběhy *Ke dnu* se ve vyprávění sbíhají i míjejí dle pevně dané vnitřní logiky románu, jehož výstavbou si je Bolavá od počátku do konce zcela jistá. V jejím podání se nic neděje náhodou a nespojitě s celkem, a přitom je čtenář aktivním účastníkem celé hry, je zčásti na něm samém, jak děj dohromady správně poskládat. (Je zde třeba zdůraznit, že oba romány Anny Bolavé spolu souvisejí, ve druhé knize volně pokračují některé dříve rozkreslené příběhy a dokonce se rozbíhají vzhledem k dosavadnímu vyprávění zcela nečekaným směrem, ovšem pro čtenářský zážitek a pochopení *Ke dnu* není nikterak nutné první knihu znát.)

Co však knihy *Do tmy* a *Ke dnu* neomylně spojuje, je osobitý vypravěčský styl Anny Bolavé, schopnost

„nečekaně vyslovit i čekané“ a naopak dlouho očekávané nenaplnit, ale stavět své protagonisty (a tedy s nimi i čtenáře) do situací, v nichž rozhodně nechtějí být. Ani tehdy, kdy by se jednoduché rozuzlení samo nabízelo, nesahá Bolavá po instantních okamžicích štěstí televizních seriálů, ale postupuje do hloubky, až ke dnu. Tím také román získává schopnost dlouho po přečtení rezonovat, vybavovat se a připomínat ve vědomí, což konzumní ani pozéřská literatura nedovede.

Cestou Bolavou a její postavy, kromě již zmíněného vjemu melancholie a opakovaného tázání „kam vlastně patřím“, provází svérázný humor a ironie. Ať už souběhem informací o protagonistech – třeba vědma, jež „spolehlivě“ rozpozná budoucnost i zlomenou kost, je zároveň zručná zlodějka oděvů; hysterická milenka, která při rozchodu pobodala milého, použila ukradený služební nůž na porcování kuřat; a jindy stejným způsobem ukradené nože účinkují v aféře posekaných Vietnamek, které si navzájem kradou z domova dovezené diamanty, jako to jediné jmění pro případ potřeby, aby je vzápětí při útěku ztratily na chodníku mezi dlažebními kameny. Nebo jsou zdrojem ironie samy postavy, jako by ani nevystupovaly z románu. Ať už při nákupech v místním supermarketu, které se neobejdou bez stržené boty při „závodu o vozíky“, nebo když si mladá učitelka (toužící po přízni ředitele, zatím však s malými, ne-li pro ni přímo potupnými „úspěchy“) ve třídě nad špatnými známkami umiňuje: „*A bude to ještě horší, tento týden jim zavaří. Premenstruační syndrom a ukradená bunda. I kdyby se parchanti rozkrájeli, ona dobré známky rozdávat nebude.*“

Na rozdíl od letních měsíců, do nichž byl rozprostřen děj posledních týdnů života Anny Bartákové v románu *Do tmy*, se příběh *Ke dnu* odehrává za sychravých podzimních a prvních zimních týdnů. Za tmy a v mlze se však u Anny Bolavé nakonec překvapivě odvíjí román, v němž potkáváme postavy, kterým ještě stále dává smysl psát a kreslit deníky pro ty, co jednou teprve přijdou, zdánlivě nenapravitelně pošramocené vztahy se zde mohou uzdravovat a i bez hlasitého vzdychání a nahoty lze plaše zachytit rodící se milostné protnutí.

Lucie Tučková (1981) je romanistka.

Mžitky

TOMÁŠ MAZAL

Poslední film Andrzeje Wajdy *Mžitky* měl světovou premiéru v září 2016 v Torontu. Měsíc po ní (9. října 2016) Wajda v devadesáti letech zemřel.

Nástin

Zdánlivě přímočarý a jednoduchý scénář (A. Wajda a A. Mularczyk) nás uvede do polské Lodže roku 1948 a počátku padesátých let. Slavný avantgardní malíř a profesor tamní Akademie krásných umění Władysław Strzemiński (kdysi i spolupracovník M. Chagalla a K. Maleviče), též ale těžce postižený invalida, se pozvolna dostává do konfliktu s nastupující stalinovou diktaturou. Strzemiński trvale odmítá jakoukoliv ideologičnost ve vlastním uměleckém projevu i ve výuce svých studentů, nepřijatelné jsou pro něj i kompromisní návrhy komunistických předáků. Střet Strzemińského s novým režimem pozvolna graduje s nemilosrdnou krutostí k jeho zkáze – nejen jako svébytně smýšlejícího umělce, ale i jako obyčejného člověka.

Mefisto

Wajdův film je především zobrazením charakteru umělce v odhodlání, síly vzdoru či naopak přirozené lidské slabosti v mezní situaci nátlaku totalitní diktatury. Nelze na tomto místě nepřipomenout film režiséra Istvána Szabó *Mefisto* z roku 1981 (podle literární předlohy Klause Manna). I zde je vykreslen příběh talentovaného umělce, divadelního herce, podléhajícího však své egoistické ctižádosti. Tento herec obětuje nejen umělecké ambice, ale především vlastní morální přesvědčení ve prospěch nacistické ideologie, postupně ovládající Německo. Jako únik si vytváří klamný pocit, že i pod tlakem moci by mohl vytvo-

řit poklidnou oázu umění, ve které by nerušeně žil. Ale vždy jen do té doby, než nátlak zla bezprostředně ohrozí jeho osobu. Poté následuje další ústupek. Vydan tak v milost a nemilost nacistické svévole, obětuje jí nakonec i svůj osamocený a vnitřně rozpolcený život.

S *Mžitky* má *Mefisto* spojitost odlišného charakterového znaménka v mnohém. To hlavní však spočívá v jednom: ať vyhraněný a talentovaný umělec zcela odmítne vejít do služeb ideologie nastupující mocenské diktatury a výhody s tím spojené, nebo ji naopak ponížene v přisluhování přijme, může (a jak vidno z obou filmů tomu tak je) stejně skončit v osamocení na samém dně existence. Nátlak ideologie jakékoli diktatury na svobodu projevu v umělecké tvorbě je prostě nevyhnutelně tragický. Jak velkoryse a noblesně pak nad tím vyznívá věta profesora Strzemińského pronesená ke studentům: „To, co se teď děje, je jen závan větru dějin.“

Lodž

Studentské prostředí Akademie krásných umění, město Lodž i dobu, ve které se děj *Mžiteků* odehrává, znal Andrzej Wajda více jak důvěrně. V letech 1946–1949 studoval na Akademii krásných umění v Krakově (odtud jistě ve filmu atmosféra poválečné Akademie) a poté v rozmezí let 1949–1954 režíroval na Vysoké filmové škole právě v Lodži. Lodž byla ve své historii těžce zkoušené město, střídavě pod nadvládou Rusů a Němců. Během druhé světové války tu nacisti vytvořili ghetto pro 200 000 tisíc židů, po válce zde až

do roku 1948 sídlila polská vláda, která se nemohla usadit ve zničené Varšavě. Síla a agresivita nastupujícího stranického komunistického aparátu zde byla o to větší. Město, které dávno ztratilo *genia loci*, působí dodnes na mnoha místech pochmurně. A to je přesné pozadí, zlověstná kulisa pro Wajdův film. Zbytky sněhu v ulicích a zasněžený hřbitov vyvolávají podvědomé mrazení. Oprýskané fasády bývalých měšťanských domů, temné až zlověstné průchody a dvorky, věčné fronty před obchody s potravinami, nevlídné kanceláře a dílny, ulice plné strachu nebo nuceně jásavých prvomájových oslav. Namísto uvolněného nádechu k novému životu se na Lodž slétli draci. Draci komunistických gubernátorů, klovajících a rozežírajících obyvatele tohoto města. Filmová kamera Pawła Edelmana v jemných odstínech šedavých barev vše zachycuje do detailu. A mnohdy stačí vyprávět obrazem. Některé záběry jsou podobné fotografickému ustrnutí, což ještě násobí vnitřní napětí filmu.

Umělec

Władysław Strzemiński, hlavní postava filmu, není jen avantgardní malíř, ale také profesor Akademie. Svým studentům, kteří jej obklopují a téměř zbožně mu naslouchají, opakuje: „Měli byste malovat v souladu se sebou samými.“ A jde především o vidění okolního světa, jevů a předmětů. S poukazem na obrazy, které mu přinesou k ohodnocení, zdůrazňuje: „Každý vidí jinak. Každá volba je dobrá, protože je vaše.“ Studenti za profesorem přicházejí i do jeho bytu, aby na „tajně vypůjčeném“ (ve skutečnosti odvážně odcizeném) stroji přepisovali texty jeho zakázaných přednášek a dosud nezaznamenané úvahy. Vše se ale s postupujícím časem nadmíru komplikuje, politická garnitura Strzemińského systematicky existenčně likviduje. Je vyhozen ze školy a stává se nezaměstnaným bez finančních prostředků i nároků na příděl potravinových lístků. Záhy je vyškrtnut i ze Svazu výtvarných umělců, a protože tím již není registrován jako malíř, nákup barev v prodejně pro výtvarné umělce je mu odepřen. (Tento nadřazený postup státní moci nám připomíná tuzemskou situaci kolem roku 1970, v době tzv. „normalizace“ za éry prvního tajemníka

Bogusław Linda v roli Władysława Strzemińskiego.

KSČ Gustáva Husáka. Svaz spisovatelů, jehož předsedou byl Jaroslav Seifert, byl rozhodnutím ministerstva kultury v prosinci 1970 rozpuštěn. V nově založeném Svazu spisovatelů již pro mnohé spisovatele nezbylo záměrně místo. Stali se z nich tzv. „spisovatelé v likvidaci“, tedy bez zaměstnání, bez možnosti publikování, bez příjmů.)

Podřadná zaměstnání, která pro Strzemińského obětavě a složitě shánějí studenti, končí vzápětí vyhazovem, když vyjde najevo, o koho se jedná. Je mu „zrušena“ i poslední naděje, zakázka na výzdobu kavárny. Strzemiński tuto osudovost snáší mlčky s hrdostí sobě vlastní. Nerevoltuje, neklade odpor, zachovává si svoji důstojnost. „Na cí straně stojíte?“ útočí na něj předseda kádrové komise. „Na své,“ zní lakonická odpověď. Více netřeba, poté se Strzemiński otočí a mlčky odchází.

Malé odbočení. Kdysi mi vyprávěl jeden farář o svém kolegovi, v padesátých letech komunistickým režimem pronásledovaném, zahnaném až na malou farnost do nehostinného Broumovského výběžku. Účast v kostele tam byla tak malá, že farář začínal své kázání slovy: „Milé prázdné lavice“. Tento farář stojící také „na své“ straně si též zachoval svoji důstojnost a hrdost i za cenu prakticky neexistujícího společenského života. Jak tento farář kázající za všech okolností ani Strzemiński na okamžik nezapochybuje o své víře, o svém přesvědčení, přístupu k umění. „Vždycky jsem opakoval, že budu bojovat o model umění, který nejvíce odpovídá dané době,“ říká umělec.

Situace se ale nakonec pro umělce Strzemińskiego stává fatální. Velmi silně vyznívá i scéna, v níž bytná profesora, která pravidelně vybírá za nájem a polévku, kterou mu denně nosí, polévku z talíře nalije zpět do hrnce, poté co zjistí, že jí nemá čím zaplatit. A tehdy již nemocný a zesláblý Strzemiński hladově vylizuje talíř, kde na okrajích uvázlo jen pár mastných kapek. Činí tak opět ve své důstojnosti mlčky, neprotestuje.

Nakonec ho zastihne smrtelná agonie při aranžování figurín ve výkladní skříni obchodu. Vnější reálný svět je od něho oddělen sklem. Po chodníku jdou lidé, neteční a nevšímaví se svými každodenními starostmi trudné doby. Jako by šlo o pantomimu. Opona života však již padá k zemi. Vlající hedvábné šály spolu s tělem Strzemińskiego i trupy převržených nahých figurín... vše ve společné zmeti. Vždyť je to závan větru dějin...

Symbolika, kontrasty, humor

Ve filmu najdeme mnoho skrytých nebo jen naznačených podobenství, nenápadného humoru i absurdních situací.

Již počáteční filmová sekvence výuky Strzemińskiego se studenty v plenéru ukazuje rychlý přesun invalidního profesora ze svahu louky – prostě válí sudy. Zatrne, když v závěru filmu sledujeme jeho obdobně dynamický „přesun“ ku smrti.

Jiná scéna zachycuje Strzemińskiego malujícího doma za prozářeného bílého dne obraz. Náhle se celá místnost ocitne v rudém zastínění. To aranžéři z ulice přes dům včetně oken vyvěsí rudý látkový transparent se Stalinem. Je to jeden z nejvýraznějších symbolů filmu, rychlý nástup komunistické moci vyjádřený jen přeměnou světla a barvy.

Působivá je také scéna, v níž se Strzemiński konečně rozhodne několik dní po pohřbu navštívit hrob své ženy. Doma má ale jenom puget drobných bílých květin, a ona přece měla ráda modré. Květiny tedy namočí do misky s modrou barvou. Pozitiv a negativ, napadne diváka, když malíř tyto modré květy pokládá na bělostně zasněžený rov.

Lehce symbolicky naznačená je i smrt jeho ženy. Jejich malá dcera Nika vchází do nemocničního po-

koje, kde spatří pouze část bosého chodila vyčnívajícího z pod příkrývky na lůžku. Více ve filmovém záběru není.

Když tatáž Nika přichází do nemocnice ke smrtelnému loži svého otce, jeptiška již uhlazuje bílé prostěradlo na prázdném lůžku. Otázka: „Co tady děláš?“ a odpověď: „Byl to můj otec, Władysław Strzemiński.“

Až úsměvná se naopak zdá situace, kdy kádřovačka podniku Propagace dává „písmomalíři“ Strzemińskému výpověď. „Osobně vás jako umělce ale uznávám,“ říká. A poté dodá: „A poslyšte, je pravda, že jste osobně znal Chagalla?“ Obdobných momentů je ve filmu více.

Žena, dcera, studentka

Poněkud složité i absurdní je postavení Strzemińskiego mezi trojicí žen – bývalou manželkou, malou dcerou Nikou a mladou studentkou Hanou z Akademie umění. Trojice těchto postav představuje další – citovou a nenaplněnou – rovinu Strzemińskiego příběhu.

O Strzemińskiego manželce víme jen to, že je slavná sochařka a že spolu dávno nežijí. Důvody jejich rozchodu neznáme.

Zato jejich malá dcera Nika vyrůstá po internátech. Na svůj věk příliš samostatná, po matčině smrti se nastěhuje k otci. Vliv školy a vyučovacích osnov v duchu komunistické ideologie je na nové generaci patrný. Otec s útrpností přihlíží, jak dcera před zrcadlem přednáší básničku oslavující Stalina. Když Nika ve škole dostane slavnostní kroj zapůjčený do prvomájového průvodu, přijde se s ním samozřejmě otci pochlubit. A nadšeně sděluje, že byla vybrána, aby v průvodu nesla i prapor. Prvomájový průvod sleduje Strzemiński, vyhozený z akademie a degradovaný, z okna bytu, které nakonec raději s odvrácenou hlavou zavře. Rychlost jakou nová doba pozře do své ideologie a symboliky nic netušící děti, je odstrašující a zároveň absurdní.

Z kroužku studentů Akademie, věrně semknutých kolem svého profesora, se k němu nejvíce přibližuje studentka Hana. Dochází k němu do bytu, oddaně přepisuje na vypůjčeném psacím stroji jeho přednášky. Její vztah k profesorovi postupně přerůstá

v něco většího. Malá Nika s nelibostí nese její častou přítomnost. Když jednou Hana servíruje profesorovi šálek čaje, Nika na protest tušenému vztahu okamžitě opustí byt a vrací se do internátu. „Nebude to mít v životě lehké,“ komentuje Strzemiński, aniž by se pokusil situaci jakkoliv řešit. Pláč hrdou Niku dostihne ještě na dvoře domu.

Studentka nakonec Strzemińskému nabídne, že s ním zůstane – profesor však odmítne: „To je to poslední, co mě ještě mohlo potkat“. Také Hana si zachová svoji hrdost. Beze slov loučení opouští profesorův byt. Osamocení umělce tak nabývá vrcholu.

Odkaz

Wajdův film *Mžitky* (nominovaný na Oscara) se stal nejen jeho posledním snímkem, ale také jeho posledním naléhavým a aktuálním poselstvím: „Tímto filmem jsem chtěl vystoupit proti jakékoliv intervenci státu do uměleckých otázek.“

Není to však i zde věčný nesoulad mezi svobodou umění a diktaturou moci?

Tomáš Mazal (1956), esejista a publicista.

NOVINKA Z PRODUKCE CDK

JIRÍ HANUŠ A KOL.

Jak mohou přežít hodnoty?

Sborník z konference pořádané Centrem pro studium demokracie a kultury ve spolupráci se Senátem PČR v listopadu 2016, která se věnovala dnes tolik diskutovanému tématu hodnot. Základní ideou setkání bylo představit hodnoty zejména v jejich vazbě na instituce, které je chrání, udržují a předávají dál. Kniha proto obsahuje příspěvky věnované jak veřejnému a politickému rozměru hodnot, tak i jednotlivým nositelům hodnot, jakými jsou například rodina, skautské hnutí, univerzita nebo zahraniční diaspora. Stranou nezůstala ani otázka po vztahu mezi hodnotami a křesťanskou etikou a spiritualitou.

Autoři:

Pavel Ambros – Stanislav Balík – Tomáš Grulich – Dana Hamplová – Jiří Hanuš
Vít Hloušek – Roman Joch – Tomáš Machula – Helena Machulová – Libor Ovečka

Brož., 120 stran, 149 Kč

Objednávky na adrese:

CDK, Venhudova 17, 614 00 Brno, tel./fax: 545 213 862, e-mail: objednavky@cdk.cz, www.cdk.cz

Ad Moje léta učenická

K rozhovoru s Jaroslavem Medem, Kontexty 2/2017

Ve druhém čísle *Kontextů* roku 2017 vyšel rozhovor s literárním historikem Jaroslavem Medem. Ten, který kladl otázky, se zeptal i na styky dotazovaného s Bohuslavem Reynkem. To, co Jaroslav Med vypráví, mě uvedlo do rozpaků. Nepochybně, neznala jsem pana Reynka tak dobře jako on a jeho samého jsem potkala v Petrkově jen jedinkrát a nevyměnila s ním v rozhovoru nic víc než pár společensky podmíněných banalit. Tehdy byl pan Reynek už dávno mrtev. A už se také o něm hodně psalo a napsalo. V rozhovoru z druhého čísla *Kontextů* jsem se však dozvěděla, že kdysi „barvitě líčil své přátelství s Bernanosem“. Zajímalo mě to, protože jsem dílo Bernanosovo studovala a znala se s jeho synem, od roku 1991 jsem byla členkou Association Internationale des Amis de Georges Bernanos (Mezinárodního sdružení přátel G. B.).

V podání údajných vzpomínek pana Reynka na francouzského spisovatele jsem se dozvěděla, že Bohuslav Reynek, který si „od někoho koupil motocykl se sajdkárou nebo ho měl vypůjčený“, někdy jel s Bernanosem sedícím v přívěsném vozíku; že přitom „zapomněli, že zrovna jede Tour de France“ a že museli uhnout někam na krajnici, tedy abych citovala přesně „do pangejtu“; pan Reynek nezvládl řízení a francouzský spisovatel tudíž v přívěsném vozíku uvízl, prožil šokující zážitek a už s ním (tedy s Bohuslavem Reynkem) nechtěl jezdit. Ten, jenž J. Medovi kladl otázky, rozhovor doplňuje a říká, že Bernanos jezdil na motocyklu, když „se ještě živil jako pojišťovák“.

Jak vyhlíží otázka motocyklu, v němž přišel G. Bernanos k úrazu, ve světle dokumentů? Georges Bernanos se setkal s Bohuslavem Reynkem v zimě 1927/1928 v Grenoblu, když tam přednášel o *Ďáblovi v literatuře*. Pan Reynek, jehož překlady Bernanosových děl *Pod sluncem Satanovým* a *Noci* vyšly v Československu v roce 1928, o setkání s francouzským spisovatelem

nepochybně stál. Mimo jiné mu zaslal sbírku básní Suzanne Renaudové *Ta vie est là (Zde tvůj život)*. Bernanosův obdivný dopis, jímž 24. 1. 1928 na poezii básnířky reagoval, byl publikován v sebraných spisech ženy Bohuslava Reynka, a to ne poprvé. (Srv. Suzanne Renaud, *Oeuvres/Dílo*, Romarin, Les Amis de Suzanne Renaud et Bohuslav Reynek, Grenoble, 1995, s. 378–379.) Podruhé se český básník a francouzský spisovatel setkali 14. a 15. července 1928 na La Sallettě. Ve velkém svazku *Korespondence*, kterou společně uspořádali literární historik Jaroslav Med a kunsthistorik Jiří Šerých (Praha, *Univerzita Karlova*, Nakladatelství Karolinum 2012), vylíčil Bohuslav Reynek toto setkání s mnoha podrobnostmi v dopise O. F. Bablerovi ze 3. 5. 1964 (s. 649). O jízdě na motorce s Bernanosem v sajdkáře Bablerovi ovšem nepíše. Rovněž se nezmiňuje o tom, že Bernanos byl „někdy nesnesitelnější, protože byl příšernej hypochondr“. Zmínka o Bernanosovi je ve zmiňovaném svazku *Korespondence* několik desítek, týkají se většinou autorských práv a jiných technických záležitostí, ale z tónu, jímž Reynek o Bernanosovi v dopisech mluví, vyplývá, že si ho vážil nejen jako spisovatele, ale též jako člověka.

Georges Bernanos pracoval jako „pojišťovák“; toto své zaměstnání nicméně opustil a poté, co jeho první román *Pod sluncem Satanovým* z roku 1926 dosáhl velkého úspěchu, se nadále živil svým perem. Je známo, že dokud pracoval pro pojišťovnu, psal svá díla v čekárnách na nádraží, kam jezdil na kole, ve vlaku, tak jako je později, aby neztrácel kontakt s lidmi, psal na terasách kaváren. Z toho vyplývá, že nejezdil na motocyklu. V roce 1933 (to již zřejmě motocykl nějakou dobu vlastnil) na motorce 21. července havaroval a těžce se zranil. Suzanne Renaudová se o tom zmiňuje v dopise přátelům do Francie datovaným 13. srpnem 1933. Dozvěděla se o tom od jednoho

člena skupiny mladých studentů, kteří do Petrкова zavítali; sám Bohuslav Reynek o těžkém Bernanosově zranění píše Josefu Florianovi asi v září téhož roku (*Korespondence*, s. 241). Oba manželé píší z Petrкова. U Bernanosova těžkého zranění český básník tudíž nebyl; pan Reynek se rovněž nikde nezmiňuje o tom, že sám havaroval na motocyklu, když v přívěsném vozíku vezl Bernanose.

Jaroslav Med ovšem vypovídá, že když se pan Reynek nechal unést vzpomínkami, tedy když se „dostal do vypravěčského ajfru...“, vzházely z toho nesmírně zajímavé věci“. Věci hodné fikce, nepochybně. Já se jen bojím, aby se tato fikce někdy nepromítla do nějaké literárněvědné studie o G. Bernanosovi. Mohli bychom se tam např. dočíst, že Bernanos a jeho český překladatel sjížděli ve skupině Tour de France svahy posvátné La Saletty atd. Říkám to proto, že jsem se o své rodině, o svém otci atd. v rozhovorech vedených rozšafnými žurnalisty, v textech literárních historiků i historiček či v zasvěcených biografických poznámkách z per různých učenců dozvídala fakta, která neodpovídají pravdě. Někdy je třeba hledat kořeny takových desinformací v „ajfru“ pamětníka událostí, u kterých dotýčný pamětník vůbec nebyl.

Ve vzpomínkách Jaroslava Meda mě však zarazila ještě jedna věc: pohoršení literárního historika nad Reynkovým vztahem k jeho (Reynkově) ženě. „Když jsme spolu seděli u kamen, mockrát jsem se ho ptal, proč si za námi nepřijde sednout také jeho paní...“,

která „...seděla vedle v pokoji obložená různými hadry...“. O několik odpovědí dál však hovoří o radosti, kterou francouzská básnířka zakoušela, když přijel on se svou paní, která byla romanistka a s níž si Suzanne Renaudová „mohla pohovořit francouzsky...“. S mladými nadšenci, sedícími na podlaze kolem pilinových kamen a naslouchajícími fantasmagoriím o jízdách na motorce si asi Suzanne Renaudová francouzsky popovídat nemohla a jistě ani nechtěla. Sama jsem ji zažila v Petrkově jen jednou (v únoru 1961) a jinak... a nic mě na vzájemném vztahu manželů Reynkových neiritovalo. (Předpokládám, že jde o chybu tisku, když Jaroslav Med v odpovědi na otázku, zda zažil paní Renaudovou, říká, že „...až do roku 1967 neměl o Reynkových ani ponětí“.) Jaroslav Med je iritován a pohoršen faktem, že Bohuslav Reynek nešel svou ženu navštívit do nemocnice, že jí rovněž nešel na pohřeb. Jistě, je to divné. Lidská sensibilita je ve svém zranění těžce pochopitelná. Někdo je zase schopen přivést k lůžku umírajících třeba celý televizní štáb s kamerami. Nedostatek sensibility či taktu jistých jedinců je rovněž těžce pochopitelný.

Nevím, zda *Kontexty* publikují reakce čtenářů na rozhovory jimi zveřejňované. Byla bych nicméně vděčná, kdyby se tento můj list na stránky časopisu o kultuře a společnosti dostal.

S úctou Dagmar Halasová
Brno, 22. května 2017

Z nových knih

MARTIN SOUKUP

CIZINCI MEZI PAPUÁNCI. PRVNÍ KONTAKTY NA NOVÉ GUINEJI

Pavel Mervart, váz., 304 s., 339 Kč

Kniha se věnuje výkladu prvních kontaktů mezi Papuánci a cizinci, jak autor nazývá Evropany a Australany ovládající ostrov. Příchod cizinců nezřídka vyvolal u Papuán-

ců šok. Kvůli barvě jejich pokožky je považovali za vracející se zesnulé předky, jindy za nebezpečné duchy či potomky bytostí z počátku času, jejichž příchod je předzvěstí konce světa. Po opadnutí prvotního šoku často docházelo k tvrdým střetům mezi cizinci a Papuánci. Výpravná a čtivě napsaná publikace líčí průběh významných průzkumných cest, jež dostaly vnitrozemí ostrova na mapy. Autor se také zabývá koloniálním uspořádáním teritorií Papua a Nová Guinea, popisuje dobové rasistické názory a praktiky a ukazuje, jak sociální antropologie poskytla cizincům oporu pro jejich civilizační aktivity na ostrově. Cizincům se velice rychle podařilo prosadit mezi Papuánci vlastní představu civilizace a změnit jednou provždy ráz tamějších kultur.

MICHAL ŘOUTIL, PETRA KOŠTÁLOVÁ, PETR NOVÁK KATASTROFA KŘESŤANŮ. LIKVIDACE ARMÉNŮ, ASYŘANŮ A ŘEKŮ V OSMANSKÉ ŘÍŠI V LETECH 1914–1923

Pavel Mervart, váz., 700 s., 599 Kč

Kniha patří v světovém kontextu k prvním pokusům představit problematiku vyvražďování křesťanů v Osmanské říši na akademické úrovni v celé její šíři, tedy ne pouze

jako tragédii Arménů, ale jako snahu o likvidaci veškerého místního křesťanstva – také Asyřanů a Řeků. Ve čtyřech částech knihy je popsáno postavení křesťanů na konci Osman-ské říše, průběh tragických událostí v letech 1914–1923, stejně jako jejich následky v dalších letech. Autoři rovněž upozorňují na řadu problematických otázek, mj. na významný podíl císařského Německa a Kurdů na likvidaci křesťanů, reakci dobového českého tisku či ničení kulturního dědictví křesťanů v současném Turecku. Zajímavé paralely přináší také srovnání arménské genocidy a židovského holokaustu.

JIRÍ DYNDÁ

SVJATOGOR. SMRT A INICIACE STARORUSKÉHO BOHATÝRA

Pavel Mervart, váz., 536 s., 489 Kč

Byliny o bohatýru Svjatogorovi jsou nedílnou součástí tradice ruské folklorní epiky. Popisují iniciaci mladého hrdiny Ilji Muromce jeho starým mentorem, obrem Svjatogorem.

Mladý hrdina přebírá Svjatogorovu pozici prostřednictvím přijetí jeho životní síly. Předání této síly vykazuje řadu shod s různými archaickými mytologiemi a rituály z eurasijských náboženských tradic. K důkladnému a široce rozkročenému rozboru variant a paralel tohoto příběhu je rovněž přiložena komentovaná příloha třiceti sedmi verzí byliny v originále a českém překladu. Na základě tohoto korpusu autor s pomocí srovnávacího a strukturalistického přístupu vytváří obecný model, který v ruské epické tradici představoval základní narativní strukturu daného syžetu, a předkládá jeho religionistickou interpretaci.

Pavel Mervart
P.O. Box 5, 549 41 Červený Kostelec
tel.: 604 234 510
www.pavelmervart.cz
nakladatelstvi@pavelmervart.cz

RICHARD H. THALER
NEOČEKÁVANÉ CHOVÁNÍ.
PŘÍBĚH BEHAVIORÁLNÍ
EKONOMIE

Dokořán a Argo, váz. s přebalem,
 380 s., 498 Kč

Anglický titul „Misbehaving“ znamená zhruba „nesprávné chování“, tj. takové, které neodpovídá ústřední ekonomické teorii, podle které se člověk chová a rozhoduje tak, aby po racionální úvaze maximalizoval svůj prospěch. Autor ukazuje, že se to zaprvé neděje, a taky proč se to ani dít nemůže, a jaké to má důsledky pro ekonomickou teorii i pro konkrétní fungování ekonomiky. Kniha je mapováním geneze nového přístupu k ekonomii, oboru behaviorální ekonomie, která zohledňuje lidskou iracionalitu, neinformovanost i lenost. Na příkladech i s teoretickým výkladem.

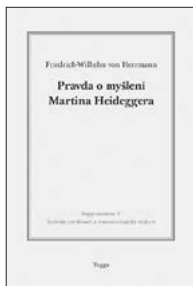
duje tak, aby po racionální úvaze maximalizoval svůj prospěch. Autor ukazuje, že se to zaprvé neděje, a taky proč se to ani dít nemůže, a jaké to má důsledky pro ekonomickou teorii i pro konkrétní fungování ekonomiky. Kniha je mapováním geneze nového přístupu k ekonomii, oboru behaviorální ekonomie, která zohledňuje lidskou iracionalitu, neinformovanost i lenost. Na příkladech i s teoretickým výkladem.

Dokořán,
 Holečkova 9, 150 00
 Praha 5 - Smíchov
 tel.: 257 320 803
 dokoran@dokoran.cz, www.dokoran.cz

FRIEDRICH-WILHELM
VON HERRMANN
PRAVDA O MYŠLENÍ MARTINA
HEIDEGGERA

Togga, brož., 110 s., 95 Kč

Myšlení a dílo Martina Heideggera je vystaveno opakovaným obviněním ze spolupráce s národním socialismem, ke kterému se nyní přidalo obvinění

reakce na živá obvinění mají formu přehledného, systematického výkladu geneze Heideggerova myšlení, a potud může jeho krátká kniha sloužit jako vynikající uvedení do celkového kontextu myšlení a díla Martina Heideggera, který – i když nemusí být každému čtenáři sympatický buď jako člověk, nebo jako myslitel – přesto zůstane jedním z největších filosofů 20. století.

Togga, spol. s r.o.,
 Radlická 48, 150 00 Praha 5
 tel.: 603 551 179
 www.eshop.togga.cz, togga@togga.cz

PHILIP ZIMBARDO,
NIKITA D. COULOMBOVÁ
ODPOJENÝ MUŽ. JAK
TECHNOLOGIE PŘIPRAVUJE
MUŽE O MUŽSTVÍ A CO S TÍM

Grada, brož., 280 s., 459 Kč

mezinárodně uznávaný psycholog Philip Zimbardo ve spolupráci s Niki-

ze systematického antisemitismu, které se objevilo v souvislosti s vydáním jeho soukromých zápisníků známých pod označením „Černé sešity“. Von Herrmannova

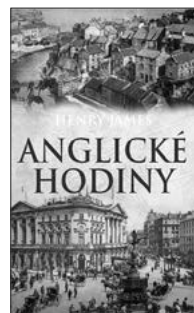
Zdá se, že současní mladí muži jsou v ohrožení, selhávají jako nikdy dříve. Proč? A co se s tím dá dělat? V alarmující knize, která vzbudila celosvětovou pozornost,

tou Coulombovou poukazují na krizi mužnosti. Příznaky zahrnují nepřiměřené hraní počítačových her a sledování pornografie, pocit zklamání a s tím související útek k drogám a pasivitě. Mladým mužům dnes máloco stojí za námahu.

Grada Publishing, a.s.
 U Průhonu 22, 170 00 Praha 7
 tel.: 234 264 401-2, fax: 234 264 400
 www.grada.cz, svecova@grada.cz

HENRY JAMES
ANGLICKÉ HODINY

Leda, váz., 448 s., 329 Kč

Henrymu Jamesovi je v Anglii dobře, tak dobře, že ji pocitl magií výřečnosti, v níž svého času nenašel mezi Američany konkurenta. Při objevování krás země, kterou

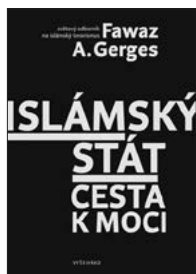
coby odchovanec měšťanského New Yorku na sklonku života přijal za náhradní vlast, se jeho bystrozrak uplatní nejen ve chvílích, kdy se fascinovaně zahledí na Londýn, babylonskou podstatou děsivý a zároveň lákavý mumraj lidských typů. Jasně a živě se projeví i na vrcholcích majestátních útesů, na sedačce obyčejné lokálky, na chodbách sirotčince nebo na výpravách, při nichž spisovatel z pozic vlažného křesťana glosuje zdánlivě ustrnulý klid zdejších katedrálních městeček.

LEDA s.r.o.,
 Voznice 64, 263 01
 tel.: 222 747 222
 www.leda.cz, leda@leda.cz

FAWAZ A. GERGES

ISLÁMSKÝ STÁT

Vyšehrad, váz., 320 s., 348 Kč

Počátky islámského státu sleduje Gerges v chaosu vyvolaném americkou invází do Iráku v roce 2003, popisuje, jak jej posílily události kolem tzv. arabského jara

a jak dokázal převzít z rukou al-Káidy vůdčí roli džihádistického hnutí. Věnuje se Abú Bakru al-Bagdádímu, jeho strategii a metodám stejně jako základní komponentě úspěchu IS, vztahu mezi militantními džihádisty a někdejšími důstojníky rozpuštěné irácké armády Saddáma Husajna. Ve světle dění v Iráku a Sýrii v posledních měsících vyznívají aktuálně autorova slova o tom, že i pokud bude IS vojensky poražen, nepřestane existovat. Pouze změni svou strategii a stáhne se do podzemí, kde bude čekat na další šanci – tak jako al-Káida Ajmána

Zaváhírho, jež ostatně podle Gergese časem opět získá na džihádistické scéně dominanci. A další příležitost, ať již pro Islámský stát či pro jiné skupiny, pravděpodobně přijde, protože radikální islamismus je dvojčetem politického autoritářství a celkové krize politiky v arabském světě.

LIBUŠE KOUBSKÁ

DĚDEČKŮV DENÍK. OBYČEJNÝ ŽIVOT V NEOBYČEJNÝCH DĚJINÁCH. NEBO NAOPAK?

Vyšehrad, váz., 176 s., 258 Kč

Jedním z výchozích bodů knihy, mapující období let 1880–1953, je deník válečného zajatce Josefa Bačovského, který jako rakouský domobranec prošel několika

těžkými bitvami 1. světové války a poté padl do ruského zajetí. Zajetím však zasahování takzvaných

velkých dějin do jeho života teprve začalo. Jeho česko-německá rodina se musela vyrovnávat s novými poměry po vzniku Československa, s hospodářskou krizí 30. let. Vesnice, v níž žil, se stala dějištěm nacistického puče na podzim roku 1938, za 2. světové války si v ní zřídil koncentrační tábor Oskar Schindler, v roce 1945 se tam utábořila Rudá armáda. Část rodiny se po válce dostala do divokého odsunu. Po únoru 1948 turbulence pokračovaly. Kniha, kterou připravila k vydání zkušená publicistka Libuše Koubská, nabízí čtenářům obraz dramatických a rozhodně nikoliv černobílých dějin běžných lidí, jejich názorů, snažení, nadějí, zklamání, tragédií i pozitivních odkazů.

Vyšehrad, s.r.o.,

Víta Nejedlého 15

130 00 Praha 3

tel./fax: 224 221 703

www.ivysehrad.cz, info@ivysehrad.cz

nákup:

Štěrboholská 44/1307,

102 00 Praha 10

20 % sleva

Časopis *Kontexty* vychází i online

Časopis *Kontexty* je nyní dostupný i v elektronické podobě na portálu **Alza.cz**.

Můžete zakoupit kterákoli čísla od roku 2009 i celoroční předplatné.

Celoroční předplatné aktuálního ročníku (6 čísel)	300 Kč
Cena jednotlivého čísla aktuálního ročníku	60 Kč
Cena jednotlivého čísla archivního ročníku	40 Kč
Cena celého archivního ročníku (6 čísel)	200 Kč

Předplatitelé tištěných *Kontextů* mají přístup ke všem číslům aktuálního ročníku i k celému archivu zdarma. Unikátní kód je možné získat na adrese: **objednavky@cdk.cz**

a alza media

www.alza.cz

NOVINKY Z POLITOLOGICKÉ ŘADY CDK

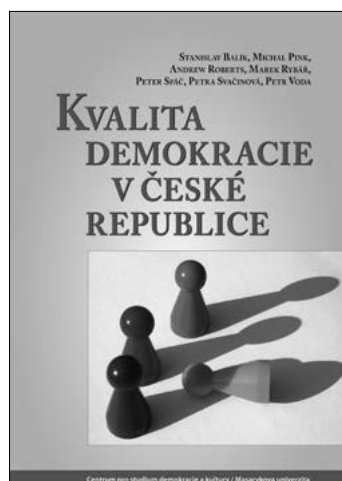
PETR KUPKA

Násilí, podvody a každodennost

Jak zkoumat organizovaný zločin?

Kniha kriticky shrnuje dosavadní přístupy k výzkumu organizovaného zločinu, přičemž formuluje nové pojetí založené na reflexivní sociologii Pierra Bourdieu. Tento výzkumný rámec pak aplikuje na prostředí vyhazovačů a advokátů, jejichž povolání je v různých kontextech s organizovaným zločinem spojováno. Autor ve své studii založené na dvou kvalitativních výzkumech tvrdí, že organizovaný zločin nemusí být pouze hrůzu nahánějící zločineckou skupinou, ale také symbolem produkujícím respekt, rutinními praktikami seriálních firem i metaforou pro vyjádření nerovných mocenských vztahů. Zkrátka, může představovat symbol nebo jednání, jehož logiku tvaruje každodenní fungování zkoumaného sociálního prostředí, nikoli pouze lidská domýšlivost a touha po zisku.

Brož., 204 stran, 198 Kč

BALÍK, PINK, ROBERTS, RYBÁŘ, SPÁČ, SVAČINOVÁ, VODA

Kvalita demokracie v České republice

Kniha se jako první v českém prostředí koncentrovaně zaměřuje na témata spojená s výzkumem kvality demokracie v České republice. Pozornost se soustřeďuje na volené reprezentanty, na participaci (voličskou účast, referenda, občanskou společnost), stranickou soutěž (interakci mezi stranami, kumulaci mandátů), politickou odpovědnost (plnění slibů), miliardáře v politice apod. Mnohá tato témata jsou přítom zkoumána jak na úrovni národní, tak na dalších úrovních vládnutí – regionální a lokální. Autoři působí na Masarykově univerzitě.

Brož., 224 stran, 198 Kč

PETR DVOŘÁK

Jako jeden muž?

Jednota hlasování poslanců v parlamentních demokraciích

Jednotné hlasování politických stran, vlád a někdy i opozic je v parlamentních demokraciích nutnou podmínkou toho, aby voliči dokázali rozlišit jednotlivé politické síly a jejich odpovědnost. Tato kniha představuje pozoruhodnou časovou dimenzi parlamentního hlasování. Zkoumá data z pěti odlišných parlamentních těles – Dolní sněmovny Parlamentu Spojeného království, Parlamentu Finské republiky, Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky, Národní rady Slovenské republiky a německého Spolkového sněmu. Do jaké míry strany v těchto parlamentech hlasují jednotně a nakolik zde převládá konfliktní hlasování vlády a opozice? Jak se situace mění v rámci volebního období a jak dlouhodobě? Odpovědi na tyto otázky, stejně jako řadu tipů, co je třeba při zkoumání parlamentního hlasování vzít v potaz, najdete v této knize.

Brož., 184 stran, 179 Kč

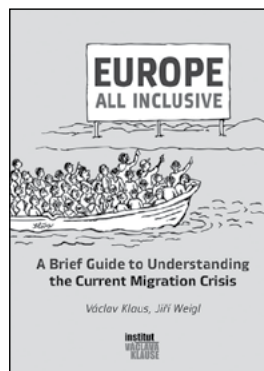

Objednávky na adrese:

CDK, Venhudova 17, 614 00 Brno, tel./fax: 545 213 862, e-mail: objednavky@cdk.cz, www.cdk.cz

**institut
VÁCLAVA
KLAUSE**

Institut Václava Klause nabízí sborník „**František Josef – sto let od smrti**“ (2017). Do sborníku přispěli **Jiří Weigl, Jan Galandauer, Milan Hlavačka, Aleš Valenta, Robert Kvaček, Jiří Pernes, Jindřich Dejmek** a **Václav Junek**. V přílohách je provolání **Františka Josefa I.** „Mým národům“, přednáška **Josefa Pekaře** pronesená u příležitosti smrti rakouského mocnáře a výklad historika a diplomata první republiky **Jana Opočenského**. Sborník doplňuje rozsáhlá fotografická příloha. Editorem je **Marek Loužek**.

140 stran, cena 100 Kč

Institut Václava Klause nabízí anglickou knihu **Václava Klause** a **Jiřího Weigla** „**Europe All Inclusive. A Brief Guide to Understanding the Current Migration Crisis**“ (2017). Čím byla migrační krize způsobena? Potřebuje vůbec Evropa migranty z jiných světů a proč je jejich zvaní k nám hluboce amorální? Proč se vrcholným byrokratům z EU tato krize vlastně hodí? A co by se měl stát, aby nedošlo na nejhorší? Kniha doplňuje svými ilustracemi český kreslíř **Jiří Slíva**.

88 stran, cena 100 Kč.

objednávky na: www.institutvk.cz

Navštivte internetové stránky
Centra pro studium demokracie a kultury (CDK)

www.cdk.cz

Naleznete zde informace o všech vydaných i připravovaných titulech CDK, včetně obálek a anotací. Možnost platit online platební kartou.

Knihy jsou účtovány s 15% slevou, pro předplatitele časopisu Kontexty s 25% slevou. Při objednávce nad 100 Kč je poštovné i balné zdarma.

V sekci Zlevněné tituly (www.cdk.cz/knihy/zlevnene)
je ve výprodeji více jak 70 titulů CDK s výraznými, až 95% slevami.
Využijte tuto dočasnou nabídku!

JIŘÍ ŠKOCH | fotografie

BOHUSLAV REYNEK | cliché verre

21. duben – 30. prosinec 2017

Muzeum fotografie a moderních obrazových médií

Jindřichův Hradec

Otevírací doba:

úterý až neděle / svátky

10.00 – 12.30, 13.00 – 17.00 h

www.mfmom.cz

Žalmy

Audiokniha obsahuje všech 150 biblických žalmů v katolickém překladu Václava Bognera.

Účinkuje Luboš Ondráček, hudbu složil a nahrál Martin Kostaš. Režie Petr Pleva.

Nahrávka vznikla ve spolupráci s Radiem Proglas.

Audio CD MP3, celkový čas cca 7 hodin, 198 Kč

Vydalo CDK.

Objednávky: CDK, Venhudova 17,
614 00 Brno, tel.: 545 213 862,
objednavky@cdk.cz, www.cdk.cz

Žalmy

*Kompletní
biblickou knihu žalmů
čte Luboš Ondráček*

RÉMI BRAGUE

Podstata člověka

O ohrožení lidské legitimacy

O tom, že je člověk jakožto biologický druh ohrožen, není pochyb: tři největší hrozby představují zbraně hromadného ničení, znečišťování životního prostředí a demografické vymírání. Ohrožení pro člověka však přichází i z oblasti myšlení. V jakém smyslu? Na to se pokouší Rémi Brague odpovědět v této knize tím, že se podrobně věnuje myšlence humanismu a jejím proměnám. Ukazuje, že idea humanismu, která měla legitimizovat hodnotu člověka a lidství, se ve 20. století vyprázdnila, nebo se dokonce obrátila proti člověku, a že modernímu (ateistickému) myšlení scházejí argumenty pro ospravedlnění lidské existence. Proti vyprázdněnému humanismu staví autor myšlenkovou alternativu, která vychází z řecké filosofie a biblické antropologie.

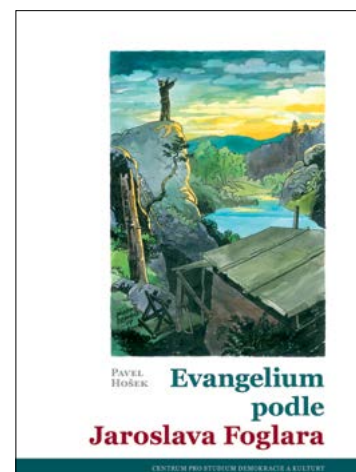
A5, brož., 196 str., 198 Kč

PAVEL HOŠEK

Evangelium podle Jaroslava Foglara

Originální a čtivě napsaná kniha známého teologa a religionisty představuje „fenomén Foglar“ z náboženského hlediska. Rozebírá nejen vlivy indiánského totemismu a římskokatolické spirituality, ale i tajné vonské rituály, extatické stavy vyvolané nádhrou přírody, posvátná místa a časy, klubovní rituály, úlohu dobra, pravdy a krásy ve foglarovských vyprávěních. Autorovi, který se důkladně seznámil s literárním a organizačním dílem autora Rychlých šípů a dalších nesmrtelných děl, jde především o působení a odezvu tohoto díla u čtenářů. Foglarovo dílo je podle Hoška neodmyslitelným způsobem svázáno s jeho mnoho-
vrstevnatým působením na děti a mládež, jedná se tudíž o symbolické univerzum, o návod k celistvému způsobu života. Nejde pouze o nějakou volnočasovou aktivitu. Fenomén Foglar vyplnil imaginaci i konkrétní činnost několika mladých generací, což nemá v české kultuře obdoby. Pavel Hošek nabízí pro tento fenomén pojem „foglaring“ a snaží se vyjádřit jeho charakteristické rysy.

A5, brož., 204 str., 198 Kč

JOSEPH ROTH

Cesta do Ruska

Fejetony, reportáže, poznámky v deníku 1919–1930

Bolševické Rusko dvacátých a třicátých let 20. století vábilo mnoho spisovatelů a umělců jako místo, kde proběhla zásadní reforma společnosti a kultury. Vedle André Gida, Egona E. Kische, Liona Feuchtwangera a Georga Grosze tam vycestoval také známý romanopisec Joseph Roth, autor nesmrtelného Pochodu Radecského a Kapucínské krypty. Velká zvědavost a zájem o současné dění podnítily i Rotha, aby jako tehdejší redaktor Frankfurter Zeitung prozkoumal novou podobu ruské kulturní krajiny – včetně každodennosti života obyvatel sovětských měst. Zajímal se však o pestroutu paletu témat: o náboženství, armádu, vztah jednotlivých národů, moderní umění, ale například i o emigraci. Učinil tak svým nenapodobitelným způsobem, který prozrazuje mistra jazyka a bystrého pozorovatele lidí i míst.

A5, vázané, 268 stran, 298 Kč

Objednávky na adrese:

CDK, Venhudova 17, 614 00 Brno, tel./fax: 545 213 862, e-mail: objednavky@cdk.cz, www.cdk.cz

